

Klimaperspektiver i norsk fagbevegelse

*En analyse av klimapolitisk handlingsrom i LO og
utvalgte forbund*

Frida Hambro Angell

Masteroppgave ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

UNIVERSITETET I OSLO

September 2018

Klimaperspektiver i norsk fagbevegelse

*En analyse av klimapolitisk handlingsrom
i LO og utvalgte forbund*

Copyright Frida Hambro Angell

2018

Klimaperspektiver i norsk fagbevegelse: En analyse av klimapolitisk handlingsrom i LO og utvalgte forbund

Frida Hambro Angell

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Copycat, Oslo

IV

Sammendrag

Denne studien tar for seg klimapolitiske prosesser i fagbevegelsen, avgrenset til Landsorganisasjonen i Norge (LO) og enkelte av organisasjonens medlemsforbund. Fagbevegelsens klimapolitiske utfordring er at de stilles ovenfor en avveining mellom klimahensyn og sysselsetting. For Norge som oljenasjon er denne utfordringen prekær og medfører interne stridigheter i LO.

For å belyse utfordringen vil denne studien benytte en kvalitativ casestudie samt arbeidsgeografiske teorier om aktørskap og aktørers tilknytnings- og aksjonsrom til å besvare følgende problemstilling: *Hvilken betydning har interesser, solidaritet og representasjon for utforming av klimapolitikk i fagbevegelsen? Hvordan oppfatter aktører i LO deres handlingsrom for klimapolitisk utforming og klimapolitisk aktørskap?*

Resultatene viser at forbundene knytter medlemmenes klimapolitiske interesser til sektorinteressene. Dette legger videre føringer for deres normative politikk for hvordan det norske samfunnet som helhet bør møte klimaendringene. I forlengelse av dette viser studien hvordan forbundene utformer klimasolidaritet. Dersom forbundene hadde vært mindre bundet av en sektorbasert struktur, ville det vært enklere for forbundene å føre en klimasolidaritet basert på en klasseforståelse. I dag er klimasolidariteten stort sett bekreftende, som vil si at den ikke utfordrer de kapitalistiske strukturene i sektoren de tilhører. Det er likevel ikke en nødvendig relasjon mellom interesser og sektor, og interesser og solidaritet. Relasjonen kan være et produkt av politisk representasjon. Dette er en prosess der aktørene kollektivt produserer og reproducerer en representasjonsstruktur, basert på aktørenes forståelse av at interessene følger sektoren.

LO er en av flere nettverksrelasjoner der forbundene kjemper for å ivareta egne interesser og realisere egen politikk. Sakseierskapsprinsippet står imidlertid sterk og det argumenteres for at petroleums- og leverandørindustrien har sakseierskap til deler av klimapolitikken. Dette ble godt illustrert under LO-kongressen i mai 2017, der flertallet av delegatene representerte forbund som ønsket å redusere utvinningshastigheten på norsk sokkel. Likevel ble det fattet vedtak til støtte for videre leting.

Oppgaven konkluderer med at forbundenes svært forskjellige tilknytningsrom og klimapolitiske interesser, resulterer i at de også utøver aktørskap ulikt. Videre har jeg sett på mulige implikasjoner dette har for samfunnet.

Forord

Jeg vil starte med å takke alle informantene som har stilt opp for intervjuer i forbindelse med denne oppgaven. Uten deres bidrag hadde det ikke vært mulig, og det er jeg evig takknemlig for. Jeg vil også rette en stor takk til mine to veiledere, Andreas Ytterstad og David Jordhusli, for uvurderlig hjelp, motivasjon og engasjement. Takk til Gøril Borgen-Eide, doktorgradsstipendiat ved Oslo Met, for godt samarbeid om intervjuprosessen og mange gode samtaler. Jeg vil også takke Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek for stipend.

Til tross for tidvis stor frustrasjon, har tiden som mastergradsstudent vært veldig fin. Det er takket være gode venner og medstudenter på lesesalen og på pauserommet. Jeg vil også takke min nærmeste familie for aktiv tilstedeværelse, og mine venner som har oppmuntret meg gjennom hele prosessen. Til slutt vil jeg takke Anne og Sara for gjennomlesning, og en spesiell takk til Pedró for å ha holdt ut med meg og støttet meg.

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon	1
1.1	Problemstillinger og relevans	1
1.2	Oppgavens struktur	3
1.3	Bakgrunn	4
1.3.1	Den norske modellen	4
1.3.2	Fagbevegelsen som klimaaktør	5
1.3.3	Miljø og klimapolitikk i LO	7
2	Vitenskapsteori	10
3	Teoretisk rammeverk	13
3.1	Introduksjon til arbeidsgeografien	13
3.1.1	Romlig politikk	14
3.2	Representasjon	15
3.3	Struktur og aktørskap	17
3.3.1	Aktørskapens geografi	19
3.4	Tilknytningsrom	20
3.4.1	Solidaritet	24
3.5	Aksjonsrom	26
3.6	Oppsummering	28
4	Metodologi og metode	30
4.1	Casestudie	30
4.2	Kvalitativ metode	31
4.2.1	Subjektivitet, posisjonalitet og makt	31
4.2.2	Forskningens pålitelighet og overførbarhet	33
4.3	Mine metoder	34
4.3.1	Observasjon og dokument	35
4.3.2	Forskningsintervjuet	37
4.4	Analyse av datamaterialet	40
4.5	Etiske betraktninger	41
5	Analyse 1: Kartlegging	43
5.1	Fagforbundet	44
5.2	Industri Energi	44
5.3	Norsk Tjenestemannslag	46
5.4	EL og IT forbundet	46
5.5	Fellesforbundet	47
5.6	Handel og Kontor	48
5.7	LO	49
5.8	Oppsummering	50
6	Analyse 2: Interesser, solidaritet og representasjon	51
6.1	Interesser i tilknytningsrom	51
6.1.1	Oljeindustrien er mer berørt av klimapolitikk	53
6.1.2	Kausalitet mellom tilknytningsrom og interesser?	55
6.1.3	Egeninteresse eller samfunnspolitikk	56
6.2	Solidaritet	58
6.3	Interesser eller solidaritet?	60

6.4	Representasjon.....	61
6.5	Oppsummering.....	63
7	Analyse 3: handlingsrom og strukturer	65
7.1	Politikkutforming i LO	65
7.2	Sakseierskapsprinsippet.....	67
7.2.1	Opplevelse av intern solidaritet	69
7.2.2	Aktørskap	70
7.3	Relasjonen mellom forbundene.....	70
7.4	Aktørskap i samfunnsstrukturer	72
7.4.1	Aktørskap i nasjonal klimapolitikk	73
7.5	Handlingsform	76
7.6	Samarbeid og alliansepolitikk.....	77
7.6.1	Samarbeid med miljøbevegelsen.....	77
7.6.2	Samarbeid med arbeidsgiverorganisasjoner.....	79
7.7	Oppsummering.....	82
8	Konklusjon	84
	Litteraturliste	89
	Vedlegg 1: Liste over informanter	96
	Vedlegg 2: Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet	97
	Vedlegg 3: Eksempel på intervjuguide.....	99

1 Introduksjon

Utgangspunktet for denne forskningen var artikkelen *Trade unions and climate change: the jobs versus environment dilemma* (Räthzel & Uzzell, 2011). I første omgang var det tittelen som fanget min oppmerksomhet. Kan vi få til en klimapolitikk som kraftig reduserer klimagassutslipp fra menneskelig aktivitet, uten å sende store deler av arbeidsstokken inn i usikre, dårlige jobber eller arbeidsledighet? I artikkelen skriver forfatterne at det er oppsiktsvekkende lite fokus på klima i arbeidslivsstudier og tilsvarende har miljøstudier i stor grad ignorert utfordringene utslippskutt representerer for arbeidslivet. I notatet *Forskere søkes!* har forskningsstiftelsen Fafo etterspurt mer fokus på klima i arbeidslivsforskningen (Hagen, 2016).

Kutt i klimagassutslipp fordrer politikk som på ulike måter påvirker arbeidere, ikke bare i Norge men i hele verden. Å ta klimaendringene på alvor vil ikke bare ha implikasjoner for arbeidslivet generelt, det vil ha *ulike* implikasjoner for *ulike* deler av arbeidslivet. Dersom klimagassutslippene skal reduseres, vil det nødvendigvis måtte medføre store endringer i produksjonsprosesser og produksjonsmønstre. Enkelt sagt vil det påvirke *hva* vi produserer, *hvor* vi produserer og *hvordan* vi produserer det. En vesentlig del av norsk økonomi er basert på eksport av petroleumsprodukter som i seg selv er klimaskadelig. Dilemmaet ”klimahensyn – arbeidsplasser” er derfor særlig aktuelt i Norge. Et sentralt spørsmål er om Norge som oljenasjon skal produsere mindre petroleum på eget initiativ, eller om vi skal opprettholde produksjon til etterspørselen går ned (Fæhn, Hagem, Lindholt, Mæland, & Rosendahl, 2017). Uansett er det ikke tvil om at en reduksjon i petroleumsproduksjonen vil ha betydelige konsekvenser for norsk økonomi og det norske arbeidsmarkedet. Dersom ikke klimaendringene begrenses betraktelig vil imidlertid det også ha implikasjoner for arbeidslivet, i tillegg til vesentlige negative konsekvenser for natur, miljø og mennesker andre steder i verden.

1.1 Problemstillinger og relevans

Det overordnede tema for denne oppgaven er, som skissert ovenfor, konflikten mellom klimahensyn og arbeidslivet fra et fagforeningsperspektiv. Det bakenforliggende spørsmålet er hvordan Norge skal kunne møte internasjonale krav om å redusere klimagassutslipp, uten at det skal medføre forringelse av arbeidslivet. Oppgaven er ikke et forsøk på komme frem til

en løsning, men snarere en begynnelse på å forstå hvordan fagbevegelsen kan angripe denne utfordringen. Oppgaven skal besvare følgende forskningsspørsmål:

1. Hvilken betydning har interesser, solidaritet og representasjon for utforming av klimapolitikk i utvalgte LO-forbund?

2. Hvordan oppfatter aktører i LO deres handlingsrom for klimapolitisk utforming og klimapolitisk aktørskap?

Oppgaven er avgrenset til Landsorganisasjonen i Norge (LO) og de seks største medlemsforbundene; Fagforbundet, Fellesforbundet, Industri Energi, EL og IT Forbundet, Norsk Tjenestemannslag og Handel og Kontor. Valget om å ikke studere den norske fagbevegelsen i sin helhet er hovedsakelig av kapasitetshensyn, men jeg har også valgt LO på grunn av organisasjonens sterke ideologiske tradisjon. Samlet representerer LO store deler av arbeidsstokken i landet, fordelt på de fleste sektorer. Denne posisjonen gjør LO til en betydelig samfunnsaktør med stor innflytelse over dagsorden. De politiske vedtakene som treffes på LO-kongressen kan ha vesentlig innvirkning på det øvrige politiske landskapet.

Klimaendringene henger over oss som en mare. Det synes ikke å være forente svar på hvordan vi kan kutte utslippene tilstrekkelig og samtidig bevare arbeidsplasser og samfunnsstrukturer slik de er i dag. For noen kan frykten for den globale oppvarmingen overskygge hensynet til menneskene som lever og arbeider i dag, mens andre ikke vil innse at man kanskje må gi slipp på noen goder for å unngå alvorlige klimaendringer. Jeg skal her ikke forsøke å komme med svar, verken på vegne av klima eller fagbevegelsen. Oppgavens hensikt er å gjøre et dypdykk i fagbevegelsens klimapolitiske prosesser. Fagbevegelsen har ikke stått i første rekke i kampen mot klimaendringer, og mange ser på fagbevegelsen som en klimasinke og en aktør som nedprioriterer behovet for klimakutt til fordel for egne behov (Räthzel, Uzzell, & Elliott, 2010). Samtidig har både LO og de største medlemsforbundene en vedtatt klimapolitikk, deltar på internasjonale klimaforhandlinger og flere av forbundene er aktive pådrivere for en restriktiv klimapolitikk.

Jeg har valgt å skrive en oppgave som rører ved to svært viktige tema, klimapolitikk og arbeidstakerrettigheter. Derfor kan det være vanskelig å løsrive meg fra mine sympatier. Noel Castree skriver at de fleste arbeidsgeografer hører hjemme på venstresiden politisk, og at dette påvirker hvilke verdier man tolker inn i resultatene av forskningen. Videre sier han at

arbeidsgeografi ikke bare er *om* arbeidere, men at det i en viss forstand er *for* dem (Castree, 2007). Jeg håper fagbevegelsen og aktørene jeg skriver om vil ha en interesse av min analyse, som en bevisstgjøring på mekanismene som former holdninger og handlinger.

Innen samfunnsforskning er det et mål å studere problemer det viktig for samfunnet å få svar på (Thagaard, 2013). Denne oppgaven er høyst samfunnsrelevant fordi den søker å belyse en problemstilling som er aktuell i samfunnet i dag. Den er et skritt i å utvikle en forståelse av en problematikk det hittil har vært forsket svært lite på i Norge.

1.2 Oppgavens struktur

Resten av dette kapittelet vil jeg bruke på å gi en kontekstuell bakgrunn. Jeg vil først redegjøre for hvordan det norske arbeidslivet er organisert. Deretter vil jeg se på tidligere forskning på fagbevegelsens rolle som klimaaktør og til slutt gå inn på miljø- og klimapolitikkens plass i LO frem til i dag.

Kapittel to er et eget kapittel om vitenskapsteori. Jeg har valgt å bruke kritisk realisme som ontologisk og filosofisk utgangspunkt, noe som har hatt betydning for bruken av både teori og metode.

I **kapittel tre** skal jeg redegjøre for det teoretiske rammeverket for oppgaven. Her vil jeg presentere de sentrale begrepene og hvordan jeg forstår disse. Jeg vil gå inn på arbeideraktørskap og relasjonen mellom strukturer og aktørskap som grunnlag for hvordan mennesker handler. Videre vil jeg presentere ulike former for solidaritet og utfallene av disse. Deretter skal jeg forklare hva som menes med arbeideres tilknytningsrom som lokale relasjoner for å realisere arbeideres interesser, og aksjonsrom som politiske nettverk for å realisere eller ivareta arbeideres interesser i tilknytningsrom.

I **kapittel fire** vil jeg redegjøre for valg av case, metodene jeg har valgt å benytte, hvordan forskningsprosessen har vært, samt hvordan jeg har ivarettat forskningsetiske hensyn.

Oppgaven inneholder tre analysekapitler. Det første, **kapittel fem** er en kartleggingsanalyse. Der skal jeg vise de ulike forbundenes vedtatte politikk og vurdere hvorvidt politikken samsvarer med eller strekker seg ut over den yrkesgruppen forbundene representerer.

I det andre analysekapittelet, **kapittel seks**, skal besvare det første forskningsspørsmålet; hvilken betydning har interesser, solidaritet og representasjon for utforming av klimapolitikk i fagbevegelsen? Jeg skal besvare det ved å se på de utvalgte

medlemsforbundenes ulike klimapolitiske utgangspunkt, og deretter vurdere disse i sammenheng med hvordan forbundene opplever deres klimapolitiske interesser og betydningen av solidaritet. Videre vil jeg vurdere hvordan representasjon kan konstruere utformingen av både solidaritet og interesser.

I det siste analysekapittelet, **kapittel syv**, skal jeg besvare det andre forskningsspørsmålet; Hvordan oppfatter forbund i LO deres handlingsrom for utforming av klimapolitikk? Dette skal jeg gjøre ved å se på hvilke strukturer i LO-samarbeidet som muliggjør eller begrenser handlingsrommet for politikktutvikling, og hvilke strukturer i samfunnet som kan gjøre det. Til slutt skal jeg trekke dette sammen i en endelig konklusjon i **kapittel åtte**, med forslag til videre forskning.

1.3 Bakgrunn

For å danne et bakteppe for oppgaven vil jeg i det følgende gi en kort innføring i hvordan det norske arbeidslivet er organisert, den såkalte norske modellen, samt hvordan fagbevegelsen kan opptre i en rolle som klimaaktør. Jeg vil ta for meg hvordan fagbevegelsen har jobbet med miljøspørsmål tidligere og hvordan LOs miljøpolitikk har utviklet seg frem mot år 2000. Til sist vil jeg gi en oversikt over hvordan debatten om klimapolitikk har foregått i LO i nyere tid, med særlig fokus på debatten om oljeboring eller vern av områdene utenfor Lofoten Vesterålen og Senja (LoVeSe).

1.3.1 Den norske modellen

Rammene for det norske arbeidslivet, og dermed deler av handlingsrommet til partene i arbeidslivet, er utformet i det som kalles den norske modellen. Den norske arbeidslivsmodellen kjennetegnes ved et ”konfliktpartnerskap” som er utviklet og formet av arbeidsgivere, arbeidstakere og statlige myndigheter gjennom de siste hundre år (Dølvik, 2013). Modellen handler om at det er et samspill mellom tre grunnpilarer i samfunnet; økonomisk styring, offentlig velferd og organisert arbeidsliv. Med økonomisk styring menes det en kapitalistisk økonomisk politikk, med fokus på stabilitet og åpenhet. Offentlig velferd innebærer sosiale støtteordninger som sørger for like muligheter for utdanning og sosial mobilitet, og universelle velferdstilbud (Dølvik, 2013).

Den viktigste delen av den norske modellen for denne oppgaven er det organiserte arbeidslivet. Modellen legger vekt på at det er viktig å ha sterke organisasjoner i arbeidslivet på begge sider av forhandlingsbordet, både sentralt og lokalt (Dølvik, 2013). Spillereglene for

arbeidslivet ble nedfelt i Hovedavtalen i 1935. Avtalen har siden da blitt reforhandlet jevnlig. Den slår fast en rekke rettigheter og plikter for begge parter, som gjensidig organisasjonsrett, streikerett, styringsrett, forhandlingsrett og -plikt, lønnsforhandlinger og fredsplikt mellom hovedforhandlinger, i tillegg til medbestemmelsesrett og arbeidstakerepresentasjon i styrene på den enkelte arbeidsplass (Stokke, Evju, & Frøland, 2003). Denne norske modellen utgjør også et bakteppe for hvordan aktørene i fagbevegelsen kan utøve aktørskap ovenfor arbeidsgivere og myndigheter med hensyn til klimapolitikk.

1.3.2 Fagbevegelsen som klimaaktør

Fagbevegelsens respons på klimaendringer er ikke mye forsket på, og spesielt ikke i Norge. Det er likevel noe forskning som er gjort som det er verdt å merke seg. Jeg skal i det følgende trekke frem noe av den forskningen som er gjort når det kommer til hvorvidt fagforbund kan opptre som klimaaktør, og på hvilken måte de responderer på klimaproblematikk.

Snell og Fairbrother har sett på hvordan fagforeninger kan være klimaaktører med utgangspunkt i Australia (2010). De konkluderer med at fagforeningers rolle som klimaaktør, kan fungere ganske likt som den rollen fagforeningene ellers har. Fagforeninger jobber for at ikke kapitalens interesser skal gå på bekostning av arbeideres velferd og sikkerhet, og at arbeidsgivere skal ha en forsvarlig utnyttelse av menneskelige ressurser. På samme måte kan fagforeninger kjempe mot at kapitalinteressene overutnytter naturressurser, og med det ødelegger klima (Snell & Fairbrother, 2010).

Også Rätzl mfl. (2010) ser på fagforeningers økende rolle som klimaaktør både på nasjonal og internasjonal skala. De mener at selv om fagbevegelsen ikke er sett på som en pådriver av klimapolitikk, er det likevel ikke fjernt for fagforeninger å være opptatt av miljøspørsmål. Dette gjelder spesielt når det kommer til forurensning av luft og vann i lokalsamfunnene arbeiderne er en del av. Men fagforeninger har også i økende grad tatt del i klimadebatter og klimadiskurser, og deler av internasjonal og nasjonal fagbevegelse har spilt en større rolle i kampen mot klimagassutslipp. Både internasjonale og nasjonale fagforeninger har de siste årene hatt delegasjoner på klimatoppmøtene. Hovedmålet for fagbevegelsen på den internasjonale arenaen har lenge vært *just transition*, rettferdig omstilling (Rätzl mfl., 2010). Rettferdig omstilling handler om å gjøre alle jobber *både* miljøvennlige og sosialt akseptable. Oppfatningene om hva dette vil bety for arbeidstakere som skal omstilles spriker. I den ene enden av skalaen finner man oppfatninger om rett til full kompensasjon og betalt omskolering. I den andre enden er det begrenset til rett til involvering

og medbestemmelse i omstillingsprosessene. Videre er det ingen enighet om hva som kan betegnes som klimavennlige og grønne jobber. Også produksjon av klimavennlige produkter og teknologi kan medføre store klimagassutslipp. Forfatterne viser til en av sine informanter som poengterer at grønne kapitalister fremdeles er kapitalister, og at man kan ikke uten videre sidestille grønnhet med godhet og rettferdighet (Räthzel mfl., 2010).

Klimapolitiske responser og forståelser

Det er flere som har sett på ulike politiske forståelser, diskurser og responser på klimaendringene, som er typologisk fremstilt. Paul Hampton skisserer tre klassiske responser på klimaendringer, en marxistisk, en nyliberal og en om økologisk modernisering (Hampton, 2015). Den nyliberale går ut på å internalisere sosiale og økonomiske kostnader ved CO₂-utslipp gjennom markedsøkonomiske verktøy. Denne kritiseres for å forsterke maktrelasjoner og sosial ulikhet i samfunnet. Den marxistiske responsen hevder det er sosiale kapitalistiske strukturer som skaper klimaendringene, og at en derfor trenger sosial transformasjon og forkaste kapitalismen (Hampton, 2015). Økologisk modernisering legger opp til politiske allianser og samarbeid mellom ulike aktører i samfunnet og å bruke politiske virkemidler for å korrigere markedssvikt og ta høyde for sosial ulikhet (Hampton, 2015).

Videre ser Hampton dette i sammenheng med Richard Hyman's forståelse av tre idealtyper av fagforeninger eller fagforeningsidentiteter, som enten retter seg mot marked, stat eller klasse (Hampton, 2015; Hyman, 2001). Fagforeninger kan enten forstås som antikapitalistisk klasseorganisasjon, som driver av sosial integrasjon og reform for sosial rettferdighet, eller som en interesseorganisasjon og forhandlingspart i økonomisk forstand (Hyman, 2001). Hvilken politisk respons ulike forbund har på klimaendringer kan forstås ut fra hvilken fagforeningsidentitet de har (Hampton, 2015). Hyman påpeker at de fleste fagforbund innehar fler eller alle disse egenskapene på en og samme tid, men ofte i ulik grad (Hyman, 2001).

Romain Felli (2014) har identifisert tre internasjonale klimapolitiske fagforeningsstrategier som har klare paralleller til forståelse av klimapolitikk. Den første kaller han deliberativ, eller samarbeidende strategi, som svarer til økologisk modernisering med statsrettet fagforeningsidentitet (Felli, 2014). Forbundene legger her vekt på samarbeid med øvrige politiske aktører for å få til en samfunnsendring innenfor rammene av dagens markedsstrukturer. Den andre er *collaborative growth* (Felli, 2014), som kan forstås som en nyliberal klimaforståelse med markedsrettet fagforeningsidentitet. Disse forbundene fremmer bruken av markedsmekanismer som tiltak mot klimagassutslipp, eksempelvis kvotehandel og

teknologiske løsninger. Ifølge Felli (2014) ser vi dette gjerne i fossiltunge sektorer. Den siste er sosialistisk, i form av at en anser årsaken til klimaendringene som en effekt av den kapitalistiske strukturen. Den vil transformere de sosiale relasjonene av produksjon, heller enn å regulere dem (Felli, 2014). Denne kan ses i sammenheng med en marxistisk forståelse av klimaendringer og en klasserettet fagforeningsidentitet.

Räthzel og Uzzel (2011) har identifisert fire diskursive måter å forene bevaring av klima og bevaring av arbeidsplasser. Den første er nyliberal, og går på at *teknologiske løsninger* vil være en både/og løsning, der en med klimavennlig teknologi kan fortsette produksjon som i dag. De tre siste diskursene anser arbeidernes interesser som deler av større samfunnsstrukturer, slik at klimapolitikk i ulik grad innebærer samfunnsendring (Räthzel & Uzzell, 2011). Den andre diskursen er sosialistisk, og foreslår en omfattende *sosial transformasjon*. Den tredje diskursen legger vekt på å omformulere og ivareta arbeidernes umiddelbare interesser ved dialog mot *felles interesser*. Den siste diskursen kaller de *sosiale bevegelser* der fagforeninger ikke bare representerer arbeidere men samfunnsinteresser i bredere forstand (Räthzel & Uzzell, 2011). De to siste kan forstås som økologisk modernisering, etter Hamptons (2015) typologi.

1.3.3 Miljø og klimapolitikk i LO

LO er den største hovedsammenslutningen i Norge, og består av 26 medlemsforbund med til sammen over 920 000 medlemmer (LO, udatert). LO-forbundene organiserer til sammen i de fleste sektorer i landet.

Martin Byrkjeland har gjennomgått alle vedtak på LO-kongressene mellom 1960 og 2000, for å forstå hvilken posisjon miljøpolitikk har hatt i LO (Byrkjeland, 2000). Ifølge ham har det lenge vært en utbredt oppfatning at LO er en miljøsinke. Det begrunnes med at LOS fokus ligger på energibasert økonomisk vekst, og at LO har motarbeida reguleringer av forurensning fra industri og vern av vassdrag (Byrkjeland, 2000). Slik Byrkjeland ser det, er den største hindringen for en omforent miljøpolitikk i LO betydningen av energiintensiv produksjon for norsk økonomi. Han beskriver videre at på 90-tallet hadde energispørsmålet skapt en miljøpolitisk kløft mellom ”kraftforbunda” og ”kraftskeptikerne” – i første rekke de blant offentlige ansatte (Byrkjeland, 2000).

En slik beskrivelse er ikke så forskjellig fra dagens situasjon. Før LO-kongressen i mai 2017 skrev Fagbladet om delegater fra Fellesforbundet, som organiserer leverandørindustrien til petroleumssektoren, som var fortvilet over utsiktene til et

kongressvedtak om vern av Lofoten Vesterålen og Senja. En av delegatene sier dette til avisa: ”Etter eksport av olje og gass er leverandørindustrien landets nest største industri. Det er ikke småpenger disse to bransjene bidrar med inn i den norske statskassa, og dermed velferdsstaten. Forbund i offentlig sektor som vil avvikle næringa skyter seg selv ettertrykkelig i foten” (Lønnå & Tommerås, 2017).

Også deler av den tidligere industripolitikken i LO har fellestrekk med dagens diskusjoner. I 1973 ble det sagt at det på grunn av strukturproblemer i norsk industri måtte arbeidstakere være forberedt på raskere omstilling fremover. Hva denne omstillingen skulle være, var det ikke klare svar på, annet enn at industriutviklinga ville bremse (Byrkjeland, 2000). I dag er det en tilsvarende oppfatning om at oljeindustrien ikke har lang tid igjen. Det er uenighet om hvor lang tid det er snakk om, for noen kan det ikke skje raskt nok, mens andre ønsker fortsatt langvarig olje- og gassproduksjon i Norge. Det er likevel bred enighet om at oljeindustrien ikke vil fortsette slik den er i dag i uoverskuelig fremtid, og at arbeidstakere må være forberedt på en omstilling. Hva en slik omstilling innebærer er det få konkrete svar på, og spørsmålet ”hva skal Norge leve av etter olja?”, er fremdeles aktuelt både i den offentlige debatten og i denne masteroppgaven.

Videre sier Byrkjeland (2000) at det i 1989 fantes en optimisme som sprang ut av begrepet *bærekraftig utvikling* og Brundtlandkommisjonen, der de var teknologioptimistiske og systemreformiske. I tillegg var det flere stemmer både nasjonalt og internasjonalt som viste at miljøreguleringer kunne fremme vekst. Miljøteknologi kunne skape og bevare arbeidsplasser (Byrkjeland, 2000). Dette er heller ikke så ulikt fra løsninger vi finner i en klimaforståelse basert på økologisk modernisering, som er den rådende overbevisning i blant annet FNs klimapanel og internasjonale klimaforhandlinger (Hampton, 2015).

Byrkjeland avslutter analysen med at miljøproblemene etter hvert ikke kun var knyttet til enkeltbedrifter og produksjonsprosesser, men at det også var privatforbruk og privatbiler som bidro til utslipp (Byrkjeland, 2000). Mot slutten av 90-tallet ser vi fremveksten av dagens miljødiskurs, der det rundt tusenårsskiftet var en dominerende oppfatning om at norsk gassproduksjon ville føre til redusert samla CO₂-utslipp. Konklusjonen hans er at LO sliter med å finne balansen mellom energiintensivt næringsliv, og reduserte CO₂-utslipp (Byrkjeland, 2000). Denne konklusjonen mener jeg gjør seg gjeldende i dagens LO også. Industriforbundene, som i hovedsak er Fellesforbundet og Industri Energi, legger vekt på klimavennlig oljeproduksjon og betydningen petroleumssektoren har for norsk økonomi (Fellsforbundet, 2016b; Industri Energi, udatert a). Samtidig finner vi forbund i offentlig sektor, som Fagforbundet og Norsk Tjenestemannslag, men også Handel og Kontor og EL og

IT Forbundet som vil redusere petroleumsutvinningen for å redusere CO2-utslippene globalt (EL og IT Forbundet udatert a; Fagforbundet, udatert a; Handel og kontor, 2017; Norsk Tjenestemannslag, 2014).

2 Vitenskapsteori

Vitenskapsfilosofi dreier seg om de ontologiske og epistemologiske aspektene ved vitenskap. Ontologi er læren om hvordan verden er, epistemologi er læren om hvordan vi tilegner oss kunnskap om verden (Blaikie, 2007). Filosofien dreier seg altså om en forståelse av hvordan verden faktisk er, og hvordan vi kan lære om den. Deretter trenger vi det Yeung (1997) kaller substantive vitenskaper, som samfunnsgeografi, for å forske på de sosiale fenomenene i samfunnet. Men for å forske på verden rundt oss, trenger vi en gjennomtenkt forståelse av hva verden består av og hvordan vi kan forske på den.

Kritisk teori er en vitenskapsteoretisk posisjon som har et kritisk standpunkt til strukturer i samfunnet og som ofte har avslørt maktforhold i samfunnet (Thagaard, 2013). Kritisk teori henger sammen med hermeneutikk, som handler om å tolke folks handlinger og meninger dypere enn det som er umiddelbart sansbart. Enkel hermeneutikk er et individs tolkning av virkeligheten, dobbel hermeneutikk er når en forsker fortolker den virkeligheten individet allerede har tolket. Alvesson & Sköldbberg (i Thagaard 2013), forklarer kritisk teori som trippelhermeneutikk. Med det mener de at det er en kombinasjon av dobbelhermeneutikk og en kritisk tolkning av samfunnsforholdene som påvirker både individet og forskeren. Kritisk realisme er en variant av kritisk teori.

Jeg har i denne oppgaven hatt et vitenskapsteoretisk utgangspunkt som ligger tett opptil kritisk teori. Jeg har ønsket å dykke ned i strukturene til en mektig aktør i den politiske virkeligheten, fagbevegelsen. Ved å finne ut mer om hvilke mekanismer som danner politikken i de ulike forbundene, og hvordan forbundene og LO former hverandres politikk, er man kanskje ett skritt nærmere å finne svar på hvordan vi kan opprettholde både sysselsetting og et bærekraftig klima. Kritisk realisme faller innenfor kritisk teori (Blaikie, 2007). Det er nærmere en filosofisk ontologi enn en metode, eller man kan si det ligger mellom teori og metode. Derfor er det riktigere å si at kritisk realisme danner det filosofiske utgangspunktet for min analyse. Jeg vil i det følgende redegjøre for kritisk realisme og hvilke følger det har for min forskning.

Ontologien i kritisk realisme er dyp realisme, som anser verden som delt i tre domener av virkelighet (Blaikie, 2007). Det er den empiriske, den faktiske og den virkelige verden. Den empiriske er det vi kan observere med sansene våre. Den faktiske er alle hendelser som skjer, selv om ingen er til stede for å observere de med sansene. Den virkelige verden er der prosessene som får ting til å skje befinner seg, og objekters strukturer og krefter

(Blaikie, 2007). Objekter kan være alt fra mennesker og institusjoner, til holdninger (Easton, 2010). Den faktiske verden er det som skjer når kreftene i objektene aktiveres, hva som muliggjør at de aktiveres og hva det fører til. Den empiriske er overfladisk, og viser til hva vi opplever med sansene dersom vi er til stede når kreftene aktiveres (Blaikie, 2007), det vil si at en hendelse blir først empirisk når, og hver gang, vi observerer eller erfarer dem. Som Buch-Hansen og Nielsen (2005) sier, er fenomener og observasjoner kun toppen av isfjellet, og er derfor ikke kriteriet for eksistens. Det er den virkelige verden vi ønsker å forske på, de underliggende strukturer og mekanismer som skaper fenomenene (Buch-Hansen & Nielsen, 2005).

Hvis et objekt eksempelvis er et forbund, så har forbundene visse strukturer ved seg. Disse strukturene har tilbøyeligheter som under visse betingelser, utløses av mekanismer. Det vil si at de *må* ikke utløses, men de har kapasitet, eller tilbøyelighet til det. Vi kan si at demokratisk vedtatt politikk og demokratisk valgte ledere er en struktur i et forbund. Denne strukturen har tilbøyeligheter til å gi utslag i ulike typer politikk, som er den observerbare hendelsen. Da gjelder det å finne hvilke mekanismer som kan forklare at demokratiet i et forbund har valgt en bestemt politikk. Mekanismene er måten et objekts struktur *kan* produsere en hendelse. Man kan også forstå klimagassutslipp som utfall av ulike strukturer og mekanismer i samfunnet, som petroleumsbasert økonomi og forbruksmønstre.

Den kritiske realismens epistemologi går ut på å få kunnskap om strukturene og mekanismene som utløser hendelsene. Det er likevel ikke alle hendelser i det faktiske domenet som kan erfares, og i tillegg vil det erfares ulikt. Dermed er hermeneutikk uunngåelig, for måten vi erfarer er via tolkning (Easton, 2010). Siden alt vi kan ha kunnskap om, er via erfaring og tolkning, er all kunnskap feilbarlig og vi kan ikke vite om det vi tror vi vet faktisk er sannheten om verden. Men det er et viktig filosofisk prinsipp i kritisk realisme at uavhengig av vår kunnskap om et fenomen, eksisterer fenomenet like fullt (Buch-Hansen & Nielsen, 2005). Det vi ikke har kunnskap om kalles den intransitive dimensjonen ved kunnskap, og det er den dimensjonen vi studerer og forsker på. Den transitive dimensjonen er således det vi vet om verden, det vi har teorier, modeller og begreper om. Det er basert på det transitive vi studerer det intransitive (Buch-Hansen & Nielsen, 2005).

Kritisk realisme er ikke en metode, men en vitenskapsfilosofi som søker etter en metode (Yeung, 1997). Som en forskningsstrategi er retroduksjon ofte brukt av kritiske realister. Selve ordet retroduksjon betyr ”å bevege seg bakover” (Easton, 2010), og det er nettopp det man gjør. Retroduksjon er en slutningsform der en går fra det empiriske domenet til det virkelige domenet. Det vil si at en går fra en hendelse eller et sosialt fenomen og

forsøker å forklare hvilke strukturer og mekanismer som er bakenforliggende. Man forsøker å forklare spørsmål om hva som ligger til grunn, hvilke årsakssammenhenger og nødvendige mulighetsbetingelser som eksisterer for at fenomenet skal finne sted (Buch-Hansen & Nielsen, 2005). Retroduksjon som slutning gjenspeiler seg i problemstillingen min. Jeg ønsker å finne ut hvilke bakenforliggende mekanismer som utløser tilbøyeligheten for å vedta ulike former for klimapolitikk, og hvilke strukturer som skaper og begrenser handlingsrommet for klimapolitikkutforming og aktørskap.

Når jeg sier at jeg bruker kritisk realisme som filosofisk utgangspunkt, vil det si at jeg legger til grunn at de faktiske strukturene og mekanismene i LO og de ulike forbundene fungerer på en måte som jeg aldri vil kunne avdekke til det fulle. Jeg ønsker likevel å finne ut hvorfor forbundene har så ulik klimapolitikk, selv om de er i samme hovedsammenslutning. Jeg skal se på om solidaritet, interesser og representasjon er ulike mekanismer som fører til ulik politikk, basert på hvilken sektor forbundene er tilknyttet. Jeg vil se på hvilke strukturer i institusjonen LO som former forbundenes handlingsrom og hvordan relasjoner med andre aktører i samfunnet påvirker aktørskap. Forskningsstrategien har vært å avdekke disse strukturene og relasjonene, ved å intervju sentrale personer i de ulike forbundene.

3 Teoretisk rammeverk

I denne delen av oppgaven skal jeg se på ulike teoretiske begreper som kan brukes som analytiske verktøy. Jeg vil i første omgang gå igjennom arbeidsgeografiens utvikling, og hvordan jeg vil plassere denne oppgaven i en ny fase innen arbeidsgeografiforskningen. Deretter vil jeg i tråd med kritisk realisme gå inn på hvordan aktørers handlingsmuligheter er betinget av og re/produserer sosiale relasjoner. Handlingsmuligheter kan forstås som aktørskap og sosiale relasjoner kan forstås som strukturer. Jeg vil så se på representasjon og hvordan vi kan forstå interesserepresentasjon som kollektivt konstruert. Til slutt vil jeg basere meg på Kevin Cox's (1998) artikkel *Spaces of Dependence, Spaces of Engagement and the Politics of Scale*, og bruke dette som utgangspunkt for å diskutere hva som er fagbevegelsens aksjonsrom og tilknytningsrom. Som en videreføring av Cox's begrepsapparat har Bergene (2010a) tilføyd en nyttig analyse av graden av tilknytning og aksjonsform.

3.1 Introduksjon til arbeidsgeografien

Lønnsarbeid er grunnleggende sett en sosial aktivitet, ifølge Castree, Coe, Ward og Samers (2004). Man må derfor forstå arbeidstakere og deres handlinger i relasjon til andre aktører i samfunnet. Det gjelder ikke bare arbeidsgivere, men også andre arbeidergrupper, arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjoner og andre institusjoner. Ifølge Coe og Jordhus-Lier (2011), er arbeidsgeografi primært forankret i økonomisk geografi, men vi vil også finne disiplinen i kryssninger mellom politisk-, sosiokulturell-, befolknings- og feministisk geografi (Coe & Jordhus-Lier, 2011). Min oppgave plasserer seg nært politisk geografi, ettersom jeg ser på arbeiderbevegelsen som en sosial bevegelse og politisk aktør i samfunnet. Samtidig vil jeg se på aktørenes forankring i ulike økonomiske sektorer. Dermed er analysen ikke løsrevet fra den økonomiske geografiens betydning for arbeidsgeografi.

Arbeidsgeografi slik vi kjenner det i dag har sitt utgangspunkt i Andrew Herods *From a Geography of Labour to a Labour Geography: Labour's spatial Fix and the Geography of Capitalism* (1997). Han kritiserte den neoklassiske økonomiske geografien for å enten anse arbeidere som en passiv innsatsfaktor i selskapers geografiske strategier, eller å totalt ignorere dem. Mangelen på fokus på arbeideres evne til å forme det økonomiske landskapet, mente han vi også fant hos marxistiske økonomiske geografer som David Harvey, Doreen Massey og Neil Smith (Herod, 1997). I følge Coe og Jordhus-Lier representerer de to

retningene han kritiserer, de to første fasene i utvikling av underdisiplinen vi i dag kjenner som arbeidsgeografi (Coe & Jordhus-Lier, 2011). Herod ikke bare satte begrepet *arbeidsgeografi* med denne teksten, men han startet med det også en tredje fase i disiplinen (Coe & Jordhus-Lier, 2011). Hovedpoenget til Herod er at arbeidere er økonomiske og geografiske aktører, med en aktiv rolle i å forme det geografiske landskapet de inngår i. Arbeidere har egeninteresser i å utforme politiske og økonomiske rom på bestemte måter (Herod, 1997). For å reprodusere seg selv, og sin rolle som arbeidere, har de både evne og vilje til å fremme en økonomisk og sosial agenda. Det kan være gjennom lønnsforhandlinger, HMS-standarder eller velferdsytelser.

Coe og Jordhus-Lier (2011) mener vi i dag ser konturene av en ny fjerde fase der forskerfokuset er på nye typer sektorer, som lavtlønnede eller offentlig ansatte, nye måter å organisere arbeiderkamp, som å involvere forbrukere i motstand mot utnyttelse, og allianser med sivilsamfunnsaktører. Min oppgave ser ikke bare på arbeidernes aktørskap i en lønnsrelasjon, men hvordan kollektivt og individuelt aktørskap fungerer i en bredere politisk kontekst av nettverksrelasjoner ut over relasjonen mellom arbeid og kapital. Siden det ikke passer inn i de foregående fasene, vil jeg si at oppgaven beveger seg inn mot den fjerde fasen i disiplinen.

Videre sier Coe og Jordhus-Lier (2011) at det i den fjerde fasen forskes på de uklare skiller mellom fagforeningsarbeid og *community politics*. *Community* oversettes gjerne som lokalsamfunn, og defineres av Coe og Jordhus-Lier (2011) som ”de sosiale arenaer der arbeidere lever sine liv” (Coe & Jordhus-Lier, 2011, s. 224). Dermed kan også *community* forstås som samfunnet for øvrig, spesielt når en snakker om klima, som er et politikkområde som berører nasjonal skala i like stor grad som lokal, om ikke større. Forfatterne forstår denne typen sosial fagforeningspolitikk som en slags omskapt geografi fordi det skaper nye sosiale rom for organisert arbeidskraft. På denne måten løftes nye politiske saker på dagsorden, utenfor lønns- og arbeidsvilkår, og det dannes nye allianser med aktører i sivilsamfunnet (Coe & Jordhus-Lier, 2011).

3.1.1 Romlig politikk

I tråd med den økonomiske tradisjonen i arbeidsgeografi, tar en utgangspunkt i arbeidere som aktører i en kapitalistisk struktur, og hvordan både arbeidere og kapital har motstridende romlige interesser i utforming av den kapitalistiske strukturen. David Harvey har utmerket seg i forståelsen av et motsetningsforhold mellom mobilitet og immobilitet (Cox, 1998).

Kapital kan være både mobil og immobil, og dette har konsekvenser for arbeidslivsrelasjoner. Kapital er immobil når den skapes på fabrikker og i arbeidsprosesser forankret på steder, der det finnes en bestemt type arbeidskraft og en sosial og fysisk infrastruktur som ligger til rette for produksjon for profitt (Cox, 1998). Samtidig er kapitalen mobil i det at kapitaleiere stadig søker å maksimere profitt ved å flytte investeringer fra sted til sted, og dermed også etablere ny produksjon. Dermed truer kapitalens mobilitet kapitalens immobilitet. Det er i kapitalens immobile form at ulike aktører vil kjempe for å sikre vilkårene for å ta ut sin del av kapitalens profitt, slik fagforbund gjør når de forhandler med arbeidsgivere om lønns- og arbeidsvilkår (Cox, 1998).

Kapitalens romlighet er et grunnleggende premiss for fagforeningers handlinger. Jeg vil hevde at dette gjelder også når de inngår i en struktur som LO, der de globale prosessene rundt tiltak for å redusere klimagassutslipp utspiller seg mellom forbundene. Selv om forbundene jeg ser på er nasjonale i sin form, og jeg stort sett ser på deres funksjon deretter, representerer de arbeidere og interesser som til syvende og sist er lokalt forankret. Det vil si at aktørenes samlede interesser springer ut fra arbeiderne de representerer og arbeidsmarkedene de tilhører.

3.2 Representasjon

Siden Hanna F. Pitkins bok *The Concept of Representation* kom i 1967, har den vært betydningsfull for vår forståelse av politisk representasjon (Pitkin, 1967). Hennes forståelse av politisk representasjon er typologisk fremstilt. Hun skisserer representasjon som enten å *handle* for andre, eller å *stå* for andre. Ved å handle for andre kan man ha en formell representasjon, der en er tilegnet en autoritet til å handle på vegne av andre, eksempelvis gjennom en demokratisk valgprosess eller ved å representere en gruppe utad (Pitkin, 1967). En annen måte å handle for andre er substansiell representasjon. Det vil si å handle på vegne av en gruppes faktiske interesser. Det kan man gjøre gjennom formell representasjon, men man kan også handle på vegne av en gruppes interesser inn mot et organ man har tilgang på. Pitkin (1967) eksemplifiserer dette med en parlamentsrepresentant som jobber for oljeinteresser. Den formelle representasjonen er folkevalgt representasjon, mens den substansielle er oljeindustriens interesser. Pitkins andre måte å forstå representasjon, er å stå for andre. Dette kan være en symbolsk representasjon, slik en konge eller et flagg representerer en nasjon. Det kan også være deskriptiv representasjon der en speiler de som representeres basert på likhet (Pitkin, 1967).

Michael Saward (2006) er kritisk til Pitkins forståelse av representasjon, der han mener den er statisk og begrenser forståelsen av hvem eller hva som blir eller kan bli representert. Representasjon er ikke noe som oppstår eller som kan oppnås (Saward, 2006). I følge Saward (2006) er representativitet noe som påberopes. Han har derfor kommet opp med teorien om en representativ påberopelse (Saward, 2006). Det innebærer en konstruksjon av interessene som representeres. Saward mener vi skal studere selve konstruksjonen av representasjon, og de interessene som representeres. Ved å se på representasjon på denne måten, ber han oss om å analysere hvem som *skaper* representasjonspåstanden (Saward, 2006). I representasjonshandlingen skaper man en forestilling av de man påstår å representere, og egenskaper de innehar. Deretter er det opp til dem (de som påstås å være representert) å akseptere eller avvise en slik påstand. Om de aksepterer dette, kan den som representerer påberope seg selv egenskaper, og følgelig en kobling mellom seg og de man påstår å representere. Representasjon er derfor en prosess for å skape og utføre en representasjonspåstand (Saward, 2006).

Sawards forståelse av representasjon er konstruktivistisk, fordi representasjon er noe som skapes av noen med et formål (2006). Når et fagforbund representerer arbeidere er det etter denne logikken en representasjonspåstand, der forbundsledelsen påberoper seg representasjon av medlemmenes interesser. Interessene som representeres er også konstruert, og innebærer en viss kreativitet i følge Saward (2006). Hadde interessene vært transparente, åpenbare og singulære, kunne den representative handlet umiddelbart og direkte på disse interessene. I stedet er man nødt til å male et bilde av den gruppen man ønsker å representere, og hva som er deres interesser. Det er et viktig prinsipp i representasjonspåstanden at den kan bestrides (Saward, 2006), medlemmene kan melde seg ut av forbundet eller gjennom demokratiske prosesser være med å avgjøre hvilke interesser forbundet skal jobbe for. Den demokratiske prosessen der forbund kollektivt skaper politikken som representerer medlemmene, gjør et fagforbund til kollektiv aktør som representerer interessene til individuelle aktører.

Jeg vil ikke forkaste Pitkins forståelse av representasjon, slik Saward virker å gjøre. Selv om representasjon og interesser kan forstås som sosialt konstruert har det strukturelle følger. Forbundene har fremdeles både formell, substansiell, symbolsk og deskriptive elementer i sin representasjon. Ledelsen gis formell autoritet til å handle på vegne av medlemmene, og handler ofte på vegne av medlemmenes faktiske interesser, både i partsforhandlinger og i politiske handlinger. Representasjonen speiler medlemmene i den forstand at ledelsen selv er arbeidere tilknyttet de sektorer et forbund representerer, og en kan

argumentere for at fagbevegelsen har en symbolverdi for arbeidere i form av en historisk klasseforståelse. Jeg mener representasjon kan forstås som en viktig strukturell bestanddel av fagbevegelsen. For det første fordi medlemmene reproducerer representasjon ved å godta påstander om formell og substansiell representasjon. For det andre reproduseres det ved at det er medlemmene selv som er med på å utforme kollektiv representasjon gjennom aktiv politisk deltakelse og aktivt stille som tillitsvalgte på ulik skala.

3.3 Struktur og aktørskap

Som vist i kapittel to baserer jeg meg på kritisk realisme som ontologisk utgangspunkt. Kort fortalt legger jeg til grunn at verden eksisterer uavhengig av vår bevissthet og kunnskap om den, og at vår forståelse av verden er sosialt konstruert. For å lære om verden, må vi forstå hvilke strukturer som former samfunnet, og hvilke mekanismer som fører til ulike observerbare hendelser (Buch-Hansen & Nielsen, 2005; Jessop, 2005). Ifølge Bob Jessop (2005) er samfunnet bestående av strukturer med tendenser og tilbøyeligheter, som *kan* genereres ved menneskelig handling. Videre vil jeg gå inn på hvordan vi kan forstå arbeideres aktørskap i relasjon til samfunnsstrukturer.

Coe og Jordhus-Lier (2011) definerer menneskelig aktørskap som intensjonelle, målrettede og meningsfulle handlinger. Arbeidere, så vel som organisasjoner, institusjoner og selskaper, kan handle enten alene eller i samarbeid med andre aktører for å sikre bedre livsvilkår, enten for seg selv eller andre (Castree mfl., 2004). Arbeidere har evne til å handle, endre, utfordre og motstå. Dette er selvfølgelig ulikt mange steder i verden, og noen steder er det svært få muligheter for arbeidere for å få til noen som helst endring, steder der arbeidskraft utnyttes på det groveste. Samtidig er det begrensninger på arbeidernes aktørskap. Slike begrensninger er relative, og varierer etter sosiogeografiske kontekster. Castree mfl. (2004) forklarer dette med at handlinger og motivasjoner befinner seg innenfor relasjoner som setter rammene for hva som er mulig. Dette er det som kalles strukturer. Med andre ord er strukturer det som muliggjør og begrenser handling (Coe & Jordhus-Lier, 2011). I nyere tid har man i en poststrukturalistisk tradisjon betegnet slike strukturer som diskurser. Diskurser vil si hvordan saker formuleres på spesifikke måter, med bestemte begreper, i visse sosiale sammenhenger, og at dette er med på å forme forståelser av samfunnet (Räthzel & Uzzell, 2011; Jørgensen & Phillips, 2002). Med en slik konstruktivistisk forståelse av strukturer kan alle strukturer transformeres.

Det har i lang tid, og pågående, vært en vitenskapelig diskusjon om betydningen og relasjonen mellom disse fenomenene, aktørskap og strukturer. Anthony Giddens er en av de mest fremtredende i å gi en forklaring på hvordan aktører handler innad i samfunnets strukturer, og samtidig, gjennom nettopp de handlingene, reproduserer de samme strukturene. Han kaller dette en strukturingsprosess (Castree mfl., 2004; Coe & Jordhus-Lier, 2011). Det er en prosess av produksjon og reproduksjon ved at individer og grupper handler innenfor strukturene, og både aktørskap og strukturer er dermed til stede i alle sosiale relasjoner (Coe & Jordhus-Lier, 2011). En av kritikkene mot Giddens er at struktureringsteorien ikke tar høyde for at det er dominante strukturer i samfunnet, og at det dermed også er maktrelasjoner i strukturingsprosessen (Coe & Jordhus-Lier, 2011). *Strategic relational approach* (SRA), er Bob Jessops forståelse av relasjonen mellom struktur og aktørskap (Jessop, 2005). Gjennom denne tilnærmingen anser Jessop strukturer for å være strategisk selektive. I det anerkjenner han at strukturer privilegerer noen aktører og noen handlinger. Han mener at på samme måte er handlinger begrenset av strukturer, der aktører potensielt *kan* ta hensyn til disse strukturelle fortrinnene i forkant av eventuelle handlinger (Jessop, 2005). Slik kan aktører reproducere eller transformere samfunnsstrukturene som betinger dem. Paul Hampton mener at det er i dette perspektivet at fagforbund, og arbeidere generelt, har potensialet for å være strategiske klimaaktører (Hampton, 2015).

Coe og Jordhus-Lier problematiserer at man i arbeidsgeografien ikke alltid skiller mellom kollektivt og individuelt aktørskap hos arbeidere. Kollektivt arbeideraktørskap tilsvarer som oftest fagforbunds aktørskap (Coe & Jordhus-Lier, 2011). Fagforbund er aktører som gjerne befinner seg i andre strukturer med andre typer samfunnsrelasjoner enn uorganiserte arbeidere, noe som innebærer andre muligheter og begrensninger (Coe & Jordhus-Lier, 2011). Forbund er ofte tilknyttet hovedsammenslutninger, de har forhandlingsrelasjoner med arbeidsgiverorganisasjoner, og relasjoner til statlige institusjoner. I tillegg kan kollektive aktører ha relasjoner til internasjonale forbund, og forbund og organisasjoner i andre land. Uorganiserte arbeidere har ikke denne typen nettverk og er dermed mer betinget av relasjonen på arbeidsplassen eller det lokale arbeidsmarkedet, men dette kan igjen åpne for andre løsninger og handlingsformer. Det finnes også andre former for kollektivt arbeideraktørskap, noe som er fremtredende når man ser på *community unionism*. Det er når arbeidere eller deres forbund inngår allianser eller samarbeid med andre aktører i samfunnet, som sivilsamfunnsorganisasjoner.

”Det er en tendens i mye av arbeidsgeografilitteraturen til å automatisk sette arbeidersubjektet som grunnlag for analyse. Siden tradisjonen ofte tar en marxistisk forståelse av arbeid som et teoretisk utgangspunkt, er det kanskje lett å samtidig gå ut fra at når arbeidere handler, gjør de det *som arbeidere* som responderer på kapitalistisk utnyttelse” (Coe & Jordhus-Lier, 2011 s. 217 min oversettelse, uthevelse i original).

Dette trenger ikke å være tilfelle. Arbeidere kan handle ut fra andre roller og identiteter, noe feministisk og kulturell geografi har vist (Coe & Jordhus-Lier, 2011). Videre sier forfatterne at vi derfor må anerkjenne de ulike identitetene og posisjonene arbeidere inngår i og som de handler etter. Dette er et poeng som også Castree (2007) viser til, der han oppfordrer til mer holistisk analyse av arbeidere, der også andre aspekter ved deres liv inngår i forskningen. I tillegg til å være sensitiv til de ulike identitetene arbeidere har og handler etter, må vi på samme måte være forsiktige med å legge det økonomiske systemet til grunn som strukturene som former arbeideres handlinger. Også andre typer institusjoner og strukturer som statlige myndigheter, slektskap, kjønn, religion og industrielle virksomheter spiller en viktig rolle (Coe & Jordhus-Lier, 2011).

Politiske overbevisninger er en av mange fasetter som utgjør et individ. Dersom arbeidere som er politisk opptatt av klimapolitikk og bruker fagbevegelsen som en arena for å uttrykke denne politikken, vil det være en kraft som kan bevege fagbevegelsen til å ta andre hensyn enn de som angår arbeidsplasser og lønn. I Broen til framtiden (Broen til framtiden, udatert), har deler av LO benyttet sin plattform og representasjon til å fremme klimatiltak i samfunnet i samarbeid med andre samfunnsaktører.

3.3.1 Aktørskapens geografi

Rom og romlighet har betydning for arbeidernes aktørskap på ulike måter. Effekter av deres handlinger er betinget av deres posisjon i kapitalismen, eller produksjonen. Dette kan illustreres ved å se på ulike former for makt. Strukturell makt vil si at arbeidere befinner seg i en posisjon der deres handlinger, eksempelvis streik eller annen hindring av kapitalproduksjon, vil ha den effekt at det kan lamme hele eller deler av produksjonsskjeden. Slik kan kapitaleierne få begrenset handlingsrom og være presset til å imøtegå arbeidernes krav. Andre befinner seg ikke nødvendigvis i en slik posisjon, men kan likevel utøve det de kaller assosiativ makt. Det vil si at de kan dra nytte av makt fra en større bevegelse av arbeidere eller andre solidaritetsgrupper for å realisere sine krav eller behov. Dette er eksempel på kollektivt aktørskap som ikke nødvendigvis er formalisert i et fagforbund. Med andre ord vil hvor de befinner seg i et økonomisk (eller politisk) rom betinge og skape ulike

former for makt og ulike muligheter for aktørskap hos arbeiderne (Coe & Jordhus-Lier, 2011).

Ifølge Coe og Jordhus-Lier (2011) er skalabegrepet spesielt nyttig for å forstå aktørskap fordi det fanger den ”doble natur” av aktørskapens romlighet. Med det mener de at både betingelsene for handling og strategiene er romlige. Selve handlingen aktører foretar seg utspiller seg i geografisk rom, men aktørskap kan forstås som et romlig fenomen i seg selv. Dette bringer oss over i et nytt begrepsapparat. Kevin Cox (1998) mener aktører, som arbeidere, er tilknyttet spesifikke steder og har lokale interesser. Det handler om lokale arbeidsmarkeder og ivaretagelse av interesser om materiell velstand og individuell velferd (Cox, 1998). Dette er betingelsene for handling i aktørskapens doble natur, og betegnes som tilknytningsrom (Cox, 1998). På samme måte kan arbeidernes strategier forstås som aksjonsrom. Aksjonsrommet innebefatter de aktører og strukturer som arbeidere allierer seg med og knytter seg til for å realisere eller bevare de lokale betingelsene – tilknytningsrommet.

For å forstå arbeidere og deres organisasjoner som politiske aktører, er det nyttig å forstå hvordan deres aktørskap kan muliggjøre å utnytte politisk skala for å oppnå politiske mål. Disse målene kan både være relatert til tilknytningsrommet, som bevaring av arbeidsplasser, men det kan også være andre mål utover de lokale materielle interessene. Jeg skal i det følgende forklare nærmere hva som menes med tilknytningsrom og aksjonsrom, og hvordan dette kan relateres til fagforbunds handlinger og politiske mål.

3.4 Tilknytningsrom

Cox (1998) forstår tilknytningsrom som de mer eller mindre lokale relasjoner som aktører er avhengige av for å realisere sine interesser. Det vil si at lokale aktørers generelle tilknytningsrelasjoner er stedsbetiget og skaper geografiske avhengighetsrelasjoner. Eksempelvis er bedriftseiere som driver gruvedrift avhengige av at det finnes gruvearbeidere, og på samme måte er de som arbeider i gruen avhengige av at gruvedriften består. Disse relasjonene er i realiteten uerstattelige. Et slikt tilknytningsrom innebærer lokale eller stedsspesifikke vilkår for både materiell velstand og personlig betydningsfullhet (Cox, 1998). Med andre ord inngår partene i arbeidslivet i en avhengighetsrelasjon til hverandre som gjerne er tilknyttet stedet de befinner seg, det være seg arbeidsplass eller arbeidsmarked. Selv om aktørene er tilknyttet globale markeder eller fagforeningsføderasjoner (Bergene 2010a), er aktørene likevel stedbundne og relativt immobile. Bedriftseiere kan for eksempel ikke uten

høye kostnader legge ned en fabrikk og åpne den i et annet land med andre lønninger, ettersom langsiktige investeringer og kapitalintensiv industri gir irreversible kostnader for bedriftene. For arbeidere kan bestemte arbeidsmarkeder være en nødvendig betingelse for deres rolle som arbeidere (Cox, 1998). Dette kan eksempelvis gjelde for arbeidere direkte eller indirekte er sysselsatt i petroleumsindustrien. For dem er arbeidsmarkedet på vestlandet avgjørende for at de skal kunne jobbe med den kompetansen de har. I tillegg kommer arbeidernes øvrige forankring til steder de jobber på, som familie, bolig og annet sosialt liv.

Arbeidernes lokale interesser kan forstås som det Allan Flanders betegner som *vested interests*, eller egeninteresser (Flanders, 1970). Det vil si at fagforbund vil jobbe for arbeidernes egeninteresser i kraft av å være arbeidstaker. Det vil si lønn, arbeidstid, arbeidsvilkår, hvorvidt ansettelse er midlertidig eller fast, og liknende fremforhandlede rettigheter for arbeidere. I tillegg til å jobbe for arbeidernes egeninteresser har forbund også en annen funksjon, som *swords of justice*, beskytter av sosial rettferdighet. Flanders kaller disse funksjonene for fagforeningers to ansikter (Flanders, 1970). Når vi snakker om tilknytningsrommet, er det likevel arbeidernes egeninteresser som ønskes ivaretatt.

Tilknytningsrommet er ikke et lokalt avgrenset rom, men det inngår i et større sett av relasjoner av mer eller mindre global karakter, som truer med å underminere de lokale interessene (Cox, 1998). Dette kan være ulik grad av mobilitet blant enten arbeidsgivere eller arbeidstakere, fleksibilisering, privatisering, utflagging eller globalisering (Cox, 1998). Eller det kan være andre prosesser, i mitt tilfelle klimaendringer og internasjonale avtaler mellom nasjonale myndigheter og press fra ulike organisasjoner og presse. Denne typen relasjoner er med på å legge press på sektorer, arbeidsplasser og steder, spesielt for sektorer som produserer eller forbraker på en slik måte at det slippes ut mye klimagasser.

På grunn av disse større strukturene som påvirker de lokale vilkårene for realisering av interesser, vil aktører organisere seg for å sikre videreføring av sine tilknytningsrom. For arbeidere gjelder det å sikre arbeidsplassene og betydningen av dem, og for arbeidsgivere går det ut på å bevare profittpotensialet i produksjonen eller tjenesteleveringen. Resultatet kan ofte være samarbeid eller allianser med andre aktører som inngår i sosiale maktstrukturer, som media eller myndigheter (Cox, 1998). Ved å inngå i slike allianser eller ved å engasjere andre aktører til å bidra til bevaring og sikring av de lokale relasjonene i eget tilknytningsrom, konstruerer aktørene et annet type rom – et aksjonsrom. Aksjonsrommet er den arenaen der politikken for å sikre tilknytningsrommet utspiller seg (Cox, 1998).

Fagforeninger som kollektive aktører har andre tilknytningsrom enn individuelle aktører. Individuelle aktører kan være en del av et fagforbund som en strategi for å bevare

sine lokale interesser. En kollektiv aktør derimot, er avhengig av de individuelle aktørene. Dermed er medlemsbasen tilknytningsrelasjonen for et fagforbund. Interessene til et forbund blir således å representere summen eller flertallet av de individuelle aktørene på best mulig måte, slik at medlemmene forblir medlemmer. Derfor er en påstand om representasjon, som diskutert tidligere, en viktig strategi for å bevare tilknytningsrommet. Slik blir forbundene også indirekte tilknyttet medlemmenes tilknytningsrom. Det vil si at dersom medlemmenes tilknytningsrom blir usikkert vil dette også svekke tilknytningsrommet til forbundet fordi de taper medlemmer (Jordhus-Lier, 2012). Eksempler kan være ved privatiseringer og innstramninger, utflagging av produksjon, nedskjæringer i offentlig sektor osv. Det gjør også at politiske temaer som strekker seg ut over "bread and butter" er politikk som opptar kollektive aktører. De strukturelle vilkårene for et videre arbeidsmarked, eller en sektor, påvirker tilknytningsrommet til den kollektive aktør fordi medlemsmassen som helhet påvirkes, der det enkelte medlem er tilknyttet ett av mange bestanddeler av det arbeidsmarkedet.

Jeg vil bruke begrepet tilknytningsrom som en måte å forstå hvordan ulike forbund i fagbevegelsen består av sektorer som har interesser som bunner i lokale arbeidsmarkeder. Et eksempel på dette er forbundene som organiserer arbeidere i oljebransjen og leverandørindustrien på Vestlandet. Arbeiderne her har et tilknytningsrom som er utgjort av en klynge av arbeidsplasser, arbeidsgivere, kunnskapsproduksjon og den geografiske plasseringen av naturressursen. Her er aktørene avhengig av hverandre, og det er få erstatningsmuligheter ettersom den lokale forankringen av oljemiljøet er sentrert rundt Stavangerregionen. Både arbeiderne og arbeidsgiverne, så vel som lokale myndigheter og samfunnet for øvrig er avhengige av at det sikres en videreføring av denne sektoren i dette området. Det er ikke store muligheter for å erstatte arbeiderne, både fordi man ikke kan flytte produksjonen, men også på grunn av den opparbeidede kompetansen hos arbeiderne.

Tilknytningsgrad er et begrep lansert av Ann Cecilie Bergene, og viser til hvor avhengig kapitaleiere er av å ha produksjon på et spesifikt geografisk område (Bergene, 2010a; 2010b). Hun bruker begrepet som et motsvar til at Cox hevder det er lite sannsynlig å erstatte en arbeider med en fra et annet nærliggende lokalsamfunn, selv om vi i dag vet at eksempelvis utenlandsk arbeidskraft er svært lett innbyttbar mot lokal arbeidskraft i visse sektorer. Dette er en effekt av økt mobilitet blant arbeidere. Med ekspansjon av bemanningsbransjen øker arbeideres utbyttbarhet, noe som gjør at tilknytningsrommet utvider seg for arbeidsgivere (Bergene, 2010a). Bergene (2010b) bruker tekstilindustrien som et eksempel på en industri der de mektigste aktørene, merkevareeierne, har lav tilknytning til

steder for produksjon, ettersom de lett kan bytte underleverandører. Begrepet tilknytningsgrad tilfører analysen et viktig moment i forståelsen av at det er ulike begrensninger for handling i ulike sektorer (Bergene, 2010a). Jeg vil benytte meg av Bergenes begrepsapparat og bruke det til å forstå hvordan ulike forbund har ulike muligheter og begrensninger for formulering av klimapolitiske strategier. Dette er åpenbart i sammenheng med nedtrapping av petroleumsnæringen.

Vidt tilknytningsrom vil si at det er høy kapitalmobilitet og lav tilknytningsgrad. Arbeidere og bedrifter kan ha både lik og ulik tilknytningsgrad, avhengig av om de er gjensidig avhengige av hverandre (Bergene, 2010a). Dersom arbeidere har lav tilknytningsgrad, vil de også kunne ha mer relativ makt. Ved et vidt tilknytningsrom vil arbeidernes mobilitet være høy. Slik kan man fortsette å sjonglere disse begrepene i ulike sektorer og på ulike steder, og konstituere en bestemt sosial relasjon mellom arbeidere og arbeidsgivere etter grad, rom og avhengighet.

Når tilknytningsrommet utgjøres av det rommet der det er mulig å bytte ut en sosial relasjon med en annen, blir det dermed tydelig at i utvinningssektoren spesielt er det lite mulig for noen av partene å bytte ut den sosiale relasjonen mellom dem. I leverandørindustrien er det noe større utbytbarhet for arbeidernes relasjon til bedrifter tilknyttet oljeindustri, ettersom det også finnes andre industrier i området. Samtidig er det et begrenset arbeidsmarked i alternativ industri, så avhengigheten og tilknytningsgraden er likevel høy, dog noe lavere enn for direkte sysselsatte i petroleum.

Hvordan kan man så forstå fagforeningenes klimapolitiske strategier ut fra begrepet om tilknytningsrom og tilknytningsgrad? Jeg vil si at i hvilken grad medlemmene eller en sektor blir berørt av ulike klimapolitiske tiltak kan ses i sammenheng med tilknytningsrommet. Arbeidere i petroleumssektoren har lokale materielle interesser i en videreføring og utvikling av bransjen, og de er som Cox sier: Avhengige av arbeidsmarkedet på dette stedet for å være arbeider (Cox, 1998). Dermed er det et begrenset tilknytningsrom på grunn av avhengigheten til stedet, og høy tilknytningsgrad. Arbeidere i sektorer har andre tilknytningsrom. En servitør kan jobbe på ulike restauranter i samme by, uten at det har mye å si for lønn eller arbeidsvilkår, og den samme kunnskapen kan brukes overalt. For forbundet som organiserer servitører er tilknytningsrommet annerledes. Det er relativt få medlemmer i forhold til servitører, noe som kan forklares i at arbeidernes avhengighet og tilknytningsgrad er lav. For offentlig ansatte er tilknytningsrommet og -graden annerledes enn for konkurranseutsatte sektorer. Kommunal forvaltning vil ikke flytte virksomhet, men politiske

avgjørelser om lokasjon for statlig eller fylkesadministrasjon kan true tilknytningsrommet til offentlig ansatte.

Til nå har jeg diskutert hvorfor og hvordan aktører i arbeidslivet er tilknyttet steder og hverandre. Videre skal jeg se på hvordan Cox forstår aksjonsrom som det rommet, eller den arenaen, der aktørene kjemper for å ivareta eller videreutvikle interessene i sine tilknytningsrom. I dette aksjonsrommet finner vi en rekke kompliserte sosiale relasjoner og geografier, der aktørene etablerer nettverk og allianser på tvers av rom og skala. Slike relasjoner er en del av et sett med strukturer som er med på å forme hvordan aktørene handler og omgås med hverandre. Aksjonsrommet kan ses på som det som utgjør og betinger arbeideres aktørskap, men strukturene er likevel ikke konstante, de kan utfordres og bestrides. Solidaritet kan være en slik struktur. Solidaritet er en slags grunnpilar i fagbevegelsens virke. Aksjonsrommet er der vi ser handlingene som gjøres av forbundene, og solidaritet kan være en av mange mobiliserende faktorer for at medlemmene er med på en politikk som handler om mer enn arbeidsplasspolitikk. Men også her er det relevant å trekke inn dilemmaet som var utgangspunktet mitt for oppgaven. For er det en forskjell på arbeidssolidaritet og klimasolidaritet?

3.4.1 Solidaritet

Betydningen av tilknytningsrom gjør seg gjeldende i Rebecca Johns' differensiering av ulike former for solidaritet. I *Bridging the gap between class and space*, ser hun på hvordan arbeideres solidaritetsstrategier kan ha ulike utfall etter hva som ligger til grunn for solidaritetshandling (Johns, 1998). Også Johns tar utgangspunkt i kapitalens mobile karakter, og at bedrifters lokaliseringstrategier delvis er avgjort etter lønnsnivå og arbeidsvilkår. En av konsekvensene av dette er at organiseringsmuligheten blant arbeidere svekkes, fordi det er en underliggende trussel om relokalisering av produksjon dersom kostnadene ved å videreføre produksjon ett sted overgår kostnadene ved å flytte.

Med dette som utgangspunkt mener Johns (1998) at vi kan identifisere to solidaritetsformer. En tilretteleggende solidaritet, og en transformativ solidaritet. Den første er tilretteleggende fordi den tilrettelegger for at bedriften skal ha fortjeneste ved å bli værende i et geografisk rom (Johns, 1998). Den er selvbeskyttende fordi strategien bak er å sørge for at det ikke blir billigere å flytte produksjon, ved å bistå arbeidere i land med lavere lønnsnivå i å stille krav til lønns- og arbeidsvilkår. En slik strategi bygger opp under en romlig konkurranse der kapitalismen er den seirende part. Dermed er det romlige interesser

som dominerer over klasseinteresser. Denne typen selvbeskyttelse er en strategi for å ivareta lokale materielle interesser i tilknytningsrommet, på bekostning av lokale interesser andre steder (Johns, 1998).

Dersom det er klasseinteresser som ligger til grunn for solidaritet, mener Johns at vi vil se transformativ solidaritet (Johns, 1998). Transformativ solidaritet er en global solidaritet mellom arbeidere der en søker å hindre kapitalen i å utnytte romlig ulikhet. Det ønsker man å oppnå ved å sikre jevn fordeling av investeringer globalt, og dermed utjevne de romlige forskjellene mellom arbeiderne som kapitalen i dag utnytter (Johns, 1998). Med en slik solidaritet likestilles eget og andres tilknytningsrom, og ivaretagelse av interesser på tvers av rom anses som gunstig for arbeidere på flere steder på en gang. Denne distinksjonen mellom tilretteleggende og transformativ solidaritet kan settes i sammenheng med Nancy Frasers skille mellom bekreftende og transformativ rettferdighet. Bekreftende rettferdighet krever rettferdighet innenfor dagens strukturer, mens den transformativ rettferdighet krever dyptgående endringer i den politiske økonomien (Fraser, 1995).

Det kan være lett å tolke Johns' solidaritetstyper som en moralsk binaritet, der den ene er en egoistisk ikke-solidaritet eller falsk solidaritet der aktørene kun beskytter egne interesser under et skalkeskjul av solidaritet. Den andre fremstilles sådan som en mer ekte solidaritet der arbeidere føler et solidarisk klassesamhold med hverandre og dermed vil kjempe for andre arbeideres vilkår på lik linje som egne. Jeg ønsker å lese dette som ytterpunkter hva gjelder solidaritet, og at virkeligheten er mer kompleks enn som så. Det går eksempelvis an å ha innslag av begge disse samtidig, og å kjempe flere kamper på en gang, men på ulik skala. En kan også velge å forstå en tilretteleggende solidaritet heller som en bekreftende solidaritet, der man ikke ønsker de strukturelle økonomiske endringene, men handler solidarisk innenfor den fra før av usolidariske økonomiske geografien.

Ved å tilrettelegge for kapitalinteresser for å ivareta lokalt arbeidsmarked, mener Herod (1997) at arbeidere ofte omtales som naive nikkedukker for lokale kapitalister. Likevel understreker han at arbeiderne i disse sammenhenger må forstås som aktive økonomiske og geografiske aktører der deres agenda er å fremme egne interesser og realisere evnen til sosial reproduksjon (Herod, 1997). Johns forståelse av solidaritet gir en moralsk vektning av arbeideres strategier for å ivareta eller realisere lokale interesser når globale prosesser legger press på lokale arbeidsmarkeder. Dette er et eksempel på et geografisk dilemma i arbeiderklassepolitikk (Coe & Jordhus-Lier, 2011). Skal man la vær å beskytte egne arbeidsplasser og vilkår på grunn av mulige negative effekter andre steder? Castree mfl. (2004) legger til at det å kjempe for arbeidsplasser, lønn eller vilkår på ett sted, ikke trenger å

skape konkurranse mellom steder, selv om slik mellomstedlig konkurranse ofte regnes som underminering av solidaritet (Castree mfl., 2004).

Stevis og Felli (2015) mener at selvbeskyttende strategier for å ivareta sektorer eller økonomisk aktivitet, kan ende i det som kalles *militant particularism*, militant partikularisme (Stevis & Felli, 2015). Harvey og Williams forklarer militant partikularisme som en opplevelse av at solidaritet ett sted er til det beste for en universell populasjon (Harvey & Williams, 1995). Det vil si at strategiene fremstilles som å ivareta generelle interesser, selv om det er lokale, partikulære interesser som realiseres, gjerne på bekostning av andre steder. Ved å gjøre en sektor mer bærekraftig ett sted gjennom ressurseffektivisering, kan man ende opp med å forflytte de faktiske utslippene både i tid og rom (Stevis & Felli, 2015). Stevis og Felli (2015) kaller dette en multidimensjonal rebound-effekt. Det er dermed ikke bare et arbeidsklassedilemma, men et også økologisk dilemma. En parallell til dette er at man kjemper for å investere i nye oljefelt og mer oljeutvinning, fordi det i Norge anses å være lavere utslipp per produsert enhet enn mange andre steder. I tillegg opprettholder vi sysselsetting på Vestlandet, eller skaper arbeidsplasser i Nord-Norge. Ved å følge Stevis og Fellis logikk, kan en slik solidaritet endre med å skape større problemer med utslippskutt og arbeidsledighet for andre steder, eller i fremtiden.

3.5 Aksjonsrom

Der tilknytningsrom er en konkret form for romlighet, er aksjonsrom en mer abstrakt forståelse av rom. For å realisere lokale interesser er man avhengig av å ha en evne til å påvirke beslutningsorganer. I følge Cox (1998) oppnår man dette ved å etablere nettverk med andre aktører for å kunne utøve innflytelse. Det er nettopp dette nettverket som er aksjonsrommet. Med andre ord er aksjonsrommet den politiske arenaen for å ivareta eller realisere interessene i tilknytningsrommet. Den påfølgende politikken kan utspille seg utelukkende i tilknytningsrommet, men ofte vil det skje på andre skalaer med aktører andre steder. Det er dette som kalles skalahopping (Cox, 1998). Det vil si at en flytter, med en mer eller mindre bevisst strategi, kampen for å bevare egne interesser til annen skala enn der interessene har sin rot. Illustrerende er når lokale foreninger av arbeidere er tilknyttet nasjonale forbund, og man bruker denne nasjonale kanalen til å få gjennomslag for krav. Fagforeninger er i seg selv et aksjonsrom der arbeidere danner et formelt nettverk, organisert på flere skalaer for å få gjennomslag for saker som kommer fra lokale interesser i ulike arbeidsplasser og bedrifter.

Selv om man flytter handlinger fra en skala til en annen, er et av hovedpoengene til Cox (1998) at romligheten ved skala ikke skal forstås som avgrensede, lukkede arenaer. Han mener at man heller skal forstå romlig skala som relasjonelle nettverk mellom aktører. Han forstår sosiale nettverk mellom ulike geografiske aktører som selve middelet for å realisere interesser (Cox, 1998). Det er dermed det relasjonelle ved de ulike skalaene i seg selv, og de ulike sosiale relasjonene man kan knytte på de ulike skalaene, som utgjør skalaens romlighet. I følge Bergene (2010a) forholder aktører seg gjerne til flere skalaer på en gang både når det gjelder tilknytning og handling.

Bergene har lagt til et analytisk begrep i aksjonsrommet som hun kaller handlingsform (Bergene 2010a, Bergene 2010b). Handlingsform viser til typen aksjon eller handling, og hvor militant den er. Det kan variere fra konfrontasjon til samarbeid, toppstyrt til grasrotstyrt og fra reaksjonært til proaktivt. Dersom bedriftenes tilknytningsrom er vidt og de har lav tilknytningsgrad, vil dette legge begrensninger på hva slags type aksjoner og handlinger aktørene kan foreta seg (Bergene, 2010a). Da vil kapitalen være mye mer mobil arbeidernes og geografis erstattbarhet er stor. Det er likevel muligheter for å utøve aktørskap også i slike sammenhenger ved innovative strategier og kreativ mobilisering.

Som en stikkvei til skala i samfunnsgeografi, har det pågått en større diskusjon geografer mellom om selve eksistensen av skala. Noen vil hevde at skala er hierarkiske bokser av territoriell art som strekker seg fra mikro til makro, fra kroppen til jordkloden. Andre mener at skala ikke eksisterer i det hele tatt, eller i det meste i vår bevissthet om den fiktive skala (Marston, Jones & Woodward, 2005). Det er med andre ord en diskusjon av ontologisk art, der posisjonene fordeler seg etter vitenskapsfilosofien som ligger til grunn hos den enkelte teoretiker. Cox (1998) inntar en slags mellomposisjon der skala ikke skal forstås som avgrensede og hierarkiske, men han utelukker ikke eksistensen når det kommer til sosiale relasjoner og aktørers strategier. Sosialt konstruert, men likevel sosialt strukturerende.

Allianser mellom arbeidere og andre aktører i samfunnet er et utslag av nettverksrelasjoner for å fremme felles interesser. Castree m. fl (2004) har identifisert tre typer allianser som involverer lokale arbeidergrupper. Den første kaller de klassekryssende allianser. Det er allianser mellom fagforeninger og arbeidsgivere og/eller lokale myndigheter for å forsvare investeringer. Dette er hva de kaller lokalt avhengige, eller lokalt tilknyttede klasseaktører, som inntar politiske posisjoner som er en motsats til hva som kan forventes å være deres objektive klasseinteresser. Forfatterne kaller dette vekstmaskiner, men det kan også forstås som *business unionism* (Hampton, 2015) De siterer Logan og Molotch (1987 s. 32 i Castree mfl., 2004) på at aktørene likevel kan være uenige seg i mellom om andre

forhold som lønn og fordeling av overskuddet som produseres i sektoren, selv om de har samme stedsavhengighet og dermed er enige om veksten i seg selv.

Den andre typen allianse er allianser mellom forbund og sivilsamfunnsaktører, der man finner felles interessepunkt og kjemper sammen for dette. Dette er også det som kalles *community unionism*. Samtidig peker Viega og Martin (2013) på at miljøvernere anses å tilhøre middelklassen, mens fagforeninger tilhører arbeiderklassen, og at det derfor kan resultere i et spørsmål om klasseposisjoner. Det er derfor ikke alle grupper arbeidere som i like stor grad kan inngå slike allianser, spesielt ikke om klimatiltakene oppfattes som å true arbeidsplasser. Den tredje alliansetypen er når ulike grupper i samfunnet velger å steppe ut fra det kapitalistiske systemet i sin helhet (Castree mfl., 2004). Castree mfl. (2004) har her konsentrert seg om lokale aktører, men de to første alliansetypene er vel så relevante på andre skalaer.

3.6 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg presentert det teoretiske rammeverket for studien. Først har jeg vist hvordan vi kan forstå denne studien som å nærme seg arbeidsgeografifagets fjerde fase, i at den ser på hvordan fagbevegelsen løfter nye politiske saksfelt på dagsorden og nye typer allianser mellom forbund og sivilsamfunn. Videre har jeg gått inn på hvordan interesser kan forstås som sosialt konstruert. Representasjon kan derfor forstås som en kollektivt konstruert struktur, som reproduseres ved at medlemmer i forbund fortsetter å godkjenne påstander om substansiell og formell representasjon.

Jeg har basert meg på Kevin Cox' (1998) forståelse av hvordan arbeidere er aktører som har lokale interesser som kommer av den relasjonelle tilknytningen de har til arbeidslivet og arbeidsmarkedet. Et slikt tilknytningsrom er en del av et større nettverk av relasjoner som påvirker hvordan interesser kan realiseres, og hva som kan legge press på arbeidsmarkedet. Arbeidere har ulik grad av tilknytning og avhengighet til sine arbeidsplasser eller sektorer, som vil si at for noen er interessene mer prekære enn for andre. For å realisere interessene i tilknytningsrom, knytter arbeidere seg til andre aktører. Et slikt nettverk danner den politiske arenaen der aktører kjemper for interessene, og betegnes som aksjonsrommet. Det er i aksjonsrommet arbeidere utøver aktørskap.

Solidaritet kan forstås på to måter, transformativt eller tilretteleggende. I en tilretteleggende solidaritet legges interessene i tilknytningsrommet til grunn, noe som resulterer i selvbeskyttelse på bekostning av andre steder. En transformativ solidaritet ønsker

å transformere de samfunnsstrukturene som skaper sosioøkonomisk ulikhet i verden, som global kapitalisme.

Aktørskap kan forklares som handlinger med mål og mening rettet mot å påvirke egen situasjon. Forholdet mellom strukturer og aktørskap kan forstås som at handlinger betinges av strukturer, men ved å handle etter dem produseres og reproduseres strukturer. En annen forståelse er at visse strukturer kan privilegere bestemte aktører og handlinger, noe aktører *kan* benytte seg av. Arbeideraktørskap kan utøves gjennom kollektive aktører som fagforbund, gjennom andre aktører eller alene. I tillegg knytter forbund seg til samfunnsaktører med sammenfallende interesser. Slike allianser kan enten være på tvers av klasser – allianser med arbeidsgivere, eller det kan være allianser med andre aktører i sivilsamfunnet, som miljøbevegelsen.

4 Metodologi og metode

I dette kapitlet vil jeg redegjøre for mine metodologiske og metodiske valg. Jeg har brukt ulike kvalitative metoder for å belyse et case. Metodologi er det vitenskapsteoretiske utgangspunktet for hvordan jeg forstår den sosiale verden jeg forsker på. Dette har jeg redegjort for i kapittel to. Casestudie forklares som en metodologi heller enn en metode, fordi det er en underliggende filosofi om at caset har en verdi i seg selv, selv om øvrige case ikke vil gi de samme svarene (Baxter, 2016). Jeg starter derfor dette kapitlet med å redegjøre for mitt valg av case.

Videre skal jeg forklare hva som menes med subjektivitet i samfunnsforskning, hvorfor åpenhet er viktig når man presenterer forskning og hva som er min posisjonaltet. Deretter skal jeg gå inn på hva som gjør min forskning relevant og tillitsvekkende. Så vil jeg gå over til å skrive om selve forskningsprosessen og de metodiske valg jeg har tatt underveis. Jeg brukte observasjon og dokumentanalyse til å begynne med. Begge disse metodene har fungert for gi meg mer kunnskap på feltet, i tillegg til at jeg har brukt dokumenter til en kartleggingsanalyse av forbundenes medlemsbase og klimapolitikk. Deretter brukte jeg kunnskapen for å forberede og gjennomføre intervjuer med strategisk utvalgte personer. Etter å ha redegjort for implikasjonene ved disse metodene, vil jeg se på etiske hensyn i kvalitativ forskning.

4.1 Casestudie

En casestudie er et studie av en enkelt eller få enheter for å forstå en større helhet. Casestudie brukes i samfunnsforskning for å bekrefte eller avkreftte teorier eller for å utvikle nye forklaringsmodeller (Baxter, 2016). Casestudie er intensiv, ideografisk forskning, siden forskeren går i dybden på det partikulære eller spesielle ved et fenomen, heller enn å se på fenomenet i bredden. Et case vil ikke være generaliserbart for andre tilfeller av samme fenomen, men vil likevel ikke være unikt. Baxter (2016) skriver at konteksten caset inngår i er viktig for å forstå helheten ved et case, og at man derfor studerer underenheter. Videre sier han at "en kvalitativ forsker studerer ofte et stort antall 'ting' innad i caset" (Baxter, 2016, s. 134, min oversettelse, anførsel i original), eksempelvis har jeg sett på politiske vedtak, nyhetsartikler, rapporter og liknende.

Jeg startet med å se på forskning på klimapolitikk i fagbevegelse fra andre disipliner og andre nasjonale og internasjonale kontekster. Det er gjort lite forskning på dette feltet både i samfunnsgeografi generelt, og i Norge. Jeg var ute etter å finne ut hvilke prosesser og strukturer som eksisterer innad i fagbevegelsen, og hvordan de ulike relasjonene påvirker hvordan klimapolitikk blir håndtert og jobbet med. For å avgrense valgte jeg LO som et case fordi LO har en tydelig politisk og ideologisk tradisjon som tematikken berører på flere måter. Etter å ha observert på LO-kongressen valgte jeg ut de største forbundene, siden de har mest ressurser til å eksempelvis ansette klimapolitiske rådgivere. I tillegg er det de største forbundene som har vært mest fremtredende i media, og var mest aktive i klimadebatten på LO-kongressen. Mitt case er både LO som en enhet, og de største forbundene som enheter.

4.2 Kvalitativ metode

Et godt utgangspunkt for enhver samfunnsforskning er en interesse for å finne ut mer om et sosialt fenomen, og å bidra til å øke kunnskapen om dette tema. Stratford og Bradshaw (2016) definerer forskning som hele prosessen fra formulering av forskningsspørsmål til fortolkning og analyse av materialet. Forskningsspørsmål vil av nødvendighet legge føringer for videre valg av forskningsdesign og metoder. Ifølge (Winchester & Rofe, 2016) er det to fundamentale spørsmål som stilles i kvalitativ forskning, det er de spørsmål som ser på sosiale prosesser, og de som ser på individuelle erfaringer. I min forskning har jeg hovedsakelig sett på hvilke prosesser som har formet LOs og de ulike forbundenes klimapolitikk og hva dette gjør med strukturene og relasjonene mellom ulike aktører innad i bevegelsen. Dette for å finne ut hvilket handlingsrom de ulike forbundene og LO har når det kommer til å utforme klimapolitikk som representerer arbeiderne de organiserer.

4.2.1 Subjektivitet, posisjonaltet og makt

Samfunnsforskning er en sosial prosess, og innebærer følgelig en rekke implikasjoner. Det vil si at når jeg har forsket på menneskers sosiale kontekst, har jeg også til dels vært med på å forme den (Dowling, 2016). Sosiale normer, forventninger og maktstrukturer er med på å forme den sosiale situasjonen som et intervju er, og følgelig min tolkning av intervjudata i ettertid. Dette er det som forsker viktig å være bevisst på, noe jeg har forsøkt å være ved å være kritisk refleksiv underveis i prosessen. Kritisk refleksivitet er en prosess der en konstant er selvbevisst ovenfor seg selv som forsker og selve forskningsprosessen. For å være

refleksiv ovenfor egen forskning, har jeg vært bevisst på maktstrukturer, subjektivitet og posisjonalitet (Dowling, 2016).

Objektivitet i samfunnsforskning vil være tilnærmet umulig på grunn av forskningens sosiale karakter. Som samfunnsforsker forsker vi på et samfunn vi selv er en del av, og som vi dermed har oppfatninger om før vi setter i gang med forskningen (Dowling, 2016). I tillegg er det umulig å være personlig avkoblet i fortolkning av data, ettersom vi bærer med oss et sett med oppfatninger og erfaringer. Subjektivitet er å plassere seg selv inn i situasjonen, noe som er gunstig nettopp i en intervjusituasjon for å oppnå tillitt og god kommunikasjon med informanter (Dowling, 2016). Intersubjektivitet er når forsker og informant oppfatter hverandre og verden i selve interaksjonen, og det er dette som skaper den spesifikke sosiale situasjonen, som igjen vil være med på å forme svarene (Dowling, 2016). Intersubjektivitet kom tydelig frem i intervju med Stokka der han sa at han selv i intervjusituasjonen følte at han gikk i en forsvarsposisjon. Han har en oppfatning om oss som forskere på forhånd, og uttrykker til oss at han svarer deretter. Kritisk refleksivitet vil være viktig for å holde seg bevisst på den sosiale konteksten som skapes ved involvering.

Posisjonalitet handler om å tilkjenne egen posisjon i relasjon til tema som forskes på, men det kan være umulig å gi en fullstendig plassering av egen posisjonalitet (Waite, 2016). Posisjonalitet er spesielt viktig når en driver med kritisk samfunnsforskning for å synliggjøre det personlige og politiske utgangspunktet (Winchester & Rofe, 2016). Min forståelse av tema jeg har skrevet om vil av nødvendighet ha formet deler av prosessen, selv om jeg har forsøkt etter beste evne å være bevisst på dette til enhver tid. Mitt utgangspunkt for å velge nettopp dette tema er egne politiske overbevisninger, og ønsker for samfunnet for fremtiden. Klimaendringene vil få alvorlige konsekvenser for mennesker over hele verden, i tillegg til at de sosiale konsekvensene være ujevnt fordelt. Det gjelder ikke bare mellom land, men også mellom mennesker. I tillegg er jeg engasjert i arbeideres rettigheter, og er selv plasstillitsvalgt på min arbeidsplass. Jeg anser politikk som forringer arbeideres tilknytning, lønn og vilkår som en svært negativ utvikling. Begge disse temaene mener jeg er viktige for samfunnsutviklingen. Slik posisjonalitet vil ha påvirket forskningen, både i form av hvordan jeg har fremstått for informantene og hvordan jeg har tolket intervjuene.

I intervjuprosessen deltar forskeren i en sosial kontekst der det vil oppstå en form for maktrelasjon. Hvorvidt denne oppfattes som likeverdig av begge parter, eller om den er asymmetrisk kan man ikke alltid bedømme på forhånd (Dowling, 2016). Eliteintervju, eller det man kan forstå som å ”studere oppover”, er stort sett den typen intervju jeg har gjort. Det vil si at jeg har intervjuet folk som sitter i en form for maktposisjon i den institusjonen de er

tilknyttet. Det er likevel for enkelt å si at informantene dermed er den mektige part i relasjon til meg. Makt er relativt for enhver situasjon og person (Smith, 2006). Informantene mine hadde ulik grad av intervjuerfaring, og noen kan ha følt på en faglig usikkerhet. Selv om noen av mine informanter kan ha følt seg usikre ovenfor meg i intervjusituasjonen, vil jeg likevel ikke si at informantene mine er i en potensielt utsatt posisjon (Dowling, 2016). De er valgt ut på grunn av jobben eller vervet de har tilegnet seg, eller posisjonen i klimadebatten de har valgt å ta. Det er dermed en profesjonell utvelgelse og ikke personlig, noe som gjør dem mindre sårbare. Samtidig vil dette være forskjellig fra de som sitter i en politisk valgt ledelse, og ansatte i faglige rådgiverstillinger. Likevel er det at Stokka følte på et behov for å gå i forsvar, en viktig illustrasjon på hvilken posisjon informantene kan oppfatte både oss og seg selv i.

4.2.2 Forskningens pålitelighet og overførbarhet

En skal ikke ta lett på å tolke, dele og representere andres erfaringer. Det er et ansvar og et privilegia å tolke andres svar. Jeg er derfor også ansvarlig for å gjøre det mulig å evaluere forskningen (Stratford & Bradshaw, 2016). Når en vurderer kvaliteten på forskning bruker en gjerne begreper fra en positivistisk kvantitativ forskning, som validitet, reliabilitet, objektivitet og overførbarhet (Baxter & Eyles, 1997). Jeg skal i det følgende forklare hvordan man kan vurdere kvaliteten i kvalitativ forskning som tillitsfull og gyldig. Ifølge Baxter og Eyles (1997) ligger nøkkelen i å formidle åpent og ærlig om hele forskningsprosessen fra forskningsdesign til tolkning av data og analyse. Jeg har gjort mitt beste for å synliggjøre at slutningene kommer ut fra datamaterialet og informantene, ikke fra mine forutinntatte overbevisninger.

Begrepet reliabilitet viser til hvorvidt studien gir svar som er konsistente og reproducerbare dersom studien skulle blitt gjort igjen av andre (Hay, 2016). Seal (1999 i Thagaard, 2013) kaller en slik form for repliserbarhet for ekstern reliabilitet. Dette er vanskelig å oppnå i kvalitativ forskning. Mer relevant er det han kaller intern reliabilitet, som er ”grad av samsvar i konstruksjon av data mellom forskere som arbeider innenfor samme prosjekt” (Thagaard, 2013 s. 202). Dette oppnår jeg ved å formidle fremgangsmåter og datainnsamling og analyse. Målet er ikke å produsere et resultat som enhver annen forsker kan komme frem til ved å bruke samme fremgangsmåte i andre fagforbund i Norge eller andre land, men ved å gi perspektiver og forklaringer på bakenforliggende strukturer som påvirker utvikling av klimapolitikk i fagforbund (Bailey, White & Pain, 1999).

Generaliserbarhet handler om hvorvidt en kan overføre funnene av ett case til å gjelde andre case (Baxter, 2016). Thagaard (2013) beskriver overførbarhet i kvalitative studier som hvorvidt tolkningene i studien kan være gyldige i andre sammenhenger. Min studie er overførbar i den forstand at de strukturelle årsaksforklaringene også kan finnes i andre fagforbund og hovedsammenslutninger i Norge og i andre land. Det er likevel ikke direkte overførbarhet mellom forbundene jeg har analysert og andre tilsvarende forbund i liknende sektorer.

Validitet kommer av analysens og tolkningens gyldighet (Thagaard, 2013). Validitet i kvalitativ forskning betyr at dem forskes på kan kjenne seg igjen i den virkeligheten som representeres i forskningen (Baxter & Eyles, 1997). For å styrke validiteten i studien, har jeg fokusert på åpenhet og gjennomsiktighet i empirigrunnet mitt, for å redegjøre for hvordan jeg tolker, og hvordan jeg kommer frem til mine konklusjoner.

4.3 Mine metoder

Det finnes ulike typer av kvalitativ forskning, men det er tre hovedgrupper. Det er muntlige metoder, tekstbaserte og observasjonsbaserte. Jeg har brukt alle tre, men min hovedanalyse er basert på intervjuer. Kvalitative intervjuer er godt egnet til å forske på individers erfaringer og sosiale prosesser. Jeg har ønsket å få tak på de sosiale prosessene rundt utvikling av klimapolitikk både i ulike forbund, og i hovedsammenslutning av forbund fra ulike sektorer. For å få tak på denne kunnskapen har jeg vært avhengig av å få mer inngående informasjon enn det jeg kan få fra vedtatte dokumenter og uttalelser. Derfor har jeg intervjuet nøkkelpersoner med spesiell innsikt i politikkområdet både fra egen organisasjon og i LO generelt.

I det følgende skal jeg redegjøre for mine metodiske valg. Metodeopplegget jeg har fulgt har vært tredelt. Jeg startet forskningsprosjektet med observasjon på LO-kongressen i mai 2017, der jeg fikk deltakerpass som observatør. Ut fra det gjorde jeg en utvelgelse av hvilke forbund jeg ønsket å se nærmere på. Deretter gjorde jeg en analyse av foreliggende dokumenter fra hvert av de utvalgte forbundene. Dokumentene var alle de utvalgte forbundenes overenskomster, som jeg brukte for å få oversikt over hvilke yrkesgrupper de ulike forbundene representerer, og vedtatt politikk på miljø-, klima- og petroleumpolitikk. I tillegg til å være en datakilde brukte jeg dokumentene for å få forkunnskaper om forbundenes politiske ståsted. Dette var et godt utgangspunkt før jeg intervjuet aktører fra de ulike forbundene. Jeg startet så et samarbeid med en doktorgradsstipendiat ved OsloMet. Hun

skulle intervju de samme aktørene som meg, så vi valgte å foreta intervjuene sammen for å unngå slitasje blant informantene. Vi ble satt i kontakt av felles veileder.

4.3.1 Observasjon og dokument

Observasjon

Kongressen var viktig for forskningen fordi jeg visste på forhånd at de kom til å bruke mye tid på å diskutere hvorvidt LO som organisasjon skal stå for å verne Lofoten, Vesterålen og Senja mot oljeboring, eller om de skulle åpne for konsekvensutredning av området. Jeg var derfor interessert i å få med meg alle argumentene for og imot dette, og observere hvilke og hvor mange deltakere fra hvilke forbund som hadde innlegg om dette. Jeg var til stede i salen under hele kongressen, men det viktigste for meg var å følge de politiske debattene og notere ned fra innleggene, spesielt handlingsprogramdebatten. Jeg skrev ned forbundstilhørighet, innholdet i innlegget dersom det var relatert til klima eller petroleum, ellers kun et stikkord om tema dersom innlegget handlet om andre temaer.

Thagaard (2013) skriver at ”observasjon egner seg godt til å gi informasjon om personers adferd og hvordan personer forholder seg til hverandre” og kan også hjelpe å forstå den sosiale sammenhengen som personene man forsker på inngår i (Thagaard, 2013, s. 13). Jeg kunne fulgt kongressen via nett, men jeg ønsket å være til stede for å få med meg få med meg stemningen i salen, summingen i pausen, og å se hvordan de ulike aktørene agerte med hverandre.

Da jeg søkte om tillatelse til å få observatørpass, oppga jeg hva prosjektet handlet om og hvorfor jeg ønsket å observere kongressen. Annet enn dette var det ingen av kongressdeltakerne som hadde kjennskap til min rolle. Det er et etisk spørsmål om observasjon skal være skjult eller ikke, og stort sett vil en si at det er uetisk å ikke oppgi hva man gjør. Likevel mener Thagaard (2013) at dersom observasjonen ikke innebærer å etablere kontakter, er det ingen å tilkjenne sin identitet som forsker til. Videre er skjult observasjon ansett som akseptabelt på offentlige arenaer der personer må forvente å bli sett (Thagaard, 2013). Kongressen er en slik arena. Hele kongressen ble filmet og strømmet på nett, og alle innlegg ligger fremdeles ute sammen med navn og forbundstilhørighet. Selv om jeg også observerte hva som skjedde mellom innleggene, bruker jeg ikke dette som empiri i oppgaven. Dette har fungert som bakgrunnskunnskap om den sosiale konteksten for å lettere kunne forstå intervjuobjektene mine.

Dokumenter

Den tekstbaserte analysen besto i å kartlegge de seks største LO-forbundenes interesser i petroleums- klima-, miljø- og energipolitikk. Dette gjorde jeg ved å først få en oversikt over hvem hvert forbund representerer ved å se på alle overenskomster og hvilke yrkesgrupper hver enkelt overenskomst omfatter. Jeg har deretter funnet landsmøtevedtatt politikk på de aktuelle temaene for hvert forbund, enten fra uttalelser eller fra handlingsplaner, prinsippprogrammer eller lignende. Ut fra disse to typene informasjon har jeg vurdert hvorvidt representasjon og politikk sammenfaller. Med at de sammenfaller mener jeg min tolkning av den aktuelle yrkesgruppens interesser i arbeidslivet, og om klimapolitikken gir rom for videreføring eller realisering av disse interessene. Dersom politikken sammenfaller med representasjonen vil den politikken de ønsker å jobbe for skape og/eller sikre arbeidsplasser direkte til de konkrete yrkesgruppene som er representert i forbundet. I tillegg vil det innebære at politikken er avgrenset til å berøre yrkesgruppens kompetanse- og arbeidsområder. Ut fra dette ville jeg si noe om det var en logisk forbindelse mellom hva deres medlemmer har mest nytte av i arbeidsmarkedet, og hva slags politikk de ønsket å fremme i samfunnet. I denne første analysen har jeg lagt vekt på hva jeg forstår som arbeidernes lokale interesser.

Asdal (2015) skriver at dokumenter ikke bare er beskrivende, men at dokumenter også kan være med på å forme virkeligheten (Asdal, 2015). De typer dokumenter som jeg har sett på er ment for å endre virkeligheten. Overenskomster er faktiske spilleregler som må følges i arbeidslivet etter forhandlinger mellom arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjoner. Jeg har for øvrig ikke fokusert på den delen ved dem, men brukt dem for å få en oversikt over hvilke yrkesgrupper som dekkes av hver enkelt overenskomst. Handlingsplaner og prinsippprogrammer er i sin natur modifierende da de skal legge til grunn hva forbundene skal jobbe med mellom landsmøtene.

Ifølge Thagaard (2013) brukes ofte dokumenter og tekstlig analyse som supplement til andre metoder, spesielt trekker hun frem offentlige dokumenter tilknyttet de institusjoner man studerer. Det er nettopp dette dokumentene har vært i denne studien. I tillegg til å ha utgjort en selvstendig kartleggende analyse, er de også et viktig supplement til intervjuene jeg har gjort. Det har gitt nyttig kunnskap spesielt i utforming av intervjuguide men ikke minst gitt meg essensiell kunnskap om forbundene, medlemmene og politikken, som har gitt meg trygghet og tillitt i selve intervjusituasjonen.

4.3.2 Forskningsintervjuet

Som tidligere nevnt er intervju grunnleggende sett en sosial interaksjon. Det er likevel mer enn en alminnelig samtale (Dunn, 2016), det er en metode for datainnsamling der intervjueren forsøker å få frem informasjon om holdninger og meninger hos de som intervjues. Det krever nøye planlegging og mye arbeid, hva gjelder utvelgelse, kontakt og avtaler, utarbeiding av intervjuguider, transkribering og til slutt tolkning (Dunn, 2016). Informasjonen vi får fra intervjuer er todelt ifølge Thagaard (2013). Den kan både si noe om intervjuobjektets kunnskap og erfaringer om dens ytre verden, samtidig som dataen også reflekterer samspillet mellom forskeren og den som intervjues. Denne intersubjektiviteten har formet informasjonen, siden jeg selv har forkunnskaper i tillegg til at det er jeg og min intervjupartner som har planlagt og styrt intervjuet fremover (Thagaard, 2013).

Mine intervjuer har hatt fire viktige funksjoner (Dunn, 2016). Den ene er at det er begrenset hvor mye jeg kan observere og lese meg frem til. For det andre var intervjuene avgjørende for å få informasjon om komplekse motivasjoner (Dunn, 2016), som hvordan aktørene opplever sammenhengen mellom egen representasjon og klimapolitikk, og for å avdekke relasjonene mellom de ulike aktørene. Det gjelder både relasjonene mellom individene, men også de hvordan de oppfatter relasjonene mellom de ulike organisasjonene innad i LO, og til LO som aktør. Den tredje styrken ved intervju er at det gir muligheten til å samle et mangfold av holdninger og erfaringer som kan avdekke uenigheter eller enigheter innad i en gruppe (Dunn, 2016). Siden forholdet mellom arbeidsplasser og klimahensyn fremstilles som et dilemma, er det ekstra viktig å snakke med aktørene. Da kommer det frem nyanser om betydningen av uenighetene, og betydningen av denne saken i forhold til andre saker som LO og forbundene jobber med. Også deres personlige oppfatning av andre sentrale aktører kommer frem, og utdypninger av formen på dialogen mellom aktørene når de ikke er på talerstolen eller TV-skjermene. Til slutt har det vært viktig å dekke en bredde, slik at alle argumenter kan komme frem og forbundene selv kan forsvare sine standpunkt, uten at jeg som forsker tolker deres politikk.

Det finnes hovedsakelig tre typer intervju (Dunn, 2016), ustrukturert, semistrukturert eller strukturert. Jeg har hatt semistrukturerte intervjuer, som er en hybrid mellom de to andre (Dunn, 2016). Det innebærer at jeg på forhånd laget en nøye gjennomtenkt intervjuguide, men der målet er å ha en samtale og oppfordre informantene til å snakke fritt rundt de temaene og spørsmålene jeg har stilt. Dermed har jeg bestemt hvilke temaer vi skal innom på en tilmålt tid, og samtidig opprettholdt en fleksibilitet rundt rekkefølge og

oppfølgingsspørsmål. Ettersom jeg er innom de samme temaene med alle informantene, har jeg mulighet til i noen grad å se svarene i sammenheng.

Det kan være avgjørende for et vellykket resultat å oppnå et tillitsforhold med de vi intervjuer (Dunn, 2016). Ved å skape vennlig atmosfære der begge parter føler seg komfortable, vil man ofte få bedre og ærligere svar (Dunn, 2016). Siden et slikt tillitsforhold starter allerede ved første kontakt, sendte vi samtykkeskjema med fullstendig informasjon om prosjektene med mulighet for anonymisering da vi forespurte intervju. Underveis i intervjuet er det viktig å vise forståelse og sensitivitet, og ikke å være konfronterende (Dunn, 2016). En strategi jeg hadde for å unngå at mine informanter skulle føle seg ukomfortable, var å stille spørsmål som ”noen mener...” eller ”noen har tidligere sagt...” og spørre hva de tenker om det. Jeg tilnærmet meg dem også ulikt etter om de var politisk valgt ledelse og dermed mer vant med å forsvare et synspunkt, eller ikke. Jeg forsøkte også der og da å vurdere hvorvidt informantene hadde en forsiktig fremferd og virket nervøse, og strakk meg da litt lenger i å gi positive prober. Det er samtidig ikke en enighet i balansen mellom profesjonalitet og følsomhet i en intervjusituasjon (Dunn, 2016).

Utvalg av intervjupersoner

Ved å tilegne seg god bakgrunnskunnskap, enten ved å lese eller ved å observere, er vi bedre skikket til å foreta et utvalg av informanter (Stratford & Bradswaw, 2016). Både den tekstlige analysen og observasjonen var delvis for å kartlegge de ulike forbundene og aktørenes holdninger i debatten om klima og oljeboring. Ifølge Stratford og Bradshaw (2016) vil det da være tenkelig at å ha ”dybdeintervjuer med et lite antall ’riktige’ folk vil gi signifikant innsyn i et forskningstema” (Stratford & Bradshaw, 2016, s. 123, anførsel i original).

Mitt utvalg har vært et strategisk utvalg, som vil si at man velger deltakere på bakgrunn av egenskaper som er strategiske for problemstillingen (Thagaard, 2013). Jeg har valgt ut nøkkelpersoner basert på deres roller i sine forbund. Det har enten vært ansatte klimapolitiske rådgivere, politisk valgte personer med ansvarsområde innenfor tema eller personer som på annen måte har gjort seg synlige i debatten om klimapolitikk i fagbevegelsen. Det har også vært noen grad av tilgjengelighetsutvalg, ettersom jeg måtte belage meg på de som var tilgjengelige og villige til å delta (Thagaard, 2013). I de første intervjuene stilte vi spørsmål om hvem deltakerne ofte treffer når de jobber med de aktuelle tema. Slik fikk vi en oversikt over konkrete mennesker som satt på kunnskap og erfaring. Dette kalles en snøballmetode for å skaffe informanter (Thagaard, 2013), og var en nyttig strategi ved begynnelsen av prosessen for å få en oversikt over personer i feltet. Siden vi

hovedsakelig har hatt et strategisk utvalg, har ikke svarene vært ment å være representative for andre enn deltakerne. Deres svar er i seg selv interessante på grunn av den posisjonen og kunnskapen de har om forbundet de jobber i. Deres oppfatninger om de andre forbundene og LO er svært relevante for problemstillingen min siden de selv jevnlig forholder seg til tematikken i kraft av sitt yrke eller verv.

Utvalgsstørrelsen var ikke bestemt på forhånd, men jeg anslo et sted mellom 10 og 15 personer, og endte med 11 intervjupersoner på 10 intervjuer. Jeg ønsket en bredde slik at jeg fikk noen som var representanter fra alle forbund, og spesielt viktig var det å få informanter fra både den gruppen forbund som var positive til klimareguleringer i petroleumsindustrien og den gruppen forbund som representerer petroleums- og leverandørbransjen. I tillegg var det viktig å få både politisk ledelse og klimapolitiske rådgivere fra begge disse gruppene med forbund. Jeg har også intervjuet både LO lokalt i Oslo og i Stavanger for å få en geografisk bredde. Det er én informant som ikke er i noen av disse kategoriene. Dette er en tillitsvalgt i et industriforbund som er direkte tilknyttet oljeindustrien, men som har engasjert seg personlig i klimadebatten. Han fant vi gjennom snøballmetode.

Intervjuprosess

Det første intervjuet vi hadde var en hybrid mellom forskningsintervju og pilotintervju. Vi tok kontakt med lederen i LO i Oslo på bakgrunn av hans engasjement. Siden han er leder av en lokal LO-organisasjon oppfattet jeg ham på forhånd som mindre politisk bundet enn dersom han var tilknyttet eller representerte et forbund. Vi endte med å intervjuer både ham og en sekretær i LO i Oslo, som også har gjort seg sentral i klimadebatten. Dette ble det lengste intervjuet, og er det eneste intervjuet med to informanter samtidig. Vi var åpne om at dette var vårt første intervju, og at vi derfor var noe utprøvende både hva gjaldt både spørsmålene i seg selv, men også rekkefølge og oppfølgingsspørsmål. Siste del av intervjuet ble også brukt til å snakke om personer fra ulike forbund som jobber for klimapolitikk.

Jeg reviderte intervjuguide mellom hvert intervju, selv om de fleste intervjuguidene hadde det samme skjelettet. Spesielt etter pilotintervjuet kortet jeg ned til de viktigste spørsmålene. De fleste avtalene var lette å få, men det var til tider vanskelig å finne tid. Hele datainnsamlingen tok lenger tid enn antatt, for det var viktig å se an underveis hva informantene svarte, og hvem de selv mente de traff fra andre forbund.

Det har både vært en styrke og en utfordring å være to personer under forskningsintervjuene. Vi har organisert intervjuene slik at vi har hatt hver vår intervjuguide.

Min intervjupartner gjør en narrativ analyse, og har stilt de samme spørsmålene i samme rekkefølge til alle informanter. Hennes spørsmål har vært åpne med mye rom for at informantene selv skal fortelle. For hennes del har det vært et mål å få informantenes umiddelbare oppfatning, derfor var det viktig for henne å stille sine spørsmål først. Det har vært mindre viktig for meg, siden jeg ikke skal analysere ordvalg på samme måte, men vil ha deres oppfatninger av hvordan egen og andres organisasjoner jobber politisk og i relasjon til hverandre. Dersom informanter har vært inne på mine temaer underveis i hennes spørsmål, har det likevel ikke vært noe problem å forklare uavhengigheten mellom oss, og få dem til å utdype svarene på mine spørsmål. Jeg har også brukt svarene på hennes spørsmål i min analyse.

En styrke ved å være to intervjuere virker å være, kontra hva jeg trodde før intervjuene startet, at det var lette å etablere en tillitsrelasjon. Jeg kan se for meg flere grunner til dette. Det ene kan være at vi som intervjuere er mer avslappet i situasjonen siden vi kjenner hverandre etter hvert ganske godt. Det er også mulig at det er lettere å føre en oppvarmende avslappende samtale før selve intervjuet når det er tre i samtale, heller enn to. Intervjupartneren min er eldre enn meg og holder på med en doktorgrad, noe som kan være tillitsvekkende. En annen styrke, er at vi kunne hjelpe hverandre dersom det var noen spørsmål som ble glemt, eller om det var oppfølgingsspørsmål som burde vært stilt. Vi hjalp hverandre også under forberedelse til hvert intervju ved å gå igjennom hva det er viktig å tenke på ved hver informant. Vi delte bakgrunnssøk vi hadde gjort om informantene, eksempelvis uttalelser i media eller skriftlige publikasjoner.

Utfordringer ved å være to er at jeg har fått en større mengde datamateriale enn dersom jeg hadde vært alene ved alle intervjuene. Intervjuer jeg gjorde alene har stort sett vært 40 minutter kortere enn intervjuer med to intervjuere. I transkripsjonene fra intervjuer gjort sammen, har jeg også måttet lete mer for å trekke ut relevante svar for meg siden temaene er oppe flere ganger. Jeg kan også ha fått mindre utdypende svar på noen spørsmål da informantene kan føle seg ferdig med temaet.

4.4 Analyse av datamaterialet

Thagaard (2013) legger fem to former for analyse av kvalitative studier, det er personsentrerte og temasentrerte analyser. Som det ligger i ordene er den temasentrerte opptatt av informasjonen fra deltakerne på hvert enkelt tema. For en slik analyse burde tekstene følge en lik struktur. I en personsentrert analyse innebærer at vi retter

oppmerksomheten mot personene i analysen. Det er mulig å bruke begge disse tilnærmingene i en analyse (Thagaard, 2013), og det er nettopp det jeg har gjort. Min analyse er personsentrert ettersom det er viktig for analysen hvilken forbundstilhørighet informantene har, men det er likevel temaene de beskriver som er utgangspunktet for tolkningen.

Jeg transkriberte hvert intervju fortløpende underveis i prosessen. Alle transkripsjoner ble lastet opp i analyseprogrammet Nvivo for å koding. Koding av data vil si at man tilskriver en del av en tekst med begreper som beskriver innholdet. Mine koder holder seg på et lavt abstraksjonsnivå, som vil si at de er konkrete beskrivelser. Jeg hadde gjort meg opp en mening på forhånd om hvilke koder jeg visste at jeg ville ha, men det kom likevel flere koder underveis i flere av intervjuene. Noen av kodene var direkte relaterte til spesifikke spørsmål i intervjuguiden. Eksempler på dette er koder som ”egne interesser” ”andre forbunds interesser”, ”sakseierskapsprinsipp”, ”samarbeid” og ”miljøbevegelsen”. Andre koder ble laget som følge av at det var temaer som kom opp hos informantene, som ”bemanningsbransjen”, ”markedsstrukturer” og ”kjernepolitikk”.

Et høyere abstraksjonsnivå er koder der forskeren tolker det informantene sier (Thagaard, 2013). Etter koding skrev jeg en midlertidig empirisk analyse av funnene, som en måte å kategorisere tendensene i datamaterialet. Ut fra denne analysen valgte jeg teoretisk rammeverk hvorav jeg kunne forklare og forstå informantenes tolkninger av deres handlingsrom i å utforme og implementere klimapolitikk. Istedenfor å gjøre en andre koding på et høyere abstraksjonsnivå, har jeg utformet min analyse basert på det teoretiske rammeverket og brukt kodene som en guide til å se hva informantene legger vekt på i de ulike temaene under intervjuene. Jeg mener det er på denne måten studien har elementer av retroduksjon. Jeg har gått fra det empiriske domenet, og vekslet mellom teori og empiri for å finne hvilke mekanismer har ført til dagens politiske landskap.

4.5 Etiske betraktninger

Forskningsetikk handler om forskerens adferd og ansvar ovenfor de som forskes på, så vel som sponsorer og offentligheten (Dowling, 2016). Før jeg startet prosjektet sendte jeg en søknad om tillatelse til å gjennomføre prosjektet hos Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste, og fikk godkjenning. I denne delen skal jeg gjøre noen etiske betraktninger omkring informert samtykke og personvern.

Det er noen grunnleggende etiske prinsipper og overveielser knyttet til kvalitativ forskning. Et hovedprinsipp er at de som deltar ikke skal ta skade av å være en del av

forskningsprosjektet (Thagaard, 2013). Dette gjelder selvfølgelig fysisk skade, men også psykisk og sosialt. Jeg har intervjuet mennesker som jobber med disse temaene til daglig, og det kan være forventninger til dem om hva de skal si og ikke si om hvordan deres forbund jobber med det. Jeg kan ha fått informasjon som kan sette dem i en vanskelig situasjon på deres arbeidsplass dersom jeg skriver om det. Jeg har derfor vært svært bevisst på å ikke bruke informasjon som kan skade informantene.

Informert samtykke vil si at informantene skal ha fullstendig informasjon om prosjektet og hva som forventes av dem. Deretter skal de gi et samtykke til å delta, og kan til enhver tid trekke sine svar fra prosjektet (Thagaard, 2013). Alle deltakerne fikk derfor et samtykkebrev per e-post der det sto hva studien innebar og hva det ville si for dem å delta. Jeg tok med en utskrift av brevet til intervjuet, de fikk mulighet til å lese igjennom en gang til og stille spørsmål. Deretter kunne de velge å være anonyme før de signerte. Det var to informanter som ønsket å være anonyme. Da jeg startet analyse av intervjuene, erkjente jeg at anonymisering ikke kunne gjennomføres, ettersom forbundstilhørighet var viktig for betydningen av svarene. Med forbundstilhørighet, ville ikke fullstendig anonymisering være mulig. Jeg tok derfor kontakt med begge, for å se om vi kunne finne en løsning. En av dem fikk å trekke noen av utsagnene, men lot meg likevel bruke det meste under fullt navn. Hva gjelder den andre anonyme informanten, har jeg ikke lyktes i å komme i kontakt. Jeg har derfor valgt å ikke bruke noen av svarene jeg fikk fra vedkommende. Jeg vil likevel trekke frem at vedkommende ga nyttige svar som har gitt meg økt forståelse.

Konfidensialitet innebærer at informasjon om deltakerne behandles konfidensielt, og man skal respektere deltakernes privatliv, også ved lagring av materialet (Dowling, 2016). Dette gjelder spesielt for den anonyme informanten og delene som er trukket hos den andre. Flere av informantene er offentlige figurer, og som nevnt har det vært ønskelig å tilkjenne hvem informantene er, spesielt forbundstilhørighet og rolle. Dette gjør at konfidensialitet blir mindre viktig. Jeg har likevel håndtert materialet etter konfidensialitetshensyn.

Når vi tolker svarene vi får fra informantene, kan det oppstå avstand mellom forskerens tolkninger av deltakerne og deltakerens tolkning av egen situasjon (Thagaard (2013). Dette kan skape et brudd i tilliten informantene har gitt forskeren. Jeg har derfor vært tydelig på hva som er mine tolkninger av informantenes utsagn, og hva som er informantenes tolkninger av egen situasjon.

5 Analyse 1: Kartlegging

Som et første steg i analysen har jeg kartlagt de største LO-forbundenes representasjon, klimapolitikk og eventuell petroleumspolitik, og vurdert hvilke arbeidslivspolitiske interesser forbundene legger vekt på ut fra hvilke yrkesgrupper de organiserer. Jeg har gjort dette ved å ta for meg forbund for forbund og sett på følgende: 1) Hvem representerer de – da har jeg sett på overenskomstene og hvilke arbeidstakergrupper som omfattes av de ulike avtalene. Jeg har da sett på den formelle representasjonen etter Pitkins forståelse av representasjon (1967). 2) Vedtatt klimapolitikk – hva sier de vedtatte dokumentene om hva forbundets standpunkt til klima er, både i uttalelser og handlingsprogram/politisk plattform. Og 3) Hvordan kan medlemsmassen i forbundene påvirkes av ulike klimapolitiske tiltak, og hvilke interesser kan man derfor tenke seg at forbundet har i klimapolitikk og petroleumspolitik. Jeg har her sett på den substansielle representasjonen for å se hvilke interesser de faktisk representerer, for å se om jeg oppfatter den substansielle og formelle representasjonen som sammenfallende.

Formålet med denne analysen er å finne ut hvorvidt politikken til forbundene berører deres eget virksomhetsfelt eller sektorer som organiseres av andre forbund. Dersom politikken berører de bransjene eller områdene der de selv organiserer, er jeg interessert i å finne ut om politikken vil fremme deres arbeidslivsinteresser eller ikke. Jeg legger vekt på om deres politikk styrker deres strukturelle/posisjonelle makt. Jeg har lagt til grunn at dersom de har en klimapolitikk som fremmer arbeidsplasser i deres bransjer, kan en si at de vedtar politikk i tråd med sine umiddelbare økonomistiske interesser. Likevel kan en slik vurdering være noe enkel, ettersom *interesser* kan tenkes å være annet utover de rent økonomiske interessene (dette skal jeg se på i de to øvrige analysekapitlene).

Som et forbehold er det verdt å nevne at denne analysen ikke vil vurdere om arbeiderne påvirkes av klimaendringene i seg selv. Analysen er en vurdering av hvordan ulike yrkesgrupper kan tenkes å påvirkes av politikk for å begrense klimaendringene og en omstilling til en lavutslippsøkonomi. Dette er bransjeavhengig, ulike bransjer vil påvirkes ulikt av en omstillingspolitikk til en ikke-fossil økonomi. Noen bransjer som vil bli mer påvirket enn andre, spesielt petroleumsbransjen og tilstøtende bransjer. Flere av forbundene organiserer mange bransjer og har dermed også komplekse interesser i klimapolitikk.

5.1 Fagforbundet

Fagforbundet organiserer i hovedsak kommunal sektor. I tillegg til de ansatte i kommunal forvaltning, gjelder dette avfall og gjenvinning, biblioteker, barnehager, bussjåfører, sykehus, teater, kino, barnevernet, ambulanse, helse- og sosialtjenester, spesialisthelsetjenesten, museer, ideelle virksomheter, høyskoler, kirker (Fagforbundet, udatert b). Mange kommunale virksomheter og tjenester har blitt privatisert, men er likevel fremdeles organisert i Fagforbundet.

Fagforbundet har få til ingen arbeidsplasser direkte knyttet til bransjer og næringer som vil bli direkte berørt av en omstilling vekk fra en oljebasert økonomi. Klimapolitikken til Fagforbundet finner vi i forbundets *handlingsprogram* og i en separat uttalelse om klima, som ble vedtatt på landsmøtet i 2017 (Fagforbundet, udatert a; Fagforbundet, udatert c). I handlingsprogrammet er det vedtatt at forbundet ønsker en klimapolitikk som bistår i utvikling og tilpasning til klimaendringer i utviklingsland. Forbundet har vedtatt å over tid erstatte olje og gass. De advarer mot videre leting etter nye forekomster, og foreslår en gradvis og kontrollert nedtrapping. Videre fremgår det at vi ikke har ”råd til å la en næring med usikre fremtidsutsikter være grunnstein i norsk økonomi” (Fagforbundet, udatert c, s. 1), og de krever med det 100.000 nye klimajobber. For å få til dette ønsker forbundet en storstilt satsing på alternative energikilder og ny teknologi, og varig vern av Lofoten, Vesterålen og Senja, og andre særlig sårbare områder.

Selv om Fagforbundet i stor grad ikke vil bli omfattet av en grønn omstilling, har de mye fokus på petroleumsnæringen i både handlingsplan og uttalelse. Politikken de har vedtatt vil ikke gi umiddelbare arbeidsplasser til deres medlemmer, men vil heller ikke direkte skade arbeidsplassene deres. Dermed kan en si at Fagforbundet substansielt representerer interesser som strekker seg ut over den formelle representasjonen. Samtidig har de en del politikk som er nært knyttet til egen sektor. Det gjelder politikk om avfallshåndtering, bedring av kollektivtransport og skatter og avgifter som skal finansiere reduseringstiltak. Denne politikken vil kunne skape flere arbeidsplasser i offentlig kommunal sektor.

5.2 Industri Energi

Dette forbundet organiserer i hovedsak industriarbeidere i produksjon både offshore og i landbasert industri – prosessindustri. Det gjelder ansatte på faste installasjoner i operatørselskap, på land i operatørselskap, samt borebedrifter og mobile offshoreenheter/flyterigger. I tillegg kommer service og forsyning til oljevirkosomhet og

forpleining. Ut over de overnevnte, organiserer Industri Energi også ansatte i andre typer virksomhet, som farmasøytisk industri, vaskerier og renserier, og møbel og interiør (Industri Energi, udatert b).

Som det største forbundet i petroleumssektoren, vil Industri Energi sine medlemmer bli svært påvirket av en omstilling bort fra olje og gass. Klimapolitikken til Industri Energi finner vi i nærings- og klimapolitisk uttalelse (Industri Energi, 2017), og i kapittel om nærings- og klimapolitikk i *landsmøtevedtatt arbeidsplan* (Industri Energi, udatert a). Medlemmene i Industri Energi vil i stor grad påvirkes av omstilling fra en oljebasert økonomi, og dette gjenspeiles i vedtatt politikk. Klimapolitikken fokuserer på en fortsettelse av petroleumsvirksomhet, med spesielt fokus på gass og å gjøre eksisterende industri klimavennlig. I arbeidsplanen står det at norsk industri, både på havet og på land er den mest klimavennlige i verden, deri også petroleumsvirksomheten. I uttalelsen står det: ”Vi mener både med hensyn til klima, velferd og arbeidsplasser at det skal være stor aktivitet på norsk sokkel i mange tiår enda,” (Industri Energi, 2017). De sier videre at dersom det ikke opprettes produksjon på nye felter, vil det føre til produksjonsnedgang fra 2025, og påfølgende masseledighet. I tillegg mener de at det skal satses på industriproduksjon i Norge basert på ren kraft, og viser til prosessindustriens utslippsreduksjoner og parallelle produksjonsvekst. De er derfor mot eksport av klimavennlig vannkraft. De ønsker å bedre vilkår for industriinvesteringer, og bedre samarbeid mellom næringsliv og utdanningsinstitusjoner for forskning og utvikling. I tillegg vil de styrke og videreføre forskningen på karbonfangst og -lagring (CCS), og styrke climateknologifondet. De støtter også EUs kvotesystem og prinsippet om at de billigste og enkleste kuttene gjøres først. Alle disse vedtakene vil være med på å styrke deres medlemmers posisjon i arbeidsmarkedet.

Industri Energi har noe politikk på løsninger for omstilling fra oljearbeidsplasser, til arbeidsplasser som kan utnytte eksisterende kunnskap og infrastruktur. Det går på mer bruk av naturgass til fremstilling av hydrogen, og flytende naturgass og biogass til drivstoff til skip, og at det skal legges til rette for kommersiell virksomhet av vind- og bølgeenergi. Dette for å sikre arbeidsplasser til verft, ingeniører og andre aktører. I tillegg har forbundet vedtatt noe politikk utover egne bransjer, som bedre tilrettelegging for gjenvinning og sirkulær økonomi.

Jeg mener Industri Energi er tydelige på at de anser redusert aktivitet på norsk sokkel som en trussel mot deres arbeidsplasser og arbeidslivsinteresser. Fortsatt utvikling av norsk petroleumsindustri legges til grunn for deres klimapolitikk. Dersom klimagassutslipp i Norge og Europa reduseres betydelig med virkemidlene de foreslår, vil det være lettere for

oljebransjen å fortsette utvikling av petroleumsnæringen. Jeg vil derfor hevde at den substansielle representasjonen av interessene i petroleums- og klimapolitikk i tråd med medlemmenes egeninteresser.

5.3 Norsk Tjenestemannslag

Norsk Tjenestemannslag (NTL) organiserer statlige ansatte og ansatte i statlige virksomheter, der staten står som hovedeier, eller i offentlig tjenesteyting. Dette er eksempelvis undervisnings- og forskningsinstitusjoner, studentsamskipnadene, Avinor, Norges Bank, orkestre, teatre, museer, nettbuss, NRK, Posten, NSB, Statnett, Statsskog, Norsk Tipping, Håndballforbundet og luftambulansen. I tillegg er alle ansatte som hører inn under tjenestetvistloven omfattet av NTL (Norsk Tjenestemannslag, udatert).

NTLs medlemmer vil i liten grad påvirkes av klimapolitikk, og det store flertallet vil ikke påvirkes av en omstilling. Den vedtatte klimapolitikken er fremsatte krav fra NTL til norske myndigheter fra *Prinsipp- og handlingsprogram* (Norsk Tjenestemannslag, 2014). De ønsker bærekraftig utvikling, kortere arbeidstid og lavere forbruk, satsing på forskning og utvikling, satsing på fornybare sektorer, ha utslippskutt både i Norge og i utlandet og satse på kollektivtransport. De vil at staten skal være en ansvarlig innkjøper med grønne anbud og etisk handel, og være en pådriver for omstilling. De vil redusere utvinningstempoet i petroleum, men ut over dette har de lite politikk som angår energi- og industripolitikk.

Forbundet har egeninteresser i politikken som omhandler statlig forvaltning av en grønn omstilling, for det vil gi økt ansvar og flere oppgaver til statlige institusjoner. Ellers er det få av deres klimapolitiske tiltak som angår deres medlemmer direkte. Det er heller ikke gitt at flere oppgaver til offentlig forvaltning vil tilfalle NTLs medlemsmasse ettersom det kan bli kommunale oppgaver. Ellers er deres klimapolitiske tiltak vagere enn andre forbund og tar mindre plass i den vedtatte politikken. Dette kan komme av større nærhet til politikken i direktorater og departementer, eller at siden de ikke har noen tydelige og åpenbare egeninteresser har tiltakene fått en noe vagere form.

5.4 EL og IT forbundet

Dette forbundet organiserer elektrikere, elektroingeniører, IT-arbeidere, energi og el-installasjon. Det vil si installasjon offshore, i landbasert virksomhet og på skip. Energidelen omfatter ansatte i eksempelvis vannkraft og treforedling, kabelmontører, Statnett og andre som produserer, leverer, distribuerer og omsetter energi. Innenfor IT-området organiserer

forbundet ansatte i IT-bedrifter som Telenor og Relacom, og andre som er ansatt i bedrifter som har IKT som hovedvirksomhet. I tillegg kommer noen ansatte i stat, kommune og i helseforetakene (EL og IT forbundet, udatert b).

Dette er et forbund som i stor grad vil bli påvirket av en omstilling til en ikke-fossil økonomi, ettersom fornybar energi vil skape flere arbeidsplasser for deres sektorer. Klimapolitikken til EL og IT forbundet finner vi i *Handlingsprogram* (El og IT forbundet, udatert a) og *Handlingsplan energi* (El og IT forbundet, 2008) som er et tillegg til handlingsprogrammet. I handlingsprogrammet legger forbundet stor vekt på energibransjen og ønsker økt satsing på fornybar energi både for klima og energisikkerhet, i tillegg til at de ønsker eksport av fornybar energi. De ønsker utbygging av vindkraftverk og småkraftverk, samt elektrifisering av sokkelen. De vil redusere utvinningstempoet i petroleumsindustrien og ikke åpne for nye områder. Dette skal gjennomføres med sterk politisk styring som også sørger for sosial rettferdighet. EL og IT Forbundet vil øke bruken av IKT-løsninger rettet mot klima med fokus på forskning og utvikling. De ønsker sterk statlig styring og offentlige støtteordninger, å forplikte næringslivet og å styre pensjonsfondet vekk fra kull, skiferolje og tjæresand. I tillegg går det igjen at de ønsker at klimapolitikken skal bidra til et mer rettferdig globalt samfunn, og at omstillingen ikke skal føre til et urettferdig arbeidsmarked.

På den ene siden kan en si at forbundet har en politikk som rammer en annen bransje enn sin egen, i at de har politikk på redusert petroleumsvirksomhet. Samtidig vil den direkte konsekvensen av en redusert petroleumsbransje komme deres arbeidstakere til gode. Det skal nevnes at de har noen medlemmer offshore, men dette er en betydelig minoritet. Ved å utvide arbeidsmarkedet for egne medlemmer vil mulighetene for å sikre gode eller bedre vilkår øke. Slik sett er den substansielle representasjonen rettet mot egeninteressene i forbundets politikk. Selv om mye av politikken er rettet mot egen bransje, har de også politikk som går ut over eget arbeidsområde i fokuset på offentlig statens rolle i omstillingen.

5.5 Fellesforbundet

Fellesforbundet organiserer et mangfold av bransjer og næringer, og er det største forbundet i privat sektor. En av de største overenskomstene er Industriooverenskomsten, som omfatter verksted, teknologi og data, kabelproduksjon og tekstil og garverier. Denne overenskomsten dekker også medlemmer i leverandørindustrien til petroleumsnæringen. Byggeindustrien er også en stor gruppe sammen med andre innen byggfagene, som tømrere, snekkere, murere og glassmontører. Hotell og restaurantbransjen er også en stor medlemsgruppe. Forbundet

organiserer også i papir og treforedling, tekstil, grafisk personell og trykkerier, i tillegg til bilmekanikere, bilteknikere og bilutleie, flymekanikere og flyarbeidere. Forbundet har videre avtaler innen jord- og skogbruk, gartneri, kartonasje, havbruksnæringen, tannteknikere, steinindustri, og flere andre (Fellesforbundet, 2016a).

Ettersom Fellesforbundet organiserer mange i leverandørindustrien, vil også dette forbundets medlemmer potensielt bli svært påvirket av klimapolitikk som reduserer petroleumsproduksjon. Klimapolitikken til Fellesforbundet finner vi i forbundets *prinsippprogram* (Fellesforbundet, 2016b). Hovedvekten av politikken ligger på betydningen av næringsliv og industri, og utvikling av dette ved forskning og teknologi. Forbundet poengterer i politikken klimagevinstene ved å ha en industri som bruker fornybar kraft, og at dette er et konkurransefortrinn. Næringsutvikling og klimahensyn ses i sammenheng, der ren kraft er bindeleddet. Politikken fokuserer på behovet for energi og at uavhengig om denne er fornybar eller fossil, skal energibruker være bærekraftig i et globalt perspektiv. Politikk på andre felter enn energi og industri, er et ønske en omlegging til bærekraftig forbruksmønster. Fellesforbundet har også et krav om at matproduksjonen opprettholdes som i dag, noe som vil være i tråd med interessene til medlemmene i landbruks- og havbruksnæringene .

I og med at forbundet organiserer mange svært ulike næringen er det vanskelig å si hva som er egeninteressene til medlemmene som helhet. Forbundet har derfor lite klimapolitikk som ikke berører deres medlemmer. Likevel kan vi ta utgangspunkt i at medlemmene i industrien har sterke egeninteresser i klimapolitikken siden redusert oljevirkosomhet vil føre til færre arbeidsplasser i leverandørindustrien.

5.6 Handel og Kontor

Handel og kontor representerer ansatte i butikk, bensinstasjoner, taxi, ansatte i arbeidebevegelsen, bilselgere, lager, kontor, buss, Vinmonopolet, Felleskjøpet, noen teleselskaper, generell varehandel, servicemedarbeidere og andre liknende arbeidstakergrupper (Handel og Kontor, udatert). Oppsummert er det detaljvarehandel, service og kontormedarbeidere.

Handel og kontor vil i liten grad bli påvirket av en omstilling fra petroleumsindustrien. Den vedtatte klimapolitikken til Handel og Kontor finner vi i *Prinsipp- og handlingsprogram 2016-2020* (Handel og Kontor, 2017). Forbundet krever grønn omstilling, vern av LoVeSe og at deler av petroleum må bli liggende. Det forutsetter

medbestemmelse og at tariffavtaler må brukes som virkemidler. For forbundet er det dermed viktig at tillitsvalgte og verneombud er pådrivere. De vil jobbe for sirkulærøkonomi i varehandel, ikke økt forbruk og endring av private forbruksmønstre. I tillegg ønsker de teknologiutvikling og forskning, og bedre kollektivtransport.

Klimapolitikk som kan påvirke medlemmene i dette forbundet er eksempelvis politikk for redusert forbruk og transport. Deres klimapolitikk er ganske radikal ettersom det kan svekke arbeidernes posisjon i arbeidsmarkedet at de ikke går inn for økt forbruk, men endring i forbruksmønstre og sirkulærøkonomi. Når det kommer til økt kollektivtransport vil politikken kunne endre forutsetningen for noen av medlemmene, til det bedre eksempelvis for bussjåfører, men ikke for taxisjåfører, bilselgere og bensinstasjoner. De har også politikk som berører andre sektorer enn dem selv, som å redusere utvinningstempo i oljesektoren og vern av LoVeSe. Slik jeg ser det er forbundet svært klimavennlig innstilt.

5.7 LO

LO organiserer ikke arbeidere som sådan, LOs medlemmer er forbundene som organiserer arbeidere. Dermed dekker LO de fleste sektorer i landet. Å analysere LOs klimapolitikk opp mot deres arbeidslivsinteresser, blir derfor vanskelig. Jeg vil likevel redegjøre for hovedtrekkene i LOs vedtatte politikk. Denne finner vi i LOs handlingsprogram, vedtatt på kongressen i mai 2017 (LO, 2017).

LO mener at myndighetene må ta en aktiv rolle i en omstilling til et lavutslippssamfunn, og legge til rette for innovasjon og næringsutvikling, samt kunnskapsbasert klimapolitikk. LO ønsker særlig å kutte de utslippene som ikke er omfattet av EUs kvotesystem. LO legger til grunn at klimapolitikken ikke skal hindre høy produksjon og verdiskapning, men at dette skal være i økende grad karbonnøytralt. Et av hovedmålene er satsning på CCS. Videre har de vedtatt åpning av nye områder for petroleumsvirksomhet, men at dette skal baseres på et føre-var prinsipp, og at næringens interesser skal balanseres mot andre hensyn. Med andre ord er de mer moderate enn industriforbundene i vektleggingen av betydningen av petroleum, men de er altså for videre petroleumsvirksomhet og åpning av nye områder.

5.8 Oppsummering

Som en oppsummering kan vi si at det i dette utvalget er to grupper forbund. Det er de forbundene som jobber for redusert oljeutvinning med hensyn til klima, og de forbundene som ønsker fortsatt petroleumsutvinning og åpning av nye områder, som utenfor Lofoten Vesterålen og Senja. Jeg har laget en oversikt over dette i figur 1.

Politikk	For videreutvikling av petroleumsindustrien	For redusert petroleumsutvinning
Forbund	Industri Energi, Fellesforbundet og LO	Handel og Kontor, Fagforbundet, EL og IT forbundet og Norsk Tjenestemannslag

Figur 1: Hovedgrupper av forbund etter klima/petroleumspolitik

Den videre analysen er hovedsakelig basert på intervjuene jeg har hatt. I intervjuene valgte jeg å begrense meg til aktører fra begge industriforbundene og fra Fagforbundet og EL og IT forbundet. Jeg valgte å ikke intervjuer Handel og Kontor eller NTL, ettersom jeg oppfattet at deres synspunkter ville være nokså like som, og dermed dekket av, informanter fra de to andre forbundene. I tillegg har jeg informanter fra LO både sentralt og lokalt. De lokale LO-organisasjonene er politisk autonome fra LO sentralt, men har ikke et politisk handlingsprogram på samme måte som de sentrale forbundsleddene har.

6 Analyse 2: Interesser, solidaritet og representasjon

I denne analysen skal jeg besvare den første problemstillingen: Hvilken betydning har interesser, solidaritet og representasjon for utforming av klimapolitikk i fagbevegelsen? Slik jeg ser det kan interesser og solidaritet forstås som bakenforliggende mekanismer som kan forklare hvordan klimapolitikken til de ulike forbundene har blitt utviklet. I kartleggingsanalysen har jeg gjort rede for mine tolkninger av hvorvidt klimapolitikken er begrenset til å omfatte det jeg anser kan være yrkesgruppens arbeidslivsinteresser. I denne delen skal jeg analysere hvordan forbundene selv forstår interesser og solidaritet, og hvordan deres forståelser kan knyttes til det teoretiske rammeverket for å forstå hvorfor politikken er slik den er. Jeg vil videre analysere hvilken betydning representasjon har for utvikling av klimapolitikk, ved å forklare hvordan politikk utformes i et samspill mellom kollektive aktører i en demokratisk struktur, og individer som er pådrivere for å fremme, videreføre og utvikle politikk.

6.1 Interesser i tilknytningsrom

Tilknytningsrommet er de relasjonene som arbeiderne er avhengige av for å realisere sine interesser (Cox, 1998). Arbeiderne er altså avhengig av en ansettelsesrelasjon, gjerne en bestemt ansettelsesrelasjon, for å realisere interesser. Dermed er arbeidernes interesser også tett knyttet opp mot fremtidsutsiktene for ansettelse. I et klimaperspektiv, vil derfor ansettelsesrelasjonen være aktuell, det vil si hvor de jobber og hva de jobber med. Det er også slik Stokka, fra politisk ledelse i Industri Energi ser det, når han blir spurt hva som er Industri Energis interesser i klimapolitikk og oljepolitikk: ”Det er jo egentlig å sørge for forutsigbare jobber, at folk ikke skal miste jobber og få jobber i hytt og pine, da, at verdiene forvaltes på en samfunnsmessig god måte. Det er vel egentlig det” (Stokka, 2018). Han sier eksplisitt at interessene er å bevare arbeidsplasser, og bevare forutsigbarheten i arbeidsplassene for sine medlemmer.

Dermed kan vi si at Stokka argumenterer for at deres interesser i den politiske utviklingen er knyttet til deres tilknytningsrom, på den måten Cox (1998) har beskrevet. Et annet forbund, som også argumenterer med tilknytningsrommet som grunnlag for sine medlemmers interesser er EL og IT forbundet. I motsetning til Industri Energi, har EL og IT

forbundet gått inn for en politikk som ønsker å bygge ned oljenæringen og heller satse på fornybar energi og teknologi.

”Men det har jo selvfølgelig noe med at vi representerer jo store deler av det som er fornybarnæringen i Norge, sant. Vi har jo kraft - vannkraftproduksjon og distribusjon blant våre medlemmer, (...) det er jo en interesse som er lettere for oss å innta enn for en del andre forbund som representerer andre grupper selvfølgelig, så det har jo noe med det å gjøre” (Andersen, 2017).

Andersen, forbundsleder i EL og IT Forbundet, knytter interessegrunnlaget for politikken med utsiktene til arbeidsplasser for medlemmene i forbundet. Også for disse medlemmene er tilknytningsrommet relevant, men her er det ikke bare for å bevare og beskytte, men ekspandere og utvikle tilknytningsrommet. Likevel er det interesser i arbeidsplassene som er utgangspunktet.

Hva gjelder Fellesforbundets interesser, trekker Moen, klimapolitisk rådgiver i Felleforbundet, frem at forbundets offisielle politikk er at strenge utslippskrav på norsk sokkel og deltakelse i det europeiske kvotehandelsystemet er kompatibelt med fortsatt norsk olje- og gassproduksjon. Hun sier videre at ”du kan gjerne stille enda strengere krav til utslipp i sektoren, for at den hele tiden skal være teknologilevende” (Moen, 2017). Hun mener Fellesforbundet har en egeninteresse av slik politikk, fordi de norske leverandørbedriftene er konkurransedyktige når det kommer til teknologiske løsninger for reduserte utslipp fra sektoren. Dermed plasserer hun arbeidernes klimapolitiske interesser i tilknytningsrommet, og muligheten for å bevare de lokale relasjonene arbeidsplassene har til olje- og gassindustrien, som i dag gir tusenvis av industriarbeidsplasser.

Steinsholt, klimapolitisk rådgiver i Fagforbundet, har en tosidig argumentasjon for hvorfor Fagforbundet har vedtatt en politikk for nedtrapping av oljeindustrien som et tiltak for å redusere klimagassutslipp, og slik redusere effekten av klimaendringene. ”[Det er] våre medlemmer [...] som må ta støyten når det skjer klimaendringer, det er jo kanskje sånn hovedinteressene, men også som samfunnsaktør” (Steinsholt, 2017). Hva han mener med at Fagforbundets medlemmer rammes av klimaendringene, utdyper han:

”Det settes krisestab, så skal det hentes inn entreprenører til å rydde, det blir overtid så det berører jo økonomien i en kommune, det berører veldig mange ansatte, alt fra de som må jobbe med å relokere befolkning hvis det skal evakueres, direkte krisehåndteringa, og etterarbeid ikke sant, med faktureringer, overtidslister, alt mulig. Så hver gang det er en flom eller skogbrann ett eller annet sted, så medfører det stor arbeidsmengde for våre medlemmer” (Steinsholt, 2017).

Også Steinsholt argumenterer altså med at det angår deres arbeidsplasser i form av at arbeidet endrer karakter, blir mer belastende eller generelt gir mer arbeid. For alle disse tre forbundene, vil klimapolitikk og klimaendringer røre ved interessene i arbeidernes tilknytningsrom, men på svært ulik måte.

Fagforbundets interesser i tilknytningsrommet er av annen karakter enn for både arbeidere som opplever at arbeidsplassene er truet, og for de som kan få flere arbeidsplasser som følge av klimapolitikk. Selve tilknytningsrommet til Fagforbundet som sådan blir ikke påvirket, men effektene av klimaendringene skjer i folks arbeidshverdag. Derfor kan man si at Fagforbundet legitimerer klimapolitikken sin ved å peke på tilknytningsrommet, og si at hvis vi *ikke* har denne klimapolitikken, vil det påvirke våre medlemmer negativt. Samtidig vil klimaendringene sannsynligvis ramme alle mennesker og arbeidere, så jeg sidestiller ikke Fagforbundets interesser i tilknytningsrom med EL og IT forbundet og Industri Energi.

På lokal skala, i et lokalsamfunn vil det være mange ulike økonomiske aktiviteter og typer arbeidsplasser, og dermed også flere ulike forbund i samme lokalsamfunn. Arbeidere i ulike sektorer vil derfor kunne ha overlappende tilknytningsrom. Stokka fra Industri Energi peker på at forbundene derfor kan ha felles interesser lokalt: ”I et lokalsamfunn så er jo på en måte forbunda gjensidig avhengige av hverandre, så Fagforbundet har jo og en interesse av at det finnes en industri” (Stokka, 2018). Han sier videre ”hvis Hydro i Høyanger legger ned produksjonen sin i Høyanger da, så er det jo flere av Fagforbundet sine medlemmer som mister jobben enn Industri Energi sine” (Stokka, 2018). Dette er likevel en indirekte årsak, og man kan si at det ikke er de samme interessene som står på spill. Dette mener jeg har tilknytningsgrad å gjøre. Selv om Stokka her viser til et aluminiumsanlegg, er likevel de samme mekanismene gjeldene i spørsmål om petroleums- og leverandørindustrien.

6.1.1 Oljeindustrien er mer berørt av klimapolitikk

Alle informantene har felles oppfatning om at klimapolitikk som vil redusere utvinningstempoet får større konsekvenser for arbeidere i oljeindustrien. Det beskrives som en nærhet, eller berørthet av klimapolitikken. Som Skrede, klimapolitisk rådgiver i LO, sier: ”Alle forbundene anerkjenner at det er forbund som har større egg i den kurva” (Skrede, 2018). Stokka bruker begrepet nærhet når han sier at han ”opplevde kanskje [...] at de ikke hørte på de som var nærmest” (Stokka, 2018), i relasjon til forslag på LO-kongressen i mai 2017 om å verne LoVeSe. Andersen fra EL og IT Forbundet vedgår at det er lettere for dem å innta en offensiv posisjon i klimadebatten ”fordi tiltakene er ikke dramatiske for våre

medlemmer, virkningene er ikke dramatiske for våre medlemmer” (Andersen, 2017). Rostad, tillitsvalgt i Fellesforbundet, peker også på at arbeidsplassene i oljebransjen er de som blir direkte berørt av nedtrappingspolitikk: ”Offentlig sektor sine fagforeninger har jo vært inne i spørsmålet og vært med i den bevegelsen mye lenger, men det er jo ikke deres arbeidsplasser som skal omstilles” (Rostad, 2017). Dette vitner om en felles oppfatning om at medlemmene i Industri Energi og Fellesforbundet blir i større grad berørt av en klimapolitikk som er mer restriktiv på petroleumsutvinning enn vi har i dag.

Flere av informantene anser de som blir berørt av klimapolitikk som å ha en nærhet til oljebransjen. Nærhet til næringen handler altså ikke bare om hvem sitt tilknytningsrom det er som berøres, men *hvordan*. Selv om El og IT Forbundets klimapolitikk er i tråd med interessene i tilknytningsrommet, blir de ikke berørt av klimapolitikk på samme måte som forbundene i petroleumsindustrien. Poenget er nettopp det Andersen selv poengterer, at når virkningene av politikken har en negativ konsekvens for arbeidere i petroleum, er det de som berøres. De er mer berørt av klimapolitikken fordi de har en nærhet til konsekvensene av tiltak i form av færre arbeidsplasser.

”[T]a for eksempel Industri Energi da som organiserer mesteparten av oljearbeiderne så er det veldig vanskelig for ledelsen i det forbundet å stå foran sine egne medlemmer å agitere for en politikk som på veldig kort sikt medlemmene vil oppfatte som en trussel mot sin egen arbeidsplass, sant, det skjønner jo alle at det er vanskelig” (Andersen, 2017).

Det er likevel flere forbund som la frem forslag på LO-kongressen om å verne LoVeSe, og redusere tempoet i oljeutvinningen. Moen fra Fellesforbundet sier at ”det kan oppleves som veldig urettferdig at forbund som NTL og Fagforbundet har så sterke meninger om politikk som påvirker våre medlemmer direkte” (Moen, 2017).

På samme måte som det er vanskelig å ha en politikk som går i mot interessene i tilknytningsrommet på kort sikt, er det også en oppfatning om at det er lettere å ha en politikk som truer andres tilknytningsrom enn sitt eget. Pedersen, leder i LO i Oslo sammenlikner seg selv med LO i Stavanger, og anerkjenner LO i Stavangers tilknytning til oljenæringa og at de ikke har samme mulighet til å ha en rolle som klimaforkjemper. ”[Jeg] må jo være ærlig å si at det er jo litt lettere å sitte her å snakke om disse tingene [...] når du ikke egentlig har det daglige ansvaret for å stå fram [for] de medlemmene som er direkte berørt” (Pedersen, 2017). Hvilke klimapolitiske interesser et forbund har, blir sett i sammenheng med sektoren de tilhører. Det pekes av mange av informantene på en kausalitet mellom sektortilhørighet og klimapolitiske interesser. Jeg vil likevel vise med et eksempel, at dette trenger ikke å være

tilfelle. Jeg forstår det som noe deterministisk å trekke en direkte linje mellom sektor og interesser som grunnlag for utforming av klimapolitikk.

Tilknytningsgrad

Tilknytningsgrad er et begrep Bergene (2010a; 2010b) har lagt til Cox's (1998) teori om tilknytningsrom. Det viser til hvor avhengige aktørene er av virksomhet i et geografisk område. Jeg mener grad av tilnytning til egen sektor også kan ha betydning for hvor sterke interessene i å bevare sektoren er. Petroleumsindustrien er avhengig av ressursen olje og gass. Selv om mange petroleumsarbeidere bor ulike steder i landet og pendler vestover til jobb, er de stadig avhengig av den geografisk plasserte ressursen i Nordsjøen. Dersom muligheten for å utvinne og videreforedle den forsvinner, står veldig mange igjen uten overførbar kompetanse, og uten mulighet til å få en like godt betalt jobb. Arbeidere i leverandørindustrien, i alle fall en andel av dem, har lavere tilknytningsgrad, ettersom det kan være flere ting de kan levere til enn oljeproduksjon. Som Andersen fra EL og IT sier om sine medlemmer offshore: "Neida det er det samme for meg hva jeg skrur på, det viktigste for meg er å ha noe å skru på, jeg er elektriker jeg. Om jeg skrur på en vindmølle eller en oljeplattform er ikke det viktigste" (Andersen, 2017). Også i petroleumsindustrien er det ulike grader av tilknytning. Jeg mener grad av tilknytning kan ses i sammenheng med nærhet og berørthet. Jeg tolker at informantene forstår dette som av betydning for hvordan forbundene velger å forstå både sine og andres interesser.

6.1.2 Kausalitet mellom tilknytningsrom og interesser?

Til nå har jeg vist at interessene i sektoren spiller en svært viktig rolle for utviklingen av klimapolitikk, og at interessene går ut på å bevare tilknytningsrommet. Likevel er det ikke alltid slik at det er denne årsakssammenhengen mellom sektoren en tilhører, og politikken som utformes. Interessene kan defineres annerledes. Rostad har en god analyse av dette, han mener at det er en grunnleggende interesse av "å kunne, om mulig, opprettholde status quo". Han mener videre at det ikke er noe tiltro til alternative arbeidsplasser dersom oljeindustrien av ulike årsaker på kort tid kraftig reduseres.

"Hvis du vil trygge Industri Energi, at [...] den positive krafta som de har etablert på bakgrunn av olje og gass, hvis de kan på en måte få videreføre, [den] inn i framtida, og bygge videre på den, med en annen teknologi som ikke er olje og gass, men [...] at vi overfører arbeidsvilkår og tariffavtalene [...] arbeidstakerrettigheter kan videreføres, både filosofisk og praktisk" (Rostad, 2017).

I Australia er store deler av elektrisitetsproduksjonen og eksporten basert på kullindustri. Likevel har vi nylig sett at både lokale og den nasjonale fagforeningssammenslutningen har gått inn for en politikk som krever rettferdig omstilling fra kullproduksjon. Dette har skjedd etter nedleggelse av kullgruver, og en påfølgende oppfatning om at stabiliteten og forutsigbarheten i disse arbeidsplassene er svekket (Wiseman, Campbell & Green, 2017; Snell & Fairbrother, 2010). Dette eksempelet viser at det er mulig med en annen tilnærming enn bare egeninteresser i å bevare arbeidsplasser. I dette tilfellet ligger interessene i tryggheten om å ha lokale arbeidsplasser med gode arbeidsvilkår, ikke i sektoren som sådan. Sektoren *trenger* altså ikke å legge føringene for interessene. Andre mekanismer som fremtidsutsikter til gode jobber spiller en viktig rolle. Samtidig vil jeg si at tidshorisonten kan være av stor betydning for om forbund velger en slik innfallsvinkel. Avviklingen av kull kan føles mer overhengende enn avvikling av olje og gass.

Rostad er tillitsvalgt i Fellesforbundet og jobber offshore, men er likevel engasjert i klimapolitikk. Blant annet skrev han et kapittel i *Broen til Fremtiden*, der han stiller spørsmålet ”Hva må til for at fagorganiserte i olja skal støtte den nødvendige grønne omstillingen?” (Ytterstad, 2015, s. 170). Slik sett er han i seg selv et eksempel på at det kan forstås som en grad av determinisme å si at sektortilhørighet fører til spesifikke interesser i klimapolitikk.

6.1.3 Egeninteresse eller samfunnspolitikk

En generell interesse som alle informantene trekker frem i intervjuene, er den at vi deler denne kloden, vi skal overlevere den til våre barn og barnebarn, og at det er ingen som har noen interesse av å ødelegge klima. Dette legges vekt på som et generelt utgangspunkt for å ha klimapolitikk.

Flere av informantene skiller mellom klimapolitiske interesser de opplever at angår medlemmenes arbeidssituasjon og arbeidshverdag, og interesser som angår samfunnet, uavhengig av arbeidsplasser og arbeidsvilkår (Steinsholt, Tomasgard og Andersen). De peker dermed på de to funksjonene fagforbund har, *vested interests*, å kjempe for egeninteresser, og *swords of justice*, rettferdighetsbeskytter (Flanders, 1970). Forbund kjemper altså både for arbeidernes vilkår og for rettferdighet i samfunnet i et større perspektiv. Når det kommer til spørsmål om klima og miljø, mener jeg en av forklaringene på de ulike forbundenes politikk, kan ligge i forskjellen mellom disse begrepene. Med det mener jeg at noen av forbundene tar

utgangspunkt i arbeidernes arbeidssituasjon når de gjør vedtak om klimapolitikk, mens andre tar utgangspunkt i forbundets politiske rolle i samfunnet. Fra EL og IT forbundet skiller Andersen mellom det han kaller arbeidslivsdimensjonen, og ”over der så er det jo selvfølgelig en annen himmel og, det er et grep som sikrer en bedre fremtid for våre fremtidige medlemmer og deres familier og deres barn, enn å bare kjøre på det sporet vi er nå” (Andersen, 2017). Tomasgard, som sitter i LOs politiske ledelse, betegner det som en spenning mellom ”de som har den ytre og de som har den indre” interesse når det kommer til klimapolitikk, og viser til at de forbundene som ønsker en nedtrapping er ”der ute”. På denne måten skiller de mellom klimapolitikk som rører ved tilknytningsrommet og politikk som ikke gjør det.

”Og det kjennetegner jo fagbevegelsen, eller i hvert fall den delen av fagbevegelsen i Norge som LO er, [den] har jo alltid vært en samfunnsbevegelse i tillegg til en arbeidstakerorganisasjon, vi har jo alltid hatt en visjon om å være med å forme samfunnet, og dette er en del av den samme visjonen tenker jeg” (Andersen, 2017).

Samtidig er det viktig å poengtere at dette ikke er gjensidig utelukkende funksjoner. Selv i samme sak kan forbund se i begge retninger på en gang. De som har vedtatt politikk for fortsatt oljeutvinning, Industri Energi, Fellesforbundet og LO, legger også vekt på klimaendringenes alvor, både i vedtatt politikk og i intervjuene. Steinsholt påpeker at de i Fagforbundet har medlemmer fra mange og svært ulike sektorer, og at de derfor har politikktutforming som minner mer om et politisk parti, ”sånn at vi kan på en måte ikke si at, nei vi skal [bare] jobbe for vår yrkesgruppes direkte vilkår” (Steinsholt, 2017). Deler av interessene forbundet har i klimapolitikk, er interesser som kommer fra deres rolle som samfunnsaktør, samtidig som han slår fast at de også har interesser i tilknytningsrommet.

Interesser har betydning for utforming av klimapolitikk i den forstand at dersom det oppleves som at klimatiltak er en trussel for arbeidsplasser, så legger forbundene interessene til grunn for å videreføre tilknytningsrommet slik de kjenner det i dag. Dette kan forstås som at de handler etter egeninteresser. Interessene har en annen betydning for utforming av klimapolitikk dersom tiltakene i politikken ikke berører tilknytningsrommet til medlemmene, men kommer av en interesse om å forme samfunnet generelt, rollen som rettferdighetsbeskytter. Dermed kan vi forstå det slik at betydningen av interesser på klimapolitikk, kan forklares ut fra hvilken funksjon de legger til grunn hvordan de formulerer sine interesser i klimapolitikk. Et av problemene som oppstår er når politikk utformet etter

rollen som samfunnsaktør og beskytter av sosial rettferdighet, kan realiteten være at det oppfattes som at de har politikk som angår *andres* tilknytningsrom.

6.2 Solidaritet

Solidaritet er en grunnleggende verdi i fagbevegelsen. For Gjerstad, ansatt i LO i Oslo, er betydningen av solidaritet for fagbevegelsen at ”det ligger [...] i blodårene på en måte” (Gjerstad, 2017). Men med hensyn til klima, hvem er det som skal motta solidaritet? Andersen oppsummerer godt:

”Solidaritet med fremtidige generasjoner er jo viktig, [...] solidaritet med mennesker i andre land er viktig, solidaritet med de som på en måte faller utenfor i vårt eget land det er viktig. Slik at det er alle de dimensjonene i solidaritet, og klimaendringene skaper utfordringer i alle de dimensjonene tenker jeg, hvis ikke vi får kontroll over utslippene” (Andersen, 2017).

I dette fanger han kompleksiteten i spørsmålet om arbeidsplasser og klima, spesielt i kontekst av norsk oljeindustri.

Rebecca Johns skiller mellom to ulike former for solidaritet, en transformativ og en tilretteleggende solidaritet. Den transformativ solidariteten er basert på en klasseforståelse, der målet er en transformasjon av det kapitalistiske systemet for å motvirke kapitalens muligheter til å utnytte sosiale forskjeller i rom. Av alle informantene var det Gjerstad fra LO i Oslo som hadde det tydeligste standpunktet til at det er en klassekamp også i kontekst av miljø og klima.

”For oss som holder på [...] i fagbevegelsen så er vel liksom det med rettferdig fordeling og lønnskamp og klassekamp [...], og det å berge kloden, etter hvert har det blitt en side av samme sak. Når en da skal ha en rettferdig lønnspolitikk, en rettferdig utvikling mellom klassene der man deler på profitten av det arbeidet man gjør med de som steller i stand bedrifter, så må du jo også være medspiller og en partner i den omstillingen som alle da etter hvert begynner å se kommer, så det er jo for å sikre at ikke den omstillingen [...] skal skje på en sånn måte at det blir stor arbeidsløshet og folk bare ligger igjen som ofre” (Gjerstad, 2017).

Dette er en tydelig transformativ solidaritet basert på klasseinteresser, der målet er å få til en endring slik at solidaritet ett sted ikke skal skje på vegne av arbeidere andre steder. I tillegg kan man forstå hennes uttalelse som at det er klassehensynene som er viktigst når det gjelder klimatiltak.

På den andre siden finner vi tilretteleggende solidaritet. Det vil si en type solidaritet som opprettholder kapitalinteressene der en selv befinner seg. Denne solidaritetsformen mener jeg vi kan skimte i Tomasgard, fra LOs politiske ledelse, sin forståelse av solidaritetsarbeid.

”Det letteste er jo for så vidt å fortsette norsk oljeproduksjon og stå sterk i konkurransen, når du tar dette inn på [solidaritet], før USA bygger opp nye arbeidsplasser, [...] så lenge du har fire ganger lavere CO2-utslipp knytta til eksisterende arbeidsplasser. Vi har kompetanse, og vi setter [...] helse, miljø og sikkerhetsstandarder. Det legger press på [andre land] på en helt annen måte enn om vi forsvant ut. Og det er jo og en form for solidaritet, det å være med å sette standarder som relativt rike selskaper må forholde seg til så ikke de utbytter enda mer, for det er jo ren utbytting som foregår i mange land, de har ikke de fordelingsmekanismene som vi har. Så solidaritetsbegrepet kan du snu og vende på, du kan bruke det på alle mulige måter. Jeg tror det viktigste solidaritetsalternativet, er at ikke vi blir oss selv nok her oppe, og at vi også følger med ut. Og når det gjelder oljearbeiderne og de forbundene, så er de noen av de mest aktive forbundene ut internasjonalt. De følger med ut, de er med og bidrar i de landene [...] der norske oljeselskap er til stede” (Tomasgard, 2018).

Tomasgard har to poeng i dette sitatet, og jeg mener det er rimelig å tolke begge aspektene som tilretteleggende. Det første virker å være en solidaritet basert på at det er bedre for klima å ha oljearbeidere i Norge enn i USA på grunn av høye utslipp i oljeproduksjon i USA. Dette er tilretteleggende for kapitalinteressenes incentiver til å fortsette virksomhet i Norge, heller enn andre steder. Begrunnelsen ligger i klimasolidaritet heller enn arbeidssolidaritet, men mekanismene er likevel de samme. Det andre poenget er at høye HMS-standarder i Norsk oljeproduksjon er med på å påvirke HMS-standarder for oljeindustrien over hele verden, slik at arbeidere får bedre arbeidsvilkår når Norge er en del av verdensmarkedet. Denne formen for solidaritet er fremdeles med på å tilrettelegge for kapitalinteressene for den hever rettighetene til arbeidere andre steder, noe som *kan* føre til at arbeidsplassene blir værende i Norge.

Samtidig er det en viktig nyansering at for de arbeiderne som får bedre arbeidsvilkår, er det selvfølgelig utelukkende positivt, og det er ikke gitt at bedre standarder andre steder holder arbeidsplasser her som ellers ville forsvunnet. Selv om slik solidaritetspolitikk er selvbeskyttende, er det ikke bare kapitalen som drar nytte av det, det er også arbeiderne begge steder. Jeg vil derfor betegne den som *bekreftende* ettersom den bekrefter de kapitalistiske strukturene med solidariteten, mer enn at den i seg selv søker å tilrettelegge for og fremme kapitalinteressene.

Johns dikotomiske fremstilling av solidaritet burde heller forstås som ytterpunkter enn gjensidig utelukkende solidaritetsformer. Det er mulig å være et sted midt i mellom, og det

finnes andre mekanismer enn klassekamp og kapitalkamp når forbund jobber solidarisk med andre arbeidere. Andersen fra EL og IT forbundet, mener eksempelvis at for alle arbeidere uansett om det er i Norge eller andre steder, og om det er i oljeindustrien eller i andre bransjer, er det mest solidariske å ha en plan for bærekraftig omstilling:

”Jeg tror det verste vi kan gjøre, også for våre medlemmer, [...] til og med for våre medlemmer i oljeindustrien i dag, [...] det er ingenting. Fordi vi vet jo at disse forandringene kommer, og vi vet jo at olje tar slutt, kanskje fordi, det ikke er lønnsomt å utvinne olje lenger, kanskje rett og slett ikke forsvarlig, eller fordi det er tomt for olje, [...] og det å ikke da forberede seg på den situasjonen, ha en offensiv strategi der du på en måte bidrar til å skape hva som skal komme etter, det er jo en unnlåtelsessynd i forhold til våre verdier som handler om at medlemmer skal ha arbeid og full sysselsetting, men ikke minst så er det en unnlåtelsessynd i forhold til kanskje den alle mest grunnleggende verdien i fagbevegelsen, rettferdighet” (Andersen, 2017).

Både forbund og enkeltpersoner har kapasitet til å ha flere tanker i hodet på en gang, eksempelvis ser Pedersen fra LO i Oslo begge sider: ”Det kanskje vanskelig å si om den ene er viktigere enn den andre, men det er kanskje litt urimelig å forlange at [...] den ene skal vise solidaritet med å stille seg i ledighetskø” (Pedersen, 2017).

Det er ikke bare solidaritet med arbeidere som er relevant i denne sammenhengen. Klimasolidaritet er ikke et definert begrep, men en måte å forstå det på er solidaritet med de som får forverret livsvilkår som følge av klimaendringer, enten i dag eller for kommende generasjoner. Dette er heller ikke en solidaritetstype som passer perfekt inn i Johns begreper om solidaritet. Min forståelse av arbeideres klimasolidaritet, er at den kan være enten transformativ eller bekreftende. Den transformativ klimasolidariteten er global solidaritet som ønsker å utjevne byrdene ved klimaendringer og klimatiltak. En bekreftende klimasolidaritet er en solidaritet som holder seg innenfor rammene av det som til enhver til er de kapitalistiske strukturene. En slik bekreftende klimasolidaritet kan, dersom det er lokalt tilretteleggende for kapitalinteressene, ende med det som kalles militant partikularisme. Det vil si at solidariteten fremstilles som klimatiltak som fører til reduserte globale utslipp, men realiteten er reduserte utslipp lokalt og økte utslipp andre steder.

6.3 Interesser eller solidaritet?

Interesser henger sammen med arbeidernes tilknytningsrom, og er dermed med på å legge premissene for klimapolitikken som vedtas. Solidaritet ligger utenfor arbeidernes tilknytningsrom, men er en viktig premissleverandør for politikktutforming. Hvilken av disse

funksjonene som er av betydning når klimapolitikk vedtas i et forbund er avhengig av tre ting.

Det første er hvordan man definerer interessene i tilknytningsrommet. De kan enten defineres som tilknyttet sektoren, en sektoravhengig interesse. Det vil si at tilknytningsrommet er utelukkende koblet til sektoren, så bevaring av sektor er lik bevaring av arbeidernes interesser. Men de kan også defineres slik Rostad beskrev, som vi så i Australia, at sektoren i seg selv er usikker, så interessene i tilknytningsrommet er tilknyttet tiltak for å bevare geografisk stabilitet og forutsigbarhet i gode arbeidsplasser. Det er altså ikke en *nødvendig relasjon* mellom sektor og interesser. Alle forbundene i LO som har klimapolitiske interesser i tilknytningsrommet, knytter likevel interessene til sikring av sektor.

For det andre avhenger klimapolitikken av hvordan man definerer solidaritet. Det vil si hva eller hvem som er viktigst. Dette henger tett sammen med formulering av interesser, men det er viktig å poengtere at det må ikke henge sammen. Én måte å definere solidaritet på, er tilretteleggende eller bekreftende for bevaring av sektor, og følgelig bevare interessene i tilknytningsrommet. Dersom man ikke definerer interessene som avhengig av kapitalinvesteringer, kan man oppnå politikk som sikrer klima på bekostning av kapitalens utnyttning av romlige og sosiale forskjeller. Denne siste formen for solidaritet ser vi, men ikke hos de som har interesser i tilknytningsrommet. Når det ligger utenfor tilknytningsrommet, er min tolkning at solidariteten blir en mer dominerende årsak til at de vedtar oljekritisk klimapolitikk.

Den tredje forklaring til hvorvidt klimapolitikken kommer av å kjempe for medlemmenes egeninteresser eller å kjempe for rettferdighet i samfunnet, er hvordan forbundenes representasjon er konstruert. Jeg forstår utfallet av et forbunds forståelse av interesser og solidaritet som en kollektiv prosess av å konstruere representasjon. Det vil si at en vekselvirkning mellom medlemmene som aktive i å skape politikken, og medlemmene som aktive i å godta politikken, er med på å forme politikken, og følgelig hvilke interesser og hvilken solidaritet som har mest betydning på klimapolitikken.

6.4 Representasjon

Hvem man representerer oppfattes som en avgjørende faktor for hvilken politikk forbundet vedtar. Andersen fra EL og IT Forbundet påpeker dette ved å si at dersom han hadde hatt en betydelig større andel oljearbeidere, kunne han ikke hatt den argumentasjonen han har i dag.

Rostad mener at det ”er jo forståelig at man har det standpunktet gitt at man representerer de man representerer”, og utdyper at dersom industriforbundene hadde hatt politikk for å redusere oljevirkosomhet, så vil det bryte med de forbundenes rolle. Jeg vil vise hvordan representasjon, spesielt substansiell representasjon, kan forstås som en konstruksjon av politiske interesser og solidaritet, konstruert i fellesskap av medlemmer, tillitsvalgte og ansatte i de respektive forbundene. Substansiell representasjon er etter Pitkins (1967) forståelse, å handle på vegne av en gruppes faktiske interesser. Til å begynne med vil jeg se på betydningen individer kan ha på å konstruere og representere politikk på vegne av medlemmenes interesser.

Flere av informantene fremholder at prosessene før og under landsmøtene og kongressen er grunnlaget for politisk representasjon i forbundene og i LO (Stokka, Tomasgard, Moen). Spesielt legger Tomasgard vekt på at det er medlemsforbundene i LO som bestemmer politikken, og at det er det som er ledelsens mandat. Selv om informantene la vekt på at de politiske interessene til medlemmene er representert i politikken de fører, snakker likevel både Stokka, Andersen og Tomasgard, som alle tilhører politisk ledelse, om politiske interesser som strekker seg utover den vedtatte politikken. Eksempelvis legger Tomasgard fra LOs ledelse i intervjuet stor vekt på sirkulær økonomi, gjenvinning og gjenbruk av ressurser som en måte å redusere utslipp på, og oppsummerer med å si: ”jeg er ikke tvil om at det er her svarene ligger” (Tomasgard, 2018). Informantene går ikke på tvers av den vedtatte politikken, men de går ut over den. En forklaring kan være at de legger til grunn den kollektivt utformede og vedtatte politikken, og ut fra det anser at de representerer medlemmene substansielt. I intervjuene med meg legger informantene vekt på andre elementer enn i de vedtatte programmene. Dermed kan de forstås som illustrasjoner på individenes betydning for å forme politikken.

Ifølge Saward (2006) er representasjon en prosess der det legges frem en påstand om representasjon, som godtas eller ikke godtas av de som eventuelt representeres. Videre er det viktig å identifisere hvem som *lager* representasjonspåstanden. Stokka fra Industri Energi peker på en vekselvirkning mellom forbundene og medlemmene: ”Vi er jo talerør for medlemmene våre, og medlemmene i Industri Energi velger jo oss for å viderebringe det de sier. Så på den måten så representerer vi jo da våre medlemmer ganske direkte”. Han legger vekt på at medlemmene *velger* å være medlem i Industri Energi, det kan forstås som at de godtar representasjon. Samtidig sier han at forbundet er et talerør for medlemmene, som peker på at medlemmene selv skaper politikken. Det vil si skaper forståelsen av hva som er

interessene og solidariteten som er grunnlaget for politikken. Dette bekrefter vekselvirkningen i representasjonsprosessen.

Den kollektive aktørens tilknytningsrom og interesser kan ikke sidestilles med individuelle aktørers tilknytningsrom. Et forbunds tilknytningsrom er medlemsbasen, ikke arbeidsplassene i seg selv og arbeidernes lokale interesser. Nedgang i en sektor vil kunne bety tap av medlemmer, noe Rostad viser til i forbindelse med en eventuell omstilling av oljebransjen til eksempelvis offshore vindparker. Ifølge ham kan dette medføre medlemsflukt fra Industri Energi og Fellesforbundet til EL og IT Forbundet eller andre forbund (Rostad, 2017). Samtidig kan også et forbund miste medlemmer dersom medlemmene ikke opplever at forbundet representerer deres interesser eller deres forståelse av solidaritet. På denne måten vil forbundene ikke nødvendigvis representere medlemmene substansielt, i form av hva medlemmenes faktiske interesser er, men hvordan de *tolker medlemmenes forståelse* av hva som er deres faktiske interesser. Vi kan ikke vite hva som i virkeligheten er medlemmenes faktiske interesser, men en kan ha oppfatninger om det.

Politikk utformes ikke bare hvert fjerde år på landsmøtene. I tillegg til å sette politikk ut i livet, er rådgivere i forbundene ansatt for å gi politiske råd og forberede politikk. Basert på disse rådene er det opp til forbundsledelsen å vurdere hvorvidt dette oppfattes som å være i tråd med hva medlemmene mener, før de fremmer dette som forbundets politikk. På denne bakgrunn skapes det en påstand om representasjon som godtas når arbeidere velger å være medlemmer. Forbundene er avhengige av vekselvirkningen mellom at medlemmene velger forbundene på grunn av interessene forbundene representerer, og det at medlemmene selv påvirker politikktutviklingen. Representasjon kan altså forstås som en paraply for både interesser og solidaritet, ettersom prosessen en konstruerer og aksepterer representasjon innebærer å skape en politikk som medlemmene kan godta, i tillegg til at medlemmene selv, i et samspill med det sentrale leddet, konstruerer den substansielle representasjonen.

6.5 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg vist hvordan man kan forstå betydningen av interesser, solidaritet og representasjon for hvordan ulike forbund i LO utformer klimapolitikk. Jeg mener vi kan forstå de klimapolitiske interessene til et forbund som forklart gjennom hvorvidt de kan plasseres i tilknytningsrommet eller ikke. For industriforbundene, er alle informantene enige om at de vil oppleve negative konsekvenser som følge av klimapolitikk rettet mot redusert utvinningshastighet, og at de har høyere tilknytningsgrad. Når dette forklares som årsaken til

klimapolitikk, mener jeg de trekker en linje mellom sektorinteresser og klimapolitiske arbeidslivsinteresser. Jeg har vist ved et eksempel fra Australia at forbund tilknyttet uvinning av fossile ressurser, kan ha interesser av å ikke kjempe for å forlenge industriens levetid, men heller krever politiske virkemidler for å iverksette en omstilling av arbeiderne. Informantene har også vist til en annen form for klimapolitiske interesser, som ikke ligger i tilknytningsrommet, men som er den politiske rollen fagbevegelsen har i samfunnet. Slik jeg tolker det, kan forbundene lettere ha klimapolitikk rettet mot denne rollen dersom klimapolitikk ikke rammer deres arbeidere.

En annen mekanisme som kan forklare klimapolitikk i fagbevegelsen, mener jeg er solidaritet. Denne ligger tett opptil rollen som samfunnsaktør. Slik jeg ser det, oppfatter noen av informantene det at klimapolitiske konsekvenser ikke rammer egne arbeidere, som et premiss for å la solidaritetshensyn komme over interesser i sektorinteressene. Andre informanter mener at solidaritet med klima og med arbeidere er likestilt, og at det kreves en samfunnsendring for at en både kan møte arbeideres interesser på tvers av rom, og redusere globale klimagassutslipp. Jeg mener altså at klimapolitikken påvirkes av hvorvidt en har en tilretteleggende klimasolidaritet, der klimapolitikk tilrettelegger for sektorens fortsettelse, eller en transformativ solidaritet som krever samfunnsendring til det beste for alle. Hvorvidt det er interesser eller solidaritet som er dominerende utløsende mekanisme for utforming av klimapolitikk, men jeg derfor kan forstås ut fra hvorvidt egen sektor trues av klimapolitikk, og en setter arbeiderinteresser og sektorinteresser som sammenfallende. Videre mener jeg at et forbunds klimapolitiske interesser og deres solidaritetspolitikk konstrueres ved at medlemmene både kollektivt utarbeider en substansiell politisk representasjon, og at de videre godkjenner at politikken representerer dem.

I det neste og siste analysekapittelet vil jeg gå inn på forbundenes aksjonsrom og hvordan aktører handler for å ivareta interessene i tilknytningsrommet. I denne delen vil jeg se på arbeideres kollektive aktørskap, og hvilke nettverk og samarbeid de har for å oppnå sine politiske mål.

7 Analyse 3: handlingsrom og strukturer

I dette analysekapittelet skal jeg gå inn på den siste problemstillingen min som er: Hvordan kan vi forstå LOs handlingsrom for klimapolitisk utforming og klimapolitisk aktørskap? I denne delen skal jeg drøfte aktørenes aksjonsrom og handlingsrom. Aksjonsrom er den arenaen der aktørene jobber politisk for å bevare sine interesser gjennom nettverk med andre aktører. For å forstå LOs handlingsrom for utvikling av klimapolitikk, må også LO forstås som et aksjonsrom i seg selv, der hvert av forbundene kjemper for å ivareta sine klimapolitiske interesser. Som jeg har vist, har forbundene svært ulike interesser i klimapolitikk, og svært ulikt utgangspunkt for å utvikle klimapolitikk. Til å begynne med skal jeg se på hvilke strukturer i LO som former aktørenes handlingsrom, deretter skal jeg se på ulike samfunnsstrukturer som påvirker både LOs og forbundenes handlingsrom.

Selv om det er ulikt hvorvidt de klimapolitiske interessene ligger i tilknytningsrommet, er aksjonsrommet likevel det samme. Industriforbundene opplever at tilknytningsrommet er truet, fordi selve produksjonen risikerer å bli lagt ned, eller i hvert fall redusert. Kampen for å ivareta interessene i tilknytningsrommet, er således ikke en kamp mot arbeidsgivere, men det er likevel en kamp for å bevare arbeidsplasser. Hva gjelder de andre forbundene, vil ikke deres arbeidsplasser påvirkes i like stor grad, dermed står de friere til å utforme klimapolitikk. Forbundstilhørigheten påvirker altså både hva som er aksjonsrommet og handlingsformen. Handlingsrom kan forstås som aktørskap, jeg vil derfor bruke teorier om aktørskap for å belyse handlingsrom og hvordan aktørene utnytter aksjonsrommet.

7.1 Politikkutforming i LO

Både Tomasgard og Skrede, informantene fra LO, legger vekt på at det er forbundene som legger føringene for LOs klimapolitikk. Tomasgard poengterer at forbundene til sammen har over 920.000 medlemmer, LO har 26. Det er forbundene som er medlem av LO, og det er de som sitter med eierskapet, både nasjonalt og i de lokale LO-foreningene (Tomasgard, 2018). Skrede forklarer hvordan forbundene bestemmer LOs klimapolitikk, og at LO er således bundet til forbundenes vedtak, både fra kongress og fra sekretariat.

”Vi har jo en klimastrategi som er enstemmig vedtatt av LO-sekretariat. Etter diskusjon riktig nok, men enstemmig vedtatt. Det betyr at alle forbunda står bak. Og det er på en måte det jeg må forholde meg til. Det er mitt utgangspunkt. Og handlingsprogrammet

likeså, det som står om klima i handlingsprogrammet, det ligger der, det er enstemmig vedtatt på kongressen i fjor, så det er enkelt å forholde seg til” (Skrede, 2018).

Det er altså flertallet av medlemsforbundene i LO som vedtar LOs politikk, enten hvert fjerde år på kongressen, eller når representanter fra forbundene treffes i sekretariatet. Slik har forbundene definisjonsmakt over LOs arbeid.

Forbundene er ikke bundet av LOs politikk, og har dermed frihet til å vedta den politikken de selv ønsker. Skrede viser til dette ved å si at ”noen av forbundene går lenger, ønsker å skille ut det ene eller det andre” (Skrede, 2018). Det er en kjent sak at både Fagforbundet og NTL har en klimapolitikk som skiller seg fra LOs politikk, selv om kongressen vedtok handlingsprogrammet, og dermed også LOs klimapolitikk enstemmig. Hun sier videre at uenigheten i LO går på hastigheten av klimakutt, og at noen forbund går lenger i å ha tiltak som reduserer klimagassutslippene raskere. Man kan derfor forstå LOs politikk som et kompromiss.

Når et forbund har vedtatt sin politikk, skal den videreføres ovenfor myndigheter, men også videre inn i LO-systemet. Når flertallet bestemmer politikken til LO, skulle en tro at en kunne forutse hva som skal vedtas ved å se på forbunenes vedtatte politikk, og hvilke forbund som har flertall på kongressen. Forbundene som i sin politikk har vedtatt vern av LoVeSe hadde til sammen flertall av delegatene på LO-kongressen, så en kunne anta at dette kom til å vedtas. Det ble likevel ikke slik, og det kommer av noen bestemte strukturer i LO-systemet. Sakseierskapsprinsippet og en intern solidaritet mellom forbundene i LO kan veie tyngre enn summen av delegater og forbundstilhørighet. Selv i aksjonsrommet er det altså andre mekanismer som spiller inn, enn numeriske flertall og vedtatt politikk fra forbundenes side.

Det at forbundene inngår i en fellesskapsstruktur som LO, kan også gi seg utslag i vedtakene til de respektive forbundene. På den ene siden kan LO fungere som en arena for kunnskaps- og meningsutveksling. Forbund diskuterer og tar stilling til temaer som de ellers ikke nødvendigvis hadde gjort, som igjen kan påvirke både hva de har politikk om, og hvilken. På den andre siden, som Tomasgard sier, tar forbundene til seg kunnskapen fra kongressvedtakene og ”jobbe[r] tilbake. Da er det to veier vi jobber, det er å både kommunisere mulighetsrommene og behovene til egne medlemmer” (Tomasgard, 2018).

7.2 Sakseierskapsprinsippet

Alle informantene ble gitt følgende sitat fra daværende LO-leder Gerd Kristiansen, og ble bedt om å kommentere intensjonen i utsagnet:

”Men det som må veie tyngst på vektskåla når vi kommer til kongressen i mai, er alltid arbeidstakerinteressene i næringen. De er det Fellesforbundet, Industri og Energi og Forbundet for ledelse og teknikk (FLT) som har. Deres ord må veie tyngst.” (Birkelund, 2016)

Kristiansen viser til striden om vern eller konsekvensutredning av LoVeSe i forkant av kongressen, og sier videre: ”Vi har ikke tradisjon i LO for at forbund fra andre sektorer går ut og mener veldig sterkt om en sektor der andre organiserer medlemmene” (Kristiansen i Birkelund, 2016). Kristiansen beskriver her det tradisjonelle sakseierskapsprinsippet. Flere av informantene viser i likhet med Kristiansen til at dette ikke er en formell regel. Skrede beskriver det som en ”intern selvjustis” på at forbundene ikke ”kan sitte her og forlange at de andre skal gi fra seg noe” (Skrede, 2018).

Steinsholt fra Fagforbundet mener at spørsmålet om LoVeSe og oljeboring handler om mer enn oljepolitikk, og at sakseierskapsprinsippet ikke kan være avgjørende, selv om han også anerkjenner det historiske premisset som sier at forbundet som organiserer sektoren saken gjelder, har større eierskap:

”Sakseierskap går på [...] det konkrete, organiserer du medlemmer innenfor det området så er det området som gjelder. Men når det gjelder spørsmålet om olje og gass, så er det også spørsmål om klima og vårt argument der er delvis at det berører våre medlemmer [men også at] dette er et overgripende problem, dette er et samfunnsproblem. [...] Så sakseierskapstanken kan ikke råde uhemma der” (Steinsholt, 2017).

Rostad, tillitsvalgt i Fellesforbundet, har samme syn som Steinsholt i at spørsmål om oljeboring og LoVeSe ikke utelukkende handler om oljepolitikk. Han mener at Fagforbundet og NTL har ikke først og fremst meninger om olje. De har meninger om klima, ”også utleder de da tiltak ut i fra det” (Rostad, 2017). Han legitimerer dermed en type klimapolitikk som også må innebære oljepolitikk, og ser derfor ut til å mene sakseierskapsprinsippet i hvert fall til dels må vike. Rostad reiser dermed spørsmål om noen har eierskap i det hele tatt når det kommer til klima. Det kan forstås som et spørsmål om det tilhører noe tilknytningsrom, eller om det strekker seg ut over enkeltforbunds tilknytningsrom.

Andersen fra EL og IT Forbundet sier han forstår hva Kristiansen mener, men at hun likevel fratar store deler av samfunnet meningsberettigelse (Andersen, 2017). Han er uenig i

det hun sier, men han erkjenner at det er en balansegang mellom å ha eierskap til en diskusjon, og ha rett til å delta i en diskusjon. Gjerstad fra LO i Oslo mener at hele prinsippet resulterer i at forbundene kan unngå de vanskelige diskusjonene. Stokka fra Industri Energi på sin side er enig med Kristiansen når han sier: ”der rakna den felles forståelsen av at den som problemet [angår] er den som først har uttalerett” (Stokka, 2018). Disse sitatene viser at det er sprikende oppfatninger om hvordan man i LO skal forholde seg til at det er noen som anser at det er kun dem selv som har uttalerett, mens andre opplever at alle saker burde diskuteres av alle. Det gjelder ikke bare alle forbund i LO, men alle i samfunnet for øvrig.

Informantene fra det sentrale LO legger vekt på at alle skal ha lov til å mene noe om alt, ”det er jo ingen som har munnkurv i vårt system” (Tomasgard, 2018). Skrede sier ”alle er jo meningsberettiga når det gjelder klima, alle har jo en direkte interesse av et bra klima, uavhengig av hva slags jobb en har. Så det vil jeg bare avvise, selvfølgelig må folk få lov til å mene det de mener om klima”. Rostad mener at ”alle i Norge har lov til å ha en mening om vi skal verne Lofoten eller ikke, det er såpass mange interesser i Lofoten at det er ikke sånn at oljebransjen skal ha monopol på det”. Det er, som vi så fra sitatet til Kristiansen, likevel en betydelig forskjell mellom det å ha en mening generelt, og det å kjempe veldig hardt for sin oppfatning utad når man er en del av LO. Også Jenseg fra LO i Stavanger er uenig i at dette skal gjelde på klimaområdet og mener at alle, uavhengig av tilhørighet i og til fagbevegelsen, burde ha en formening om dette spørsmålet, fordi det handler om forvaltning av felles naturressurser. ”[Så om dét er] jo ikke bare alle LO-forbund meningsberettiga, men det må jo hele den norske befolkning, organisasjonsliv [...] og biskoper [være]” (Jenseg, 2018).

Det er altså svært ulike synspunkter om sakseierskapsprinsippet, og hvorvidt det skal være gjeldende når det kommer til spørsmål om oljepolitikk. Alle er enige med industriforbundene i at oljepolitikk som sak er det de som har eierskap til, problemet er at de fleste ser olje- og klimapolitikk i sammenheng, som to sider av samme sak. Spørsmålet er i hvilken grad oljepolitikk er klimapolitikk, og klimapolitikk er oljepolitikk. I min tolkning, opplever informantene klima *både* som en del av tilknytningsrommet til arbeidere i petroleumssektoren, og som et spørsmål som angår hele befolkningen. Dette på grunn av omfanget og ringvirkningene av både olje- og klimapolitikk. Dermed det er vanskelig å isolere ett av politikkområdene, og tilskrive det til noen mer enn andre. Så lenge skillet mellom klimapolitikk og oljepolitikk fremstår såpass uklart, er det vanskelig å se hvordan sakseierskapsprinsippet kan være enerådende. Likevel viser både Skrede og Tomasgard til at det ble vedtatt et kompromiss slik som industriforbundene ønsket. ”[R]ealitetene er jo at alle forbundene har jo kommet fram til hvordan de formuleringene skal være” (Skrede, 2018),

”[...] de gikk jo inn for vedtakene også, og det er jo det som er egenskapene våre” (Tomasgard, 2018). Dermed er det en erkjennelse fra flertallet i LO om at det er i noen grad et spørsmål om sektor, og dermed dekkes det til syvende og sist av denne uformelle strukturen om sakseierskap. Selv om klima er noe som angår alle, er det likevel noen som har sterkere interesser enn andre, på grunn av nærhet til konsekvensene av politiske tiltak.

Ifølge Jenseg fra LO i Stavanger, burde LO-ledelsen håndtert saken annerledes i forkant. Som lokal LO-leder i Stavanger er han opptatt av å løfte debatten og skape et fora for dialog og nye løsninger. ”Men så har jeg jo og liksom tenkt på hvis de hadde greid å dreie den debatten i mer en sånn retning [...] hva er det vi skal ha i fremtida [...] og det ansvaret for at en ikke klarer det, det syns jeg LO-ledelsen og må være med og ta” (Jenseg, 2018). Når han sier at han ønsker å løfte debatten og at han har som mål å få med seg industriforbundene på å diskutere alternative arbeidsplasser for nåværende arbeidere, kan selve LO-strukturen være med på å forme forbundenes politiske standpunkter.

7.2.1 Opplevelse av intern solidaritet

Sakseierskapsprinsippet er en uformell struktur som er med på å forme aktørenes handlinger. En av de styrende mekanismene er å ta *hensyn* til de i organisasjonen som kommer dårlig ut av en politikk. Dette er ikke det samme som, men henger tett sammen med solidaritet. Det er en intern solidaritet mellom forbundene i LO. Når jeg snakket med informantene om hva det vil si å være i samme hovedsammenslutning, var det flere av informantene som brukte begrepet *familie* (Tomasgard, Rostad, Skrede og Pedersen). Det at man omtaler organisasjonen som en familie, kan tolkes som at det er en forventning om at man skal støtte hverandre uansett hva. Stokka fra Industri Energi mener at LO-kongressen i 2017 viste at det ikke var slik:

”Når det kommer da til spørsmål om olje- og gassindustrien, så sier de at ”vi mener at klima er så viktig, at vi ønsker å legge ned norsk olje- og gassindustri”. Da blir vi litt sånn, shit pop baluba liksom, hva skjedde med solidariteten her i gården. Fett om dere spør oss om de tinga her før dere ønsker å gjøre våre medlemmer arbeidsledige. [...] Det var ganske mange i vår bevegelse som sa der rakna solidariteten” (Stokka, 2018).

Også Rostad opplevde i likhet med Stokka at solidariteten internt i LO har ”fått seg noen kraftige skudd for baugen” (Rostad, 2017).

Skrede mener på sin side at verken LoVeSe eller klimaspørsmål i seg selv har hatt særlig betydning for den interne solidariteten i LO. Hun trekker frem at det ikke er uvanlig at forbundene har store uenigheter seg i mellom, og at eksempelvis pensjonsspørsmål er et mye vanskeligere felt å bli enige om ”enn at folk skal ha et bra klima, alle er enige i det” (Skrede, 2018). Samtidig vil jeg peke på at opplevelsen av å bli møtt med solidaritet kan være en subjektiv opplevelse. Med det mener jeg at når noen av aktørene anser den interne solidariteten som svekket, er den ikke da det? De forbundene den interne solidariteten eventuelt skulle være rettet mot, industriforbundene, opplever at solidariteten manglet. Likevel landet LO-kongressen på å ikke verne LoVeSe mot oljeboring. Kanskje var det da solidaritet mellom forbundene likevel.

7.2.2 Aktørskap

LOs handlingsrom for utvikling av klimapolitikk påvirkes altså av en strukturell kraft som innebærer å vike og ta hensyn til hverandre. Saken med LoVeSe, viser også hvilken mulighet forbundene har til å utøve aktørskap i dette aksjonsrommet. Industriforbundene anså interessene i tilknytningsrommet som truet, og handlet deretter. Forbundene brukte alle skyts, også trussel om utmelding fra fellesskapet. Selv om eksempelvis Skrede ikke hadde tro på at de faktisk kom til å gjøre alvor av trusselen, var det likevel et verktøy og et virkemiddel. Andersen fra EL og IT Forbundet sier de ”ble [...] tatt litt på senga av hvor mye forarbeid som var gjort i forhold til å mobilisere”. Dette illustrerer kraften i det kollektive aktørskapet for å ivareta arbeidsplassene og interessene. Ved å gjøre en innsats, fikk forbundene igjennom sine interesser. Sagt med begrepene i denne oppgaven: Aksjonsrommet ble fremdeles tatt i bruk for å ivareta interessene i tilknytningsrommet.

Man kan tolke sakseierskapsprinsippet som en strategisk selektiv struktur (Jessop, 2005). Det vil si at når noen hevder å ha større eierskap til en sak enn andre i LO på grunn av sektortilhørighet, kan det være lettere å få gjennomslag for sin politikk. Når alle er enige i at de negative effektene rammer industriforbundene hardest, kan det gjøre at strukturen privilegier industriforbundene, og at de faktisk blir tatt hensyn til. På denne måten har også forbundene i fellesskap reproduisert denne strukturen.

7.3 Relasjonen mellom forbundene

Det at forbundene deltar i en hovedsammenslutning knytter dem tettere sammen enn med andre aktører i fagbevegelsen. Selve medlemskapet er tuftet på en felles sosialdemokratisk

ideologi og felles politiske mål. LO har en sterkere politisk agenda enn de andre forbundene og sammenslutningene. Det informantene forteller, er at de er opptatt av det politiske samarbeidet forbundene imellom. LO om struktur skaper et rom for dialog og samarbeid, som medlemsforbundene og enkeltpersoner benytter seg av i ulik grad. For Andersen var det viktig å trekke frem at klimaspørsmål ikke ødelegger for annet samarbeid mellom forbundene. ”Det er ikke sånn at den uenigheta som ligger mellom oss skaper noe skott i mellom oss, [...] vi har jo alle en interesse av å diskutere de tingene vi er uenige om og” (Andersen, 2017). Han sier at han er god venn med forbundslederen i Fellesforbundet Jørn Eggum.

Gjerstad fra LO i Oslo ønsker å samarbeide mer med industriforbundene om hva som kan være løsningene. ”Vi inviterer jo de til å snakke med oss, fordi at de sitter jo med en kompetanse om hva de kan bruke kompetansen sin til på en måte [...] som ikke vi har. [...] Og det er jo liksom litt å beklage at ikke de har lyst til å sette seg ned og være med i de prosessene” (Gjerstad, 2017). Videre sier hun at hun opplever at det er enkeltpersoner som etter hvert kommer på banen, og at det virker som at de innser at noe må gjøres, men at det er ”på kammerset” (Gjerstad, 2017).

I likhet med Gjerstad, forteller Jenseg fra LO i Stavanger at også han vil ha mer samarbeid mellom de ulike fraksjonene. Han har som mål å samle forbundene lokalt i Stavanger og omegn i større grad enn de er i dag, og samarbeide om politiske saker, ”...så det vi først og fremst har gjort er å skape litt mer sånn arbeid på tvers av fagforeningene i forhold til å samordne det som drives med sosial dumping for eksempel”. Han sier han vil fokusere på de politiske sakene de allerede er enige om, for å skape et større rom for å debattere det de er uenige om, som klimaspørsmål og oljepolitikk.

Skrede fra LOs administrasjon forteller at forbundene blir invitert inn når det er noe spesifikt, som høringer eller liknende. Moen sier at de da ”kan sette ned ad hoc-utvalg i LO for å komme frem til omforente synspunkter” (Moen, 2017). Også Tomasgard fra LOs ledelse sier at det ikke finnes noen formelle møteplasser, ”ikke annet enn at vi kjører jo mange konferanser, det er jo kolossalt mye konferanser der ute der folk møter hverandre” (Tomasgard, 2018). Stokka fra Industri Energi er også enig i at LO arrangerer fora der forbundene møtes, ”men der og kunne jo kanskje LO blitt flinkere til å bringe forbunda sammen om debatter” (Stokka, 2018). Han sier videre ”hvis vi skal legge noe på oss, så kan jeg jo si at vi har nok vært for lite engasjert i Landsorganisasjonens arbeid lokalt da” (Stokka, 2018). Jenser fra LO i Stavanger sier han opplever at Industri Energi og deler av

Fellesforbundet som jobber i oljesektoren, ikke deltar på de arrangementene som er, og at det derfor virker som at de vegrer seg for å delta i debattene.

En måte å tolke forbundene er at de verdsetter samarbeid på tvers, fordi de anerkjenner betydningen av at de tilhører en felles *familie*. Det synes likevel ikke å være tilstrekkelig med arenaer eller virkemidler for å kunne samarbeide og ha samtaler om kontroversielle politiske tema, uten at det blir konfronterende som på LO-kongressen. På mange områder samarbeider de nok godt, men når det gjelder klimapolitikk som omfatter petroleumsbransjen blir det en polarisert debatt der aksjonsrommet som ellers er ment for å ivareta interessene, oppfattes som truende.

7.4 Aktørskap i samfunnsstrukturer

Utenfor LO-strukturen og de begrensninger og muligheter vi finner der intern i LO, er det også i det øvrige samfunnet strukturer som kan begrense aktørskap, men også som kan fremme det. Marked og etterspørsel har en begrensende effekt. Det viser eksempelvis Pedersen fra LO i Oslo til. Han ser for seg at de som i dag produserer understell til plattformer eksempelvis kan produsere understell til vindmøller, men i dag produserer de for oljeindustrien fordi det er det de får av oppdrag. Han vil skape engasjement for å vise at ”det finnes en kvalifisert arbeidskraft som kan gjøre noe annet” (Pedersen, 2017), men at ”det er lettere å stille tariffkrav” (Pedersen, 2017) enn å kjempe for å bygge noe annet enn det bedriften ønsker. Han peker på to ting i dette resonnementet. Det ene er at arbeiderne kan ikke selv velge hva de skal produsere, det er det bedriftene som gjør. Det andre er at det er vanskeligere for arbeidere å gå inn i en kamp om hva som skal produseres, for de må fortsatt kjempe for kravene i tariffavtaler, for egne lønns- og arbeidsvilkår.

Retten til å bestemme over produksjonen ligger hos bedriftene, og som Rostad sier: ”Det er noe som heter styringsrett. Etableringsfrihet, styringsrett, eiendomsrett, det ene med det andre” (Rostad, 2017). Med det mener Rostad at bedrifter har retten til å ta økonomiske valg, også de som rammer arbeidere, så lenge det er innafor lover og avtaler (Frifagbevegelse, udatert). Eiendomsrett over produksjonsmidlene er det også bedriftene som har. Bedriftene inngår i det markedsøkonomiske systemet, og det er dermed de kapitalistiske strukturene i den norske økonomien inngår i som begrenser arbeidernes innflytelse. Tomasgard fra LOs Ledelse poengterer at det er ”etterspørselen som er driveren”. Videre sier han

”da tenker jeg så lenge den etterspørselen er der og de ikke er villig til å begrense den eller legge in restriksjoner på den, så handler det jo om å produsere de varene på en best mulig [klimavennlig måte]. Og da er det jo ikke tvil om at det er bedre heller at den siste oljedråpen som blir utvunnet kommer fra norsk oljefelt enn at den kommer fra kanadisk oljesand, for å si det sånn” (Tomasgard, 2018).

På denne måten blir også aktørenes handlingsrom, og fagbevegelsen som helhet sitt handlingsrom, begrenset av kapitalistiske økonomiske strukturer. Selv om de kan være med å forme det økonomiske landskapet i form av å få igjennom krav om fordelingen av utbyttet mellom kapitaleierne og dem selv, er de likevel bundet av etterspørselen i markedene og hva bedriftene anser er lønnsomt å produsere til enhver tid. Premissene for produksjon kan bestemmes politisk, med incentiver til å investere i grønne innovasjoner, eller reguleringer som former bedrifters investeringer og økonomiske adferd. Forbund og arbeidere har mulighet til å påvirke disse prosessene. Om det skjer på bakgrunn av egeninteresser eller på bakgrunn av interesser som ligger utenfor tilknytningsrommet, må handlingene rettes mot politiske myndigheter.

7.4.1 Aktørskap i nasjonal klimapolitikk

Det er ikke opp til verken forbundene, LO eller fagbevegelsen generelt å bestemme hva som skal være nasjonal klimapolitikk. Fagbevegelsen er til syvende og sist en høringsinstans, også når det gjelder klimapolitikk. Som Rostad sier,

”det er et ekstremt langt sprang fra en lokal fagforening til hva som påvirker klima, [...] du er vant til å ha visse verktøy for hånda, sant. Det kan være verneombudsforskrifter, hovedavtale, overenskomst, arbeidsmiljølov. [...] Når det er snakk om næringsstruktur, hvor mye skal vi investere i olja, hvor mange felt skal åpne, hvilke begrensninger skal vi pålegge jordbruket, transport, også sånn, så [...] ligger jo ikke det heller under fagforeningenes myndighet på noen som helst måte.”

Forbundenes aktørskap over den nasjonale klimapolitikken er begrenset i form av at selv om de er en stor aktør i samfunnet, med nesten en million medlemmer, tette politiske bånd og en politisk tillit, så har de ikke direkte innflytelse på klimapolitikken. Som Rostad poengterer er det kun på en arena tilknyttet arbeidsplassene at forbundene har politiske verktøy. Det vil si at aksjonsrommet på klimapolitikk er tilknyttet tilknytningsrommet og avhengighetsrelasjonene der. Men det betyr ikke at de ikke kan utøve aktørskap på klimapolitikk. Flere av informantene trekker frem mulighetene som ligger i den norske modellen og i partssamarbeidet. ”Det norske trepartssamarbeidet, den norske modellen [...]

har jo frigjort veldig mye kreativitet langt ned i næringskjeden” (Andersen, 2017). Spesielt er det medbestemmelsesretten som løftes frem som der arbeiderne har mulighet til å påvirke prosessene lokalt. Både Skrede og Tomasgard mener klima og miljø har en forankring i Hovedavtalen, ”der ligger jo drøftingsplikten blant annet, det at en skal diskutere ting sammen, en skal finne løsningen sammen” (Tomasgard, 2018). Likevel mener Skrede at det dog er et stykke fra det og å få det ned til tariffavtaler. Pedersen fra LO i Oslo sier at de har et mål om at det skal være ”like naturlig for oss å sitte og snakke på jobben med bedriftsledelsen i samarbeidsmøter om hvordan vi kan få de prosessene til å foregå mest mulig klimavennlig, som det er å diskutere hvorvidt du skal få nytt fottøy” (Pedersen, 2017). Moen løfter frem arbeidernes kunnskap som en viktig del av en omstillingsprosess, for selv om de ikke har ekspertisen i ulik grad av lønnsomhet i klimatiltak, så kan deres kunnskap bringe frem smarte løsninger i arbeidsprosessen.

Tradisjonelt har fagbevegelsen jobba med ytre miljø og forurensning. Til forskjell fra i dag, når konsekvensene av utslippene er globale, sto kampene før om de lokale konsekvensene av industriutslipp. Stokka fra Industri Energi beskriver kampen fagbevegelsen har kjempa mot lokal forurensning på en god måte:

”Hvis du ser på industrien da så var det svartsvilde åser på grunn av utslipp av drit fra fabrikkene, som gjorde at nærmiljøet rundt fabrikkene ble ødelagt [...], men så opplever jo da de at media og sånn som det er mer opptatt av husvasken til hun som henger ut klærne og skittent sengetøy, enn de er av arbeiderne som blir tvunget inn i disse arbeidsmiljøene, og i det så ligger det en motsetning, og det kommer vel kanskje best til syne på et ganske sterkt medlemsmøte der verneombudet sa at hvis vi hadde tatt en sau og dratt i elektrolysehallene våre og bundet den fast til elektrolysecella, gitt sauen mat, gitt sauen gress, gitt sauen vann, så vet alle her at da hadde vi blitt anklagd for dyremishandling, mens det er det samme miljøet du tvinger familiefedre og unge gutter inn i, hele veien. Uten at noen heiser øyene en gang. Så derfor var jo da kampen for å få en respekt for at en måtte gjøre noe med det indre miljøet [veldig] avgjørende” (Stokka, 2018).

Skadevirkningene fra utslippene fra industrien rammet ikke bare arbeiderne, men Stokka beskriver her en situasjon der skadene ikke ble satt fokus på før de ble synlige på natur og lokalbefolkning. Han opplever at fagbevegelsens rolle i prosessen mot å redusere utslippene fra industrien, har vært å være deltaker i omstillingsprosessene. Som han sier det, ”vi har aldri vært stearinlysarbeidere som streiker imot lyspærer, men vi har sagt at skal vi produsere lyspærer så skal vi ha de samme tariffavtalene” (Stokka, 2018). Med det mener han at industrien hele tiden gjennomgår forandringer og omstillinger, med nye teknologiske løsninger, renseteknologi og effektivisering. Det har likevel ikke ført til motstand fra

fagbevegelsens side, det forbundene har kjempet for har hele tiden vært gode tariffavtaler, med gode lønns- og arbeidsvilkår.

I følge Herod (1998) er arbeidere økonomiske og geografiske aktører, med både evne og vilje til å forme det økonomiske landskapet. Med de politiske verktøyene fagbevegelsen har til rådighet, har de kjempet frem ordninger for HMS der deres sikkerhet og helse ivaretas. Dette har også økonomisk betydning. På den ene siden trekker Stokka frem at renseteknologien har ført til mer effektiv produksjon og økt profitt til bedriftene. På den andre siden er det en ansvarliggjøring av bedriftene slik at de ikke kan ta utelukkende økonomiske valg, men at de også må følge nasjonalt regulerte standarder for forsvarlig drift. Arbeidere som en kollektiv aktør har evnen til å endre det økonomiske landskapet, blant annet ved å bidra til å pålegge bedrifter å drifte etter arbeidernes krav. Slik kan arbeiderne sikre lønns- og arbeidsvilkår, når det kommer til omstilling av produksjon og arbeidsprosess.

Moen fra Fellesforbundet er kritisk til en situasjon der fagbevegelsen og forbundene befinner seg i en posisjon der de reagerer, heller enn å sette agendaen selv (Moen, 2017). Hun sikter til medbestemme i hva som skal være løsningene for arbeidere som står foran en eventuell omstilling. Om vi følger Herod, er arbeidernes rolle i denne sammenhengen å sikre rettigheter og vilkår i en omstillingsprosess. Min forståelse av Moens utsagn er at fagbevegelsens rolle i klimapolitikken også må være å være med på å utforme løsningene som angår arbeidslivet, og ikke sikre arbeidernes interesser etter at vedtakene er gjort. Skrede fra LO har en liknende oppfatning. Hun mener at fagbevegelsens rolle er både det sosiale sikkerhetsnettet, men ”det andre som må være på plass det er at en er nødt til å ha sosial dialog på hvordan det skal gjøres”. Hun mener at de ”må få spille en betydelig rolle på hva som skal skje på arbeidsplassene, hvilket tempo det skal være, hva som er de nye alternativer” (Skrede, 2018). Hvordan de skal få spille en slik rolle er det imidlertid få svar på. Skrede mener noe kan være å stille krav til politiske myndigheter, eller å styrke både to- og trepartssamarbeidet (Skrede, 2018).

Aktørene i fagbevegelsen har aktørskap i det at de kan legge press på myndighetene for å få gjennomslag for den politikken de mener er best. Det er likevel et begrenset aktørskap i form av strukturelle samfunnsendringer. Men det betyr ikke at det ikke er et handlingsrom der for å legge press på myndigheter til å prioritere arbeidere og etablere kanaler der arbeidstakerne er med på å legge premissene for et fremtidig arbeidsliv. Der arbeiderne og forbundene likevel har mest aktørskap er å sørge for at når omstillingsprosessene skjer skal de ha en hånd på rattet. ”Det tror jeg kanskje er den viktigste

jobben vi som organisasjon kan gjøre, er det å sette [...] arbeidstakerstempel på det” (Moen, 2017).

7.5 Handlingsform

Bergene (2010a) mener vi også kan studere hvordan aktører handler i aksjonsrommet, det hun kaller handlingsform. Typen aksjon eller handling for å få gjennomslag for sine interesser kan variere etter tilknytningsgrad. Arbeidere tilknyttet oljesektoren har høy grad av tilknytning til bedriftene i sektoren. Bergene skriver at dersom arbeidernes utbyttbarhet er stor, kan dette begrense handlingsalternativene. I denne sammenhengen er det ikke bedriftene som truer tilknytningsrommet, men som Moen fremhever anså arbeiderne ”et angrep på den fantastiske jobben disse medlemmene faktisk gjør hver eneste dag” (Moen, 2017). Hun sier hun derfor forstår ”at medlemmer hos oss reagerte så sterkt som det de gjorde” (Moen, 2017), og viser til at Industri Energi truet med å melde seg ut av LO dersom LO-kongressen vedtok å verne LoVeSe. Jenseg fra LO i Stavanger mener det ”var temmelig sånn utidige greier” (Jenseg, 2018). Også Rostad, tillitsvalgt i Fellesforbundet, synes en slik trussel var ”litt drøyt” (Rostad, 2017). Forbundene hadde derfor en svært konfronterende handlingsform ettersom det, som det beskrives, var for dem en presset situasjon.

Et viktig moment ved handlingen, er at det var mer grasrotdrevet enn toppstyrt: ”Det er jo ikke forbundsstyrene som har noe resolusjoner på noe liknende engang, sant, det er jo litt sånn klubbnivå” (Skrede, 2018). Videre sier hun at ”det betyr jo ikke at det [ikke] har stor virkning internt i organisasjonen”, som vil si at handlinger som kommer fra medlemmer som ikke er bestemt av forbundene, fremdeles kan ha stor innvirkning på LOs politiske utvikling. Dette sier noe viktig om aktørskapet til arbeiderne – det er ikke avhengig av å være kollektiv i forstand at det er forbundet som handler. Arbeiderne kan påvirke som enkeltmedlemmer. En annen handlingsform er samarbeid. Samarbeid som handlingsform kan ofte være toppstyrt, da det innebærer å knytte seg til bestemte aktører som gjerne har konkrete politiske interesser og dermed er retningsdannende for forbundet. Da El og IT Forbundet vedtok å være med i samarbeidet om Broen til Fremtiden, var dette noe som ble vedtatt i forbundsstyret (Andersen, 2017). Samtidig poengterer Andersen at det var viktig for ham å vente med en slik beslutning til han opplevde at han hadde hele forbundet i ryggen i avgjørelsen.

7.6 Samarbeid og alliansepolitikk

Som nevnt er den sentrale delen av aksjonsrommet nettverkene og relasjonene aktørene inngår i. LO kan ses på som et aksjonsrom i seg selv, der forbundene inngår i et nettverk med hverandre som en strategi for å være en sterkere aktør enn det forbundene er enkeltvis, på bakgrunn av felles ideologisk prosjekt. I tillegg etablerer forbundene andre relasjoner og nettverk. Min oppfatning er at de da velger aktører som i utgangspunktet har felles interesser som dem da målet er å realisere egne interesser. Som vi skal se i det følgende, er det svært ulikt for forbundene i LO hvilke aktører de knytter deg til for å realisere interessene i klimapolitikk rettet mot petroleumsspørsmål.

7.6.1 Samarbeid med miljøbevegelsen

Castree mfl. har identifisert ulike allianser mellom fagforeninger og andre aktører i samfunnet. En av dem er allianser med sivilsamfunnsorganisasjoner. Broen til Framtiden og Klimavalgalliansen er eksempler på slike allianser. I den første finner vi blant annet Fagforbundet, EL og IT Forbundet, NTL, Handel og Kontor og LO i Oslo fra fagbevegelsen, i tillegg til aktører fra miljøbevegelsen, som Naturvernforbundet, Natur og Ungdom og Greenpeace (Broen til Framtiden, udatert). Bortsett fra EL og IT Forbundet er de samme aktørene, med flere, med i Klimavalgalliansen (Klimavalgalliansen, udatert). I Broen til Framtiden er det også flere trossamfunn som er tilknyttet. Slike forbindelser kalles også *community unionism* (Coe & Jordhus-Lier, 2010). Coe og Jordhus-Lier sier at det er porøse skiller mellom fagforeningsarbeid og samfunnspolitikk, mellom politikk i og utenfor arbeidsplassen. De sier videre at ved å knytte seg til nye allierte, kan fagforeninger entre nye sosiale rom for handling.

Pedersen fra LO i Oslo er spesielt tydelig på dette med å knytte seg til miljøbevegelsen: ”Når det gjelder måter å jobbe på, så kan man vel si at vi er veldig for at gode krefter finner sammen, [...] utvikle en alliansepolitikk for å få til dette. Så vi har jo lenge vært opptatt av det at miljøbevegelse og fagbevegelse må finne sammen” (Pedersen, 2017). I tillegg vil han løfte frem LO i Oslo sin rolle i å bidra til at flere av aktørene i fagbevegelsen har kommet med i en allianse.

”Så har det vært avgjørende å finne også allianser i fagbevegelsen som er villige til å være med noe i samme retningen, og der er det to ting å si, det ene er at det har vi jo da bidratt til, tør vi vel å si? At vi har fått til det, fagforbundet er aktivt med, NTL er aktivt med, [...] så

samarbeider vi også med EL og IT-forbundet, og til dels også handel og kontor” (Pedersen, 2017).

Pedersen forklarer at LO i Oslo har vært en pådriver for en allianse mellom fagbevegelsen og miljøbevegelsen, og at de har vært en pådriver for at flere av aktørene i fagbevegelsen skal tilslutte seg alliansen. Dette er å utøve aktørskap på en annen måte enn med forbundenes tradisjonelle politiske verktøy i relasjon til arbeidsgivere. Alliansen er basert på deres rolle som samfunnsaktør, der det ikke er institusjonaliserte handlingsformer.

Representasjon og fellesinteresser

Pedersen sier at det er viktig ”å finne områder som forener, uten dermed at folk, eller ulike organisasjoner må gi avkall på det de mener, vi er jo ikke enige i alt det som miljøbevegelsen står for” (Pedersen, 2017). Det vil si at man møtes på de felles interessene, og bygger videre på det. Men en slik tilnærming kan man både lære av hverandre, og få økt forståelse av hverandres behov. Eksempelvis trekker han frem at når han snakker med leder i Greenpeace, Truls Gulowsen, så forteller han ham at det er to post-it lapper han må henge på veggen. ”Det ene er å si at oljearbeideren skal ikke omstilles til NAV, også må du si det at arbeidsfolk i Norge skal opprettholde faglige rettigheter og tariffavtaler, du bør ikke si noe mer, du må ikke forklare noe mer, men da blir du forstått blant våre medlemmer hvis du sier det”. Siden miljøbevegelsen er en stor og viktig aktør i samfunnet, er dette med på å ivareta arbeideres interesser i tilknytningsrommet.

En slik allianse basert på å finne felles interesser, kan forstås som en måte å overføre representativitet. Med det mener jeg at hvis aktører fra miljøbevegelsen tar til orde for arbeideres rettigheter og interesser i deres klimapolitikk, kan det oppleves som en representasjonspåstand. Da påstår eksempelvis Truls Gulowsen at han, og hele miljøbevegelsen, representerer arbeidernes interesser. Om en slik påstand kan godkjennes av medlemmer i fagbevegelsen, vil også fagbevegelsens interesser stå sterkere i samfunnet. Dette er en form for kollektivt arbeideraktørskap. En av de viktigste funksjonene i en slik allianse, er at man sprer forståelse for egen posisjon og egne interesser, inn i et saksfelt der man har etablerte felles interesser. Handlingsformen kan forstås som toppstyrt, ettersom det er politisk ledelse som beslutter formell tilslutning til alliansen, selv om konferansene som arrangeres er tilegnet grasrota.

Lokalt samarbeid

Lokalt ser vi også at det etableres allianser og nettverk mellom fagforeninger og miljøbevegelse. Dette var det hovedsakelig Stokka fra Industri Energi som pratet om. For ham er det en verdi at slike allianser skjer nettopp på lokal skala og i de lokale leddene av miljøvernorganisasjonene og fagforeningene. Han mener at ”jo nærmere du kommer folks virkelighet”, jo større er sannsynligheten for at folk vil lære av hverandre, og at man får arbeidere som er medlemmer av begge organisasjonene. Han har tro på at mobilisering og organisering er måten å komme frem til gode løsninger, for som han sier: ”Vi har aldri trodd på liksom en sterk leder som har alle svarene, men vi tror at hvis mange tenker det samme, hvis en ide er så god at den kan deles av mange, så øker sjansen for at den går igjennom” (Stokka, 2018). Han mener at det er veien å gå, både for å komme frem til felles krav til arbeidsgivere, men også til samfunnet og politiske myndigheter. I likhet med Pedersen er Stokka opptatt av å finne de interessene som er felles, og å utveksle kunnskap mellom organisasjonene.

7.6.2 Samarbeid med arbeidsgiverorganisasjoner

En viktig del av aksjonsrommet er nettverket man knytter på ulike skala. Hovedsammenslutninger kan i seg selv forstås som et aksjonsrom, som forbund og arbeidere bruker for å få gjennomslag for sine krav. Derfor er det viktig for forbundene å få støtte fra de andre aktørene i hovedsammenslutningen for de kravene de stiller for å realisere eller ivareta interessene i tilknytningsrommet. Slik situasjonen er i dag, opplever industriforbundene at de andre aktørene motarbeider deres interesser, i det som er deres aksjonsrom.

Oljeselskapene inngår også i en avhengighetsrelasjon til arbeiderne, de er avhengige av å ha kompetent arbeidskraft for å realisere sine interesser og mål. Dermed har de en gjensidig avhengighet til hverandre i tilknytningsrommet. En viktig del av alliansebygging kan vi forstå som det å ha sammenfallende interesser. Den gjensidige avhengigheten til hverandres eksistens, gjør at de har sammenfallende interesser i å bevare deres felles tilknytningsrom – sektoren. Denne kan være en forklaring på hvorfor vi ser en form for politisk allianse mellom partene i arbeidslivet når det kommer til oljespørsmål i en klimapolitisk kontekst. Det er denne typen allianser Castree m.fl. betegner som en klassekryssende allianse. Formålet er å bevare de økonomiske interessene i sektoren (Brandvold, 2009).

KonKraft er nettopp en slik samarbeidsarena, et formelt nettverk mellom LO-forbundene Industri Energi og Fellesforbundet, og Norsk olje og gass, Norsk Industri og

Norges Rederiforbund (Konkraft, udadert). I følge Stokka ble samarbeidet etablert som et svar på en situasjon der oljeprisen falt og bransjen måtte omstille seg. KonKraft ga i 2016 ut en rapport ved navn *Klima – norsk sokkel i endring* (Konkraft 2016). Rapporten legger frem bransjens mål for kutt i utslipp per produsert enhet, og at de samtidig har en ambisjon om ”at det skal være høy verdiskaping, økt produktivitet og betydelig sysselsetting i bransjen i 2050” (Konkraft 2016, s. 10). To år senere ga de ut rapporten *Konkurranseskraft – norsk sokkel i endring* (Konkraft, 2018). Formålet med prosjektet var å ”sikre verdiskaping, arbeidsplasser og global konkurransekraft for den norske olje- og gassnæringen på lang sikt” (Konkraft, 2018, s 6). Om dette samarbeidet sier Stokka at det er et samarbeid ”der begge er på en måte glad i industrien vi jobber i da, begge ønsker på en måte at industrien skal lære, og at vi nå snakker sammen om løsninger i stedet for å skyte på hverandre”. Stokka trekker frem at Industri Energi og Norsk olje og gass har sammenfallende interesser om bransjens fremtid.

En av målsetningene samarbeidet har hatt, har vært å jobbe med oljeindustrien omdømme (Brandvold, 2009). Det er i denne funksjonen at dette samarbeidet kan oppfattes som en måte å bidra til å tilrettelegge for kapitalinteressene. Denne typen handling kan oppfattes som å være naive nikkedukker for kapitalismen, men Herod (1997) mener at det heller skal forstås som arbeidernes økonomiske strategi for å realisere interesser. Stokka mener det er misforståelse at de er naive og handler i kapitalens interesser, og viser med en parallell at miljøvernminister Thorbjørn Berntsen omtalte en fagforeningen for aluminiumsindustrien som ”lakeiene til Hydro” (Stokka, 2018). Dette skal heller forstås som en form for arbeideraktørskap, der forbundene inngår allianser med de som har felles mål, og som dermed kan bidra til å realisere deres økonomiske agenda. Slik jeg tolker Stokka, skal man forstå denne typen samarbeid som en måte å kjempe for sine klasseinteresser, for vilkårene for produksjon angår arbeiderne, vel så mye som det angår kapitalinteressene.

Oppfattelsen av dette samarbeidet er svært ulik. Rostad, tillitsvalgt i Fellesforbundet, mener at forbundene inngår i et ”kompaniskap med ledersjiktet i næringa” for å opprettholde sektoren, og kaller det hele for korporativt (Rostad, 2017). Han peker videre på at dette kan få en negativ effekt på arbeidernes klasseinteresser: ”Jeg kan liksom ikke peke her og nå på konkrete eksempler, men det er lett å tenke seg at et tett kompaniskap på ett felt vil på en måte tilsløre interesse motsetninger på et annet. Nettopp fordi at [Norsk olje og gass] har et så veldrevet propagandaapparat” (Rostad, 2017). Da jeg spurte Stokka fra Industri Energi om det kan være problematisk med et så tett samarbeid, og om det kan gå på bekostning av annet, er han kontant på at det er ikke tilfelle. ”Fordi er vi uenige så går vi til streik”, og legger det at ”det er vel få forbund som har tilsvarende lønns- og arbeidsvilkår som vi har

fremforhandla”. Tvert imot anser han et slikt samarbeid som konstruktivt, også for klimapolitikk: ”Hvis du er med i et samarbeid så har du jo god mulighet til å påvirke”. Også Tomasgard fra LO i Oslo trekker frem at der de er enige med interesseorganisasjonene så samarbeider de, det gjelder også opp mot nasjonale myndigheter. Han mener det er et tydelig skille på ”at når det gjelder rammene for å produsere, så er vi ofte enige, når det gjelder fordelingen av verdiene vi produserer, så er vi ofte mer uenige [...], forskjellen der er jo at [...] de representerer jo kapitalinteressene” (Tomasgard, 2018)

Representasjon og felles interesser

Igjen kan denne typen politiske allianser være med på å overføre representativitet. Leder for Norsk olje og gass, Karl Eirik Schjøtt-Pedersen, var i august 2018 kritisk til at flere av arbeiderpartipolitikere i Nord-Norge gir opp kampen om oljeboring utenfor Lofoten, Vesterålen og Senja. Et av hans argumenter er arbeidsplassene petroleumsnæringen kan skape, ”Nordland vil også tape arbeidsplasser” (Jakobsen & Bjelland, 2018). På denne måten mener jeg han påberoper seg en representativitet ovenfor arbeidere i sektoren. Han taler på vegne av arbeidsgiverorganisasjonen til petroleumssektoren, men fremmer likevel interesser som ligger hos arbeidstakere, interesser om arbeidsplasser. Fokuset KonKraft har på arbeidsplasser, er naturlig da også arbeidstakerne er en del av samarbeidet, men gjennom dette samarbeidet, mener jeg begge parter bidrar til å overføre representativitet til hverandres interesser. Det gjelder også på spørsmål om klima noe dette utdraget fra en uttalelse om klima fra KonKrafts råd i 2015 illustrerer: ”For å få satt i gang nødvendige tiltak for å redusere klimagassutslippene bør klimapolitikken stimulere til at kompetansen og kunnskapen vi har i næringslivet og klynger i Norge bli brukt i en strategisk satsing for utvikling av teknologi og arbeidsplasser” (KonKraft, 2015).

Rostad, som mener det kan være problematisk med for tette politiske bånd mellom arbeidstaker- og arbeidsgiversiden har et alternativ der arbeidstakerinteressene kan ivaretas uten en klassekryssende allianse. ”Det er viktig at miljøbevegelsen lander riktig på arbeidslivsspørsmål”, fordi han mener ”da hadde miljøbevegelsen og med troverdighet kunne kommet mellom fagforeningene i olja og Norsk olje og gass, arbeidsgiversida i olja, med å si at vi har mye mer til felles med dere på lenger sikt enn det eiersida har”. Han opplever i dag at erfaringene med miljøbevegelsen tilsier at de ikke har noen interesse av arbeidslivsspørsmål, og at det er likegyldig hva som skjer med arbeiderne, så lenge klimautslippene går ned. En slik tilnærming tilsier at både miljøvernere og arbeidere må lære seg hverandres språk for å kunne spille på lag.

7.7 Oppsummering

Dette kapittelet har hatt som mål å belyse hva som kan forklare LO og forbundenes handlingsrom i å utvikle klimapolitikk og utøve aktørskap. Først har jeg sett på hvordan strukturer i LO som institusjon kan begrense eller muliggjøre forbundenes handlingsrom til å fremme sine politiske interesser. Selv om LOs politikk ikke legger føringer for forbundenes politikk, er det likevel mekanismer som kan forme politisk handling. Sakseierskapsprinsippet kan ses på som en begrensning eller en mulighet for å fremme politikk avhengig av hvilket perspektiv du ser fra. Dersom en ønsker å føre en restriktiv petroleumspolitik, kan sakseierskapsprinsippet fungere som en begrensning for å få gjennomslag, ettersom petroleumspolitik tilskrives industriforbundene. For industriforbundene kan det på den annen side være den muligheten de har for å få igjennom den politikken de anser at ivaretar deres interesser, selv om de er i mindretall på kongressen. Den styrende mekanismen kan igjen være solidaritet, der industriforbundenes interesser ble tatt hensyn til på kongressen.

Videre har jeg i dette kapittelet sett på ulike strukturer i samfunnet som er med på å utgjøre forbundenes og LOs klimapolitiske handlingsrom. Norge inngår i en kapitalistisk markedsøkonomi, der bedrifter har styringsrett og eiendomsrett til å selv avgjøre produksjon og andre økonomiske valg. Forbundene kan forhandle om fordelingen av det økonomiske utbyttet, og rettigheter på arbeidsplassen og i arbeidsprosessen. Dersom det skal legges føringer for bedriftenes strategier, må dette komme fra myndighetene. Der kan forbundene og LO legge politisk press og være en høringsinstans. Samtidig er det også begrenset handlingsrom for å endre nasjonal klimapolitikk, ettersom forbundene ikke har noen utøvende makt. Det betyr likevel ikke at de ikke har aktørskap, for LO er en mektig samfunnsaktør som kan sette dagsorden og påvirke politiske prosesser.

Når det gjelder måten forbundene handler, så har jeg sett nærmere på to handlingsformer. Den første kan best illustreres med situasjonen der industriforbundene truet med å forlate LO-samarbeidet dersom LO vedtok å verne LoVeSe. Dette kan ses som en kraftig og noe militant handlingsform, men også en desperat handling som følge av at LO ikke lenger kunne fungere som et aksjonsrom for forbundene å få igjennom deres interesser. Den andre handlingsformen er samarbeid. Både industriforbundene og de petroleuskritiske forbundene deltar på samarbeidsarenaer om klima- og petroleumspolitik, men med svært ulike aktører. Industriforbundene samarbeider med arbeidsgivere i en vertikal allianse som kan kalles klassekryssende. De andre forbundene deltar blant annet i samarbeidet om Broen

til Framtiden, som er en horisontal allianse med sivilsamfunnsorganisasjoner fra miljøbevegelsen, men også med flere religiøse samfunn. Ved å inngå slike allianser og samarbeider med aktører med sammenfallende interesser, kan forbundene overføre representativitet til disse aktørene, slik at deres egne interesser blir ivaretatt av flere.

8 Konklusjon

Selv om flertallet av delegatene på LO-kongressen i mai 2017 tilhørte forbund som vil verne Lofoten, Vesterålen og Senja mot oljeboring, så vedtok kongressen et kompromiss om å støtte en konsekvensutredning. Det er kanskje slike kongressvedtak som gjør at LO av noen ses på som en bremsekloss i kampen mot farlige klimagassutslipp, særlig den dele av det politiske Norge som mener norsk petroleumsindustri som en del av det globale klimaproblemet. I dette siste konkluderende kapittelet skal jeg sammenfatte hva jeg har funnet som mulige forklaringer på at det er slik. I første omgang skal jeg gå inn på betydningen av interesser, solidaritet og representasjon på utforming av klimapolitikk i LO-forbund. Det er disse tre faktorene i samspill som setter premissene for utviklingen av klimapolitikk i de respektive forbundene.

Betydningen av interesser for forbundenes klimapolitikk er tosidig. På den ene siden har jeg funnet ut at forbundene forsvarer klimapolitikken sin ved å forstå arbeidernes interesser som lokale relasjoner i tilknytningsrommet. Dette kan også forstås som at de setter arbeidernes interesser i sammenheng med interesser i sektorens videreføring. Dersom forbundene forstår interessene til arbeiderne som å være tilknyttet sektorinteresser, er de også mer tilbøyelige til å vedta en politikk som legger til rette for kapitalinteressene i sektoren. For industriforbundene Industri Energi og Fellesforbundet oppfattes en petroleumsrestriktiv klimapolitikk som en trussel mot sektoren, og dermed en trussel mot deres interesser. Deres klimapolitikk er derfor rettet mot andre virkemidler for kutt i klimagassutslipp, som teknologiske løsninger og markedsmekanismer. Motsatt oppfatter EL og IT Forbundet satsing på ikke-fossile energikilder som en mulighet for utvikling og etablering av arbeidsplasser innen energisektoren. Fagforbundets interesser kan etter mine vurderinger ikke plasseres i tilknytningsrommet på samme måte som de foregående. Likevel forklarer Fagforbundet at utgangspunktet for deres klimapolitiske interesser blant annet har sammenheng med medlemmenes arbeidssituasjon.

Samtidig som forbundene forstår interessene som kortsiktige interesser i sektorens ve og vel, utformer forbundene klimapolitikk ut fra deres interesser for samfunnets generelle og langsiktige utvikling. Det vil si interesser som kan tillegges fagbevegelsens funksjon som politisk aktør ovenfor myndighetene og samfunnet for øvrig. Tiltakene de formulerer i en slik samfunnspolitikk likevel ikke motstridende med interessene i sektorene forbundene tilhører. Dermed får ikke forbundene bare ulik politikk som følge av at de ønsker det beste for

sektoren sin, men ut fra denne interessen utledes svært forskjellige normative oppfatninger om samfunnets klimapolitiske utvikling.

Tett opptil politikktvikling i funksjon av å være en samfunnsaktør, finner vi solidaritet. Forbundenes klimapolitiske solidaritetsforståelse kan således være produkt av en grunnleggende sektorbasert interesse. Det er ingen av forbundene som legger opp til en solidaritetsforståelse som utfordrer den kapitalistiske strukturen sektoren tilhører. En slik solidaritet ville vært en transformativ klimasolidaritet. Vi kan derfor forstå forbundenes klimasolidaritet som tilretteleggende eller bekreftende. En slik solidaritet fordrer en form for tilretteleggende interesse, det vil si en interesse for sektorens videreføring. Det er altså lettere å ha transformativ klimasolidaritet dersom et forbund ikke er tilknyttet sektor. Det gir mer rom for å la solidaritet få en mer dominerende betydning enn interesser. LO i Oslo legger nærmest en transformativ forståelse av klimasolidaritet, og vektlegger selv lav sektorbasert tilknytningsgrad, spesielt innenfor petroleumssektoren. Denne strukturen kan forklare hvorfor Fagforbundet og NTL trekkes frem som forbund som ikke tar hensyn til arbeidsplasser i Norge i sin klimapolitikk.

Relasjonen mellom solidaritet, interesser og sektor må ikke forstås som en nødvendig relasjon. Den sektorbaserte strukturen i den norske fagbevegelsen *kan* gi de klimapolitiske utfallene vi ser i dag, på bakgrunn av disse to mekanismene. Dersom et forbund legger til grunn at den fossile ressursen som sektoren er organisert rundt ikke er bærekraftig, det være seg økonomisk, sosialt eller økologisk, kan interessene ligge i arbeidsplasser generelt. Det vil si at interessene ikke springer ut fra spesifikke lokale relasjoner, men krav om at det skal eksistere lokale tilknytningsrelasjoner for å bevare arbeidernes økonomiske og sosiale interesser.

Klimapolitisk representasjon i fagforbund i Norge, konstrueres i en vekselvirkning der medlemmer velger sine respektive forbund for å representere deres interesser, *samtidig* som selv er med på å kollektivt skape representasjon. Dette gjøres formelt gjennom demokratiske prosesser. En substansiell representasjon vil si å representere medlemmenes faktiske interesser. Siden man i filosofisk forstand ikke kan vite hva dette er, dannes det et bilde av medlemmene og deres faktiske interesser. Ut fra det formuleres en påstand om at forbundene representerer disse interessene. Forbundene er avhengige av at medlemmene godtar en slik påstand. Dette virker som et spørsmål om hva som kommer først av politikktutforming og medlemsbasen. Det må heller forstås som en kollektiv prosess der

aktørene produserer og reproducerer den klimapolitiske forståelsen, og potensielt følgelig solidaritetsforståelsen.

Når forbundene har vedtatt sin politikk, er målet å sette denne politikken ut i livet. Det fører oss over til det andre forskningsspørsmålet jeg skal besvare; hvordan oppfatter aktører i LO deres handlingsrom for klimapolitisk utforming og klimapolitisk aktørskap?

LO er i seg selv et aksjonsrom der aktørene utøver aktørskap for å realisere sine interesser. Internt i LO råder det en overordnet solidaritet i betydningen at forbundene tar hensyn til hverandres interesser når de utformer felles politikk. Det innebærer at de inngår demokratiske kompromisser der den gruppen som opplever å bli negativt påvirket politisk, får en beslutningsmakt over vedtakene på kongressen. Forbundene har forståelse for hverandres posisjoner selv om de er uenige. Sakseierskapsprinsippet er en viktig mulighet for forbund å utøve aktørskap i form av å kjempe for hvordan LO skal representere deres interesser. Selv om klimapolitikk oppfattes av mange som et større spørsmål enn at noen har eierskap til det, privilegerer denne strukturen en intern solidaritet der det tas hensyn til andres kortsiktige interesser.

Når det gjelder LOs og forbundenes klimapolitiske aktørskap kan dette forklares ut fra deres rolle som institusjonell aktør i den norske modellen, og deres politiske rolle som aktør i samfunnet. Som politisk sivilsamfunnsaktør utgjøres arbeidernes aktørskap av LOs og forbundenes forutsetninger til å påvirke nasjonal klimapolitikk. I tillegg til å ha definisjonsmakt over arbeidslivets interesser på bakgrunn av LOs samfunnsposisjon, er forbundene i LO viktige alliansepartnere med andre aktører. Jeg har identifisert to alliansetyper blant forbundene. Den første alliansetypen er en *community unionism*-basert allianse ser vi mellom Fagforbundet, NTL, EL og IT Forbundet og Handel og Kontor. Sammen med miljøbevegelsen og kirkesamfunn jobber forbundene opp mot samfunnsopinionen generelt og nasjonale myndigheter med krav om grønn omstilling fra petroleumsdrevet økonomi og for opprettelse av nye arbeidsplasser i bærekraftige sektorer. Den andre alliansetypen er på tvers av klassesamfunnet mellom arbeidsgivernes interesseorganisasjoner og industriforbundene i KonKraft-samarbeidet. KonKraft har felles klima- og petroleumpolitiske uttalelser der de forstår norsk olje- og gassindustri som en global klimaløsning. Samarbeid som handlingsform må forstås som klimapolitisk aktørskap der politiske interesser kan fremmes utenfor LO-samarbeidet.

Fagbevegelsens rolle som institusjonell aktør i den norske samarbeidsmodellen medfører viktige verktøy for å utøve aktørskap i form av å gi mulighet for å påvirke bedrifters beslutningsprosesser, og å kreve lønns- og arbeidsvilkår tilpasset til endringer i forutsetninger for produksjon. Den norske modellen oppfattes av alle de utvalgte forbundene og LO som å kunne være instrumentell i en omstilling. Fagbevegelsen kan i trepartssamarbeidet være med på å legge føringene for utviklingstrekk i det norske arbeidslivet i omstillingsprosesser. Dette danner et utgangspunkt for å konkludere at forbundene og LO i hovedtrekk, er i et politisk spor rettet mot at grønn vekst sammen med den norske modellen, er den norske fagbevegelsens respons på klimaendringene. De er bare ikke forente om i hvilke sektorer denne veksten skal være.

LOs tilknytningsrom er forbundene. Som en ideologidrevet klassebasert organisasjon, er LOs hovedinteresse å bevare en samlet arbeiderbevegelse og representere arbeidsklassens felles interesser som helhet. Selv om forbundene er grunnleggende uenige om enkelte saker, fremholder LO og medlemsforbundene samhold blant arbeidere på tvers av sektorene som en overordnet verdi. For at de brede lag skal kunne godta en indirekte påberopelse av representasjon, er det derfor viktig å opprettholde balansen mellom harmoni og interne spenninger. Som personlig engasjert i klimapolitikk vil jeg trekke frem viktigheten av å realisere tilstrekkelige klimakutt, men det er samtidig viktig at fagbevegelsen som helhet, LO inkludert, tilnærmer seg dette målet i et tempo som sørger for at samholdet mellom medlemsforbundene består.

En fjerde fase i arbeidsgeografiforskningen fokuserer på nye sektorer, nye sosiale rom for organisert arbeidskraft og nye politiske saker på den politiske dagsorden. I denne oppgaven har jeg sett på hvordan klimapolitikkens fremtreden i fagbevegelsen som prosess har skapt nye allianser og nye arenaer for politisk kamp. LO er fremdeles den viktigste samarbeidsarenaen for medlemsforbundene. Når forbundene innehar divergerende syn vender de seg imidlertid utad i ulike retninger for støtte, for eksempel i spørsmålet om norsk petroleumseksportindustriens betydning for globale klimagassutslipp.

Klima er i dag så prekært politisk tema at jeg mener forbundene i større grad enn i dag burde være samlet om klimapolitiske løsninger. Dette ikke bare for å kunne sette et arbeidstakerstempel, men også for å sette agendaen. Grønne kapitalister er fremdeles kapitalister. Økologisk bærekraftige jobber vil ikke nødvendigvis være sosialt bærekraftige, og på dette grunnlaget har fagbevegelsen en felles interesse i å engasjere seg i klimakampen.

Det er mye å forske videre på hva gjelder klimapolitikken og klimaendringenes posisjon i det norske arbeidslivet. Klimautfordringen er vedvarende og vil medføre betydelige omstillinger i verden og i Norge. Det er enighet om at på et eller annet tidspunkt vil etterspørsel etter fossil energi falle og norsk produksjon av petroleum vil måtte erstattes av annen verdiskapning. Det vil få konsekvenser for norske arbeidsplasser og her vil det trolig være økt behov ikke bare for teknologiutvikling, men også for forskning.

Det er mange aspekter denne oppgaven ikke har vurdert. En ting er hvordan vi kan se fagbevegelsens perspektiver i relasjon til den dominerende klimadiskursen i nasjonal klimapolitikk. Det er ingen klarhet om hvilken plass klima skal eller kan ha i et trepartssamarbeid – skal avtaleverket fungere som et verktøy, eller kan klima ha en formell plass? Jeg mener det interessant å fokusere mer på petroleumsarbeidere i Norge. Hvordan oppfatter disse klimaspørsmålet i relasjon til sin arbeidsplass, og hvilken rolle kan deres fagforbund ha i klimakampen. Videre mener jeg også klimasolidaritet er et tema som er høyst aktuelt, ikke bare globalt, men også internt i den norske fagbevegelsen. Hvordan kan vi forstå klima inn i den tradisjonelle arbeidssolidariteten?

Litteraturliste

- Asdal, K. (2015). What is the issue? The transformative capacity of documents. *Distinktion: Journal of Social Theory*, 16(1), 74–90.
<https://doi.org/10.1080/1600910X.2015.1022194>
- Bailey, C., White, C., & Pain, R. (1999). Evaluating qualitative research: dealing with the tension between ‘science’ and ‘creativity’. *Area*, 31(2), 169–178.
<https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.1999.tb00182.x>
- Baxter, J. (2016). Case Studies in Qualitative research. I I. Hay. (Red.), *Qualitative Research Methods in Human Geography* (kapittel 7). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Baxter, J., & Eyles, J. (1997). Evaluating Qualitative Research in Social Geography: Establishing ‘Rigour’ in Interview Analysis. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 22(4), 505–525. <https://doi.org/10.1111/j.0020-2754.1997.00505.x>
- Bergene, A. C. (2010a). Fagbevegelsens aksjonsrom. Oppskalering i møtet med global kapital etter år 2000. I I. Helle, K. Kjeldstadli & J. Sørvoll (Red.), *Historier om motstand. Kollektive bevegelser i det 20. Århundret*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Bergene, A. C. (2010b). *Preaching in the Desert or Looking at the Stars?: A Comparative Study og Trade Union Strategies in the Auto, Textile and Garment, and Maritime Industries* (Doktoravhandling, Universitetet i Oslo). Oslo
- Birkelund, H.R. (2016, 1. November). – Jeg skjønner frustrasjonen. *Siste.no. Arbeidsliv*. Hentet den 13.09.18 fra: <https://www.siste.no/arbeidsliv/innenriks/nyheter/jeg-skjønner-frustrasjonen/s/5-47-73789>
- Blaikie, N. (2007). *Approaches to Social Enquiry: Advancing Knowledge* (2nd edition). Cambridge: Polity.
- Brandvold, å. (2009, 3. januar). Sponset av OLF. *Klassekampen. Innenriks*. Hentet den 13.09.18 fra: <http://www.klassekampen.no/55500/article/item/null/sponset-av-olf>
- Broen til Framtiden (udatert). *Om*. Hentet den 13.09.18 fra: <http://broentilframtiden.com/om/>
- Buch-Hansen, H., & Nielsen, P. (2005). *Kritisk realisme*. Frederiksberg: Samfundslitteratur/Roskilde Universitetsforlag.
- Byrkjeland, M. (2000). Frå kraftsosialisme til miljøteknisk modernisme: LO og miljøpolitikken 1960 til 1997. I I. Bjørnhaug, Ø. Bjørnson, T. Halvorsen & H-J. Ågotnes. (Red.), *I rettferdighetens navn: LO 100 år--historiske blikk på fagbevegelsens meningsbrytninger og veivalg*. Oslo: Akribe.

- Castree, N. (2007). Labour Geography: A Work in Progress. *International Journal of Urban and Regional Research*, 31(4), 853–862. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2007.00761.x>
- Castree, N., Coe, N., Ward, K., & Samers, M. (2004). *Spaces of Work: Global Capitalism and the Geographies of Labour*. London. <https://doi.org/10.4135/9781446221044>
- Coe, N. M., & Jordhus-Lier, D. C. (2011). Constrained agency? Re-evaluating the geographies of labour. *Progress in Human Geography*, 35(2), 211–233. <https://doi.org/10.1177/0309132510366746>
- Cox, K. R. (1998). Spaces of dependence, spaces of engagement and the politics of scale, or: looking for local politics. *Political Geography*, 17(1), 1–23. [https://doi.org/10.1016/S0962-6298\(97\)00048-6](https://doi.org/10.1016/S0962-6298(97)00048-6)
- Dowling, R. (2016). Power, Subjectivity, and Ethics in Qualitative Research. I I. Hay. (Red.), *Qualitative Research Methods in Human Geography* (kapittel 2). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Dunn, K. (2016). Interviewing. I I. Hay. (Red.), *Qualitative Research Methods in Human Geography* (kapittel 8). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Dølvik, J.E. (2013). *Grunnpilarene i de nordiske modellene: et tilbakeblikk på arbeidslivs- og velferdsregimenes utvikling*. (delrapport 1, NorMod mot 2030). Oslo: Fafo
- Easton, G. (2010). Critical realism in case study research. *Industrial Marketing Management*, 39(1), 118–128. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2008.06.004>
- EL og IT forbundet (udatert a). *Tariffavtaler og protokoller*. Hentet den 13.09.18 <https://elogit.no/lonn-og-arbeidsvilkar/tariffavtaler-og-protokoller>
- EL og IT forbundet (udatert b). *Handlingsprogram 2015-2019*. Hentet den 13.09.18 <https://elogit.no/forbundet-mener/handlingsprogram-2015-2019#idKlimaogmilj%C3%B8>
- EL og IT forbundet (2008). *Handlingsplan energi*. Hentet den 13.09.18 fra: <https://elogit.no/handlingsplan-energi>
- Fagforbundet (udatert a). *Lønn og avtaler*. Hentet den 13.09.18 fra: <https://www.fagforbundet.no/lonn-og-avtaler/>
- Fagforbundet (udatert b). *Handlingsprogram*. Hentet den 13.09.18 fra: <https://www.fagforbundet.no/om-fagforbundet/prinsipp-og-handlingsprogram/#handling>
- Fagforbundet (udatert c). *Ta klimakampen på alvor*. Hentet den 13.09.18 fra: <http://lm.fagforbundet.no/dokumenter/>

- Fellesforbundet (2016a). *Fellesforbundets overenskomster*. Hentet den 13.09.18 Fra: <https://www.fellesforbundet.no/for-avdelingklubb/tariffavtaler-og-protokoller/>
- Fellesforbundet (2016b). *Prinsippprogram*. Hentet den 13.09.18 fra: <https://www.fellesforbundet.no/om-fellesforbundet/prinsipper-og-vedtekter/forbundets-prinsippprogram/>
- Felli, R. (2014). An alternative socio-ecological strategy? International trade unions' engagement with climate change. *Review of International Political Economy*, 21(2), 372–398. <https://doi.org/10.1080/09692290.2012.761642>
- Flanders, A. (1970). *Management and Unions: Theory and Reform of Industrial Relations*. London: Faber & Faber.
- Fraser, N. (1995). From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a «Post-Socialist» Age. *New Left Review*, 1, 68–93.
- Frifagbevegelse. (udatert). *Styringsrett*. Hentet den 13.09.18 fra: <https://frifagbevegelse.no/tariffleksikon/styringsrett-6.443.530004.7f654d1b05>
- Fæhn, T., Hagem, C., Lindholt, L., Mæland, S., & Rosendahl, K. E. (2017). Climate policies in a fossil fuel producing country - demand versus supply side policies. *The Energy Journal*, 38(1). <https://doi.org/10.5547/01956574.38.1.tfae>
- Hagen, I. M. (2016). *Forskere søkes! Om klimaspørsmålets plass I arbeidslivsforskningen*. Oslo: Fafo
- Hampton, P. (2015). *Workers and Trade Unions for Climate Solidarity: Tackling climate change in a neoliberal world* (1 edition). London ; New York: Routledge.
- Handel og Kontor (udatert). *Overenskomstene*. Hentet den 13.09.18 fra: <http://www.hkinfo.no/Avtaler-og-rettigheter/Overenskomstene>
- Handel og Kontor (2017). *Prinsipp- og handlingsprogram 2016-2020: Vedtatt på landsmøtet*. 2016. Hentet den 13.09.18 <http://www.hkinfo.no/Om-HK/Vedtekter-aarsrapport-handlingsprogram-og-organer/Prinsipp-og-handlingsprogram-2016-2020>
- Harvey, D., & Williams, R. (1995). Militant Particularism and Global Ambition: The Conceptual Politics of Place, Space, and Environment in the Work of Raymond Williams. *Social Text*, (42), 69–98. <https://doi.org/10.2307/466665>
- Hay, I. (Red.). (2016). *Qualitative Research Methods in Human Geography* (Fourth Edition). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Herod, A. (1997). From a Geography of Labor to a Labor Geography: Labor's Spatial Fix and the Geography of Capitalism. *Antipode*, 29(1), 1–31. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00033>

- Hyman, R. (2001). *Understanding European Trade Unionism: Between Market, Class and Society* (1 edition). London ; Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications Ltd.
- Industri Energi (Udatert a). *Lønns- og arbeidsvilkår*. Hentet den 13.09.18 fra:
<https://www.industrienergi.no/lonns-og-arbeidsvilkar/>
- Industri Energi (udatert b). *Arbeidsplan 2018*. Hentet den 13.09.18 fra:
<https://www.industrienergi.no/om-forbundet/arbeidsplan-2018/>
- Jakobsen, A.N. & Bjelland, V.(2018, 10. August). – Kritisk for Norge at AP vraker Lofot-olje. *NRK Nordland*. Hentet den 13.09.18 fra: https://www.nrk.no/nordland/_-kritisk-for-norge-at-ap-vraker-lofot-olje-1.14158511
- Jessop, B. (2005). Critical Realism and the Strategic-Relational Approach. *New Formations*, 56. Hentet den 13.09.18 fra:
https://www.researchgate.net/publication/263691122_Critical_Realism_and_the_Strategic-Relational_Approach
- Johns, R. A. (1998). Bridging the Gap between Class and Space: U.S. Worker Solidarity with Guatemala. *Economic Geography*, 74(3), 252–271. <https://doi.org/10.1111/j.1944-8287.1998.tb00115.x>
- Jordhus-Lier, D. (2012). The geographies of community-oriented unionism: scales, targets, sites and domains of union renewal in South Africa and beyond. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 38(1), 36–49. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2012.00504.x>
- Jorgensen, M., & Phillips, L. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method* (First edition). London; Thousand Oaks, California: Sage Publications Ltd.
- Klimavalgalliansen (udatert). *Medlemmer*. Hentet den 13.09.18 fra:
http://www.klimavalgalliansen.no/?page_id=38
- Konkraft (udatert) Hentet den 13.09.18 fra: <http://konkraft.no/about/>
- KonKraft (2015) Hentet den 13.09.18 fra: <http://konkraft.no/wp-content/uploads/2016/04/151124-KonKrafts-R%C3%A5d-uttalelse-klima.pdf>
- Konkraft (2016) Hentet den 13.09.18 fra: http://konkraft.no/wp-content/uploads/2016/08/Konkraftrapport_komprimert_web.pdf
- Konkraft (2018) Hentet den 13.09.18 fra: http://konkraft.no/wp-content/uploads/2018/02/Konkurranseskraft_Final02_m.omslag_web.compressed.pdf
- LO. (Udatert). *Om LO*. Hentet den 13.09.18 fra <https://www.lo.no/Om-LO/>

- LO. (2017) *LOs handlingsprogram: LOs handlingsprogram 2017-2021 ble vedtatt på LO-kongressen 2017*. Hentet den 13.09.18 fra: <https://www.lo.no/Om-LO/LOs-handlingsprogram/>
- Lønnå, E, Tømmerås, O. (2017, 8. Mai). Industri-delegater om oljestriden: – Et frontalangrep på våre arbeidsplasser. *Fagbladet*. Hentet den 13.09.18 fra: <https://fagbladet.no/nyheter/industridelegater-om-oljestriden--et-frontalangrep-pa-vare-arbeidsplasser-6.91.464690.acbd0f926e>
- Marston, S. A., Jones, J. P., & Woodward, K. (2005). Human geography without scale. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 30(4), 416–432. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2005.00180.x>
- Norsk Tjenestemannslag (2014). *Vårt program*. Hentet den 13.09.18 https://www.ntl.no/ntl-mener/vis-artikkel?p_dimension_id=77456&p_document_id=18797
- Norsk Tjenestemannslag (udatert). *Lønnsystem og Tariffavtaler*. Hentet den 13.09.18 https://www.ntl.no/lonn-og-avtaler/tariff?p_dimension_id=77483
- Pitkin, H. F. (1967). *The concept of representation* (1. paperback ed., [Nachdr.]). Berkeley, California: University of California Press.
- Räthzel, N., & Uzzell, D. (2011). Trade unions and climate change: The jobs versus environment dilemma. *Global Environmental Change*, 21(4), 1215–1223. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.07.010>
- Räthzel, N., Uzzell, D., & Elliott, D. (2010). Can trade unions become environmental innovators? *Soundings*, 46(46), 76–87. <https://doi.org/10.3898/136266210793790891>
- Saward, M. (2006). The Representative Claim. *Contemporary Political Theory*, 5. <https://doi.org/10.1057/palgrave.cpt.9300234>
- Smith, K. E. (2006). Problematizing power relations in ‘elite’ interviews. *Geoforum*, 37(4), 643–653. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2005.11.002S>
- Snell, D., & Fairbrother, P. (2010). Unions as environmental actors. *Transfer: European Review of Labour and Research*, 16(3), 411–424. <https://doi.org/10.1177/1024258910373874>
- Stavis, D., & Felli, R. (2015). Global labour unions and just transition to a green economy. *International Environmental Agreements*, 15, 29–43. <https://doi.org/10.1007/s10784-014-9266-1>
- Stokke, T. A., Evju, S., & Frøland, H. O. (2003). *Det kollektive arbeidslivet: organisasjoner, tariffavtaler, lønnsoppgjør og inntektspolitikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Stratford, E. & Bradshaw, M. (2016) *Qualitative Research and Rigour*. I I. Hay. (Red.), *Qualitative Research Methods in Human Geography* (kapittel 6). Oxford, New York: Oxford University Press
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse* (4. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Viega, J.P.C & Martin, S.B. (2012). Climate Change, Trade Unions and Rural Workers in Labour-Environmental Alliances in the Amazon Rainforest. I N. Räthzel & D. Uzzell. (Red.) *Trade Unions in the Green Economy: Working for the Environment* (Kapittel 10). New York, NY: Routledge.
- Waitt, G. (2016). Doing Foucauldian Discourse Analysis – Revealing Social Identities. I I. Hay. (Red.), *Qualitative Research Methods in Human Geography* (kapittel 12). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Winchester, H.P.M & Rofe, M.W. (2016). Qualitative Research and its Place in Human Geography. I I. Hay. (Red.), *Qualitative Research Methods in Human Geography* (kapittel 1). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Wiseman, J., Campbell, S., & Green, F. (2017). Prospects for a “just transition” away from coal-fired power generation in Australia: Learning from the closure of the Hazelwood Power Station. *CCEP Working Papers*. Hentet den 13.09.18 fra <https://ideas.repec.org/p/een/ccepwp/1708.html>
- Yeung, H. W. (1997). Critical realism and realist research in human geography: a method or a philosophy in search of a method? *Progress in Human Geography*, 21(1), 51–74. <https://doi.org/10.1191/030913297668207944>
- Ytterstad, A. (Red.). (2015). *Broen til framtiden* (1. utgave, 1. opplag). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Vedlegg 1: Liste over informanter

17. november 2017	Ingunn Gjerstad	Sekretær, LO i Oslo og nestleder, Oslo/Akershus Handel og Kontor
	Roy Pedersen	Leder, LO i Oslo
27. november 2017	Gunnar Steinsholt	Rådgiver, Fagforbundet
7. desember 2017	Alte Forfang Rostad	Tillitsvalgt, fellesforbundet
12. desember 2017	Jan Olav Andersen	Forbundsleder, El og IT forbundet
14. desember 2017	Jeanette Iren Moen	Rådgiver, Felleforbundet
16. januar 2018	Ommund Stokka	I forbundsledelsen, Industri Energi
30. januar 2018	Per Jo Jenseg	Leder, LO i Stavanger
31. januar 2018	Are Tomasgard	LO-sekretær, LOs politiske ledelse
01. februar 2018	Anne-Beth Skrede	Rådgiver, LO
07. februar 2018	anonym informant	

Vedlegg 2: Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

Klimapolitikk i fagbevegelsen i Norge

Bakgrunn og formål

Formålet med studien er å se på de politiske prosessene som skjer innad i fagbevegelsen når det kommer til politikkområdene olje, energi og klima. Jeg ønsker å finne ut hvilke aktører i ulike deler av fagbevegelsen som driver klimaarbeidet, og hvilken rolle ulike deler av fagbevegelsen ser at de kan ha i klimaspørsmål. Dette er et mastergradsstudie i Samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo, og skal etter planen leveres mai 2018.

Noen av intervjuene vil gjøres i samarbeid med Gøril Borgen Eide ved Høyskolen i Oslo og Akershus som gjør et doktorgradsstudie om koblinger mellom klima og velferd i mediene.

Jeg ønsker å intervju deg på grunn av din stilling/rolle i din organisasjon, og den kunnskapen og erfaringen du sitter med om hvordan du og din organisasjon jobber med disse temaene.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Datainnsamling vil hovedsakelig bestå i å intervju personer i ulike posisjoner i ulike fagforeninger om hvordan de jobber med og tenker om klima og olje. Intervjuene vil ta mellom en og to timer, og vil omhandle erfaringer og tanker rundt hvordan fagforeningen jobber med klima, hvordan du jobber med det i den posisjonen du har, og hva slags rolle du tenker ditt forbund og fagbevegelsen som helhet kan og bør ha når det kommer til klima.

Det er i hovedsak ønskelig å bruke opptaker under intervjuet, i tillegg til håndskrevne notater. Intervjuet vil kunne avsluttes når som helst, og opptaker/intervju kan settes på pause om ønskelig.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Det vil kun være meg og mine veiledere som har tilgang på personopplysninger, samt opptak og transkripsjoner. Sensitive personopplysninger vil bli lagret på en PC på universitetet som kun jeg har tilgang på, med en koblingsnøkkel mellom eventuelle anonymiserte navn (dersom det er ønskelig), og informantenes personopplysninger. Dersom du ønsker det kan du gjøres ugjenkjenkelig for offentligheten i selve oppgaven.

Prosjektet skal etter planen avsluttes ved slutten av mai 2018. Da vil personopplysninger anonymiseres, og opptak og transkripsjoner vil slettes.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med Frida Hambro Angell på 97510365 eller fridahan@student.sv.uio.no og/eller hovedveileder David Jordhus-Lier på david.jordhus-lier@sosgeo.uio.no

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata AS.

Ditt bidrag til studien vil bli satt stor pris på, på forhånd takk!

Samtykke til deltakelse i studien

- Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta
- Jeg ønsker å være anonym

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3: Eksempel på intervjuguide

Åpning og presentasjon:

- hvem er vi
- hvem er du?
- Hvilke arbeidere representerer ditt forbund?
- Nå ble du interessert i klimapolitikk og på hvilken måte?

Interesser

- Hvordan vil du beskrive forbundets interesser i klimapolitikk?
 - o Er interessene arbeidslivspolitiske, eller rører de ved generell samfunnspolitikk?
- Hvordan vil du beskrive forbundets interesser i oljepolitikk?
- Hvilken interesse har forbundet i å jobbe aktivt som en klimaaktør innad i fagbevegelsen (og utad..)?
- Hvilke interesser opplever du at vi kan finne hos andre forbund eller andre sektorer?
 - o Både oljeforbund og i ikke-oljeforbund
- Hvordan opplever du at deres politikk representerer deres medlemmer sine interesser?

Solidaritet

- Hva tenker du om premisset om at de som har arbeidstakerinteresser i en næring er de som skal veie tyngst, at de skal ha eierskap til debatten/politikken?
 - o "men det som skal veie tyngst på vekstskåla når vi kommer til kongressen i mai, er alltid arbeidstakerinteressene i næringen. De er det FF, IE og FLT som har. Deres ord må veie tyngst"
- Hva tenker om arbeidssolidaritet i relasjon til klimaendringer?

Hindre og begrensninger

- Hva tenker du er utfordringene deres i klimapolitikken?
- Hva tenker du kan begrense fagbevegelsens potensielle rolle som klimaaktør?

Ditt arbeid

- Hvordan jobber du konkret med klimapolitikk?
- Hvem andre i forbundet jobber med det?
- Hvilke samarbeidsfora finnes for å diskutere disse temaene?
- Hvilke andre aktører fra fagbevegelsen treffer du?
 - o Hvem samarbeider du med?

Til slutt: har du noe du vil legge til?

